

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsatt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsatt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

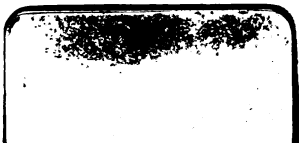
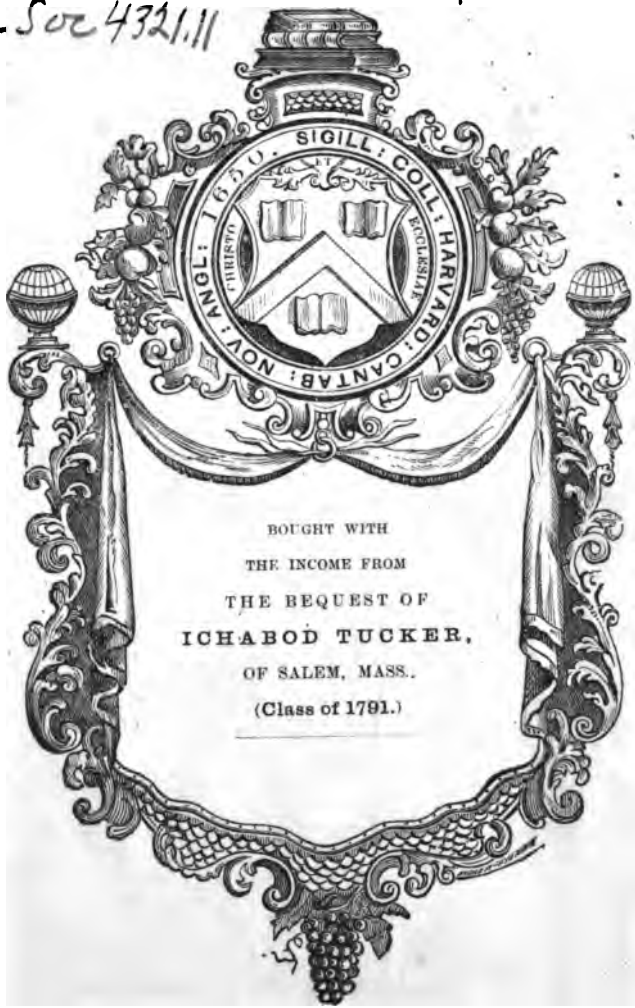
Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

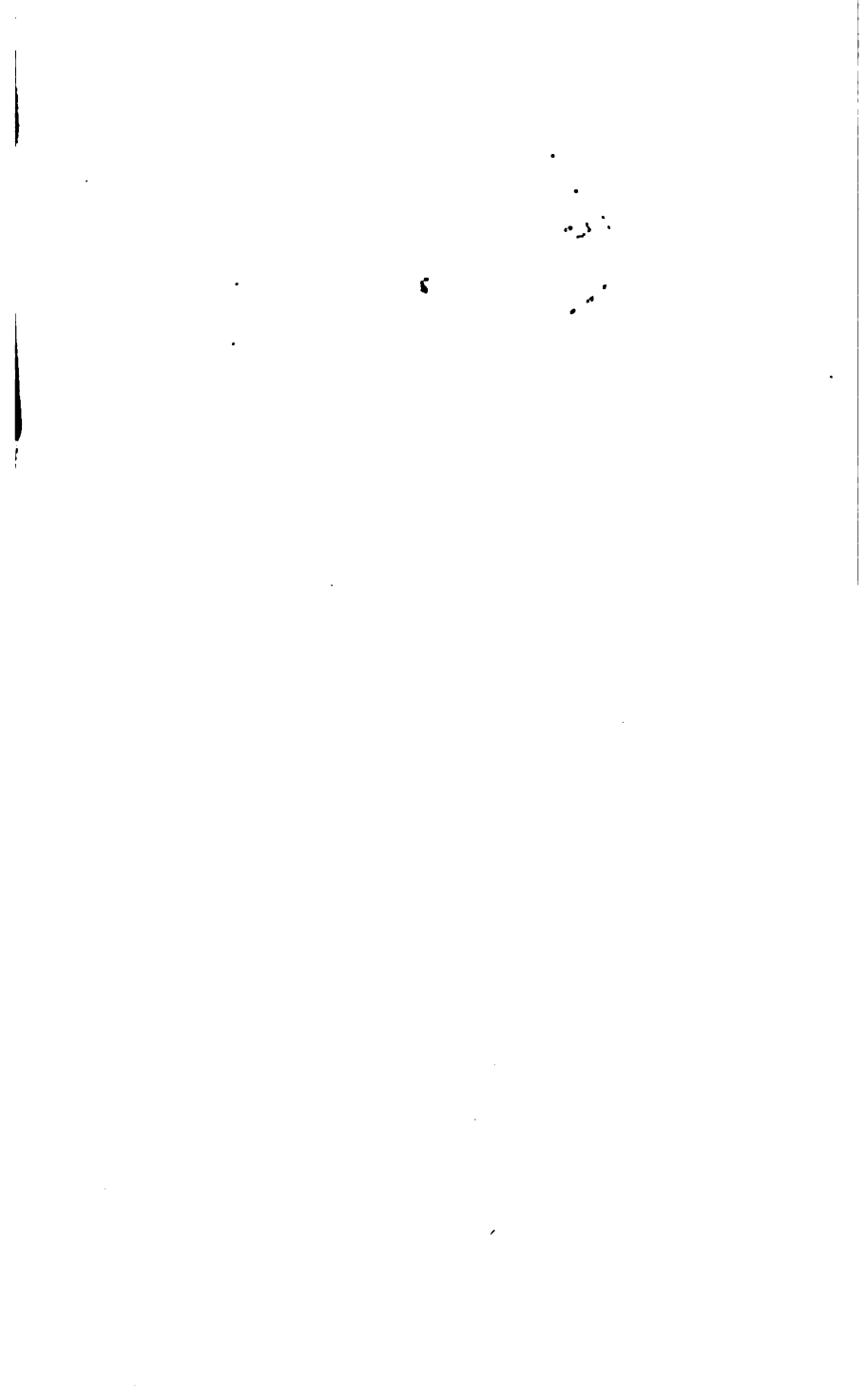
Fred. Ronquist

L Soc 4321.111

SVENSKA
AKADEMIENS
HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1796.

TRETIONDEÅTTONDE DELEN.

STOCKHOLM, 1864.
P. A. NORSTEDT & SÖNER,
KONGL. BOKTRYCKARE.

L Soc 4321.11

Harvard College Library
May 31, 1912
Tucker fund

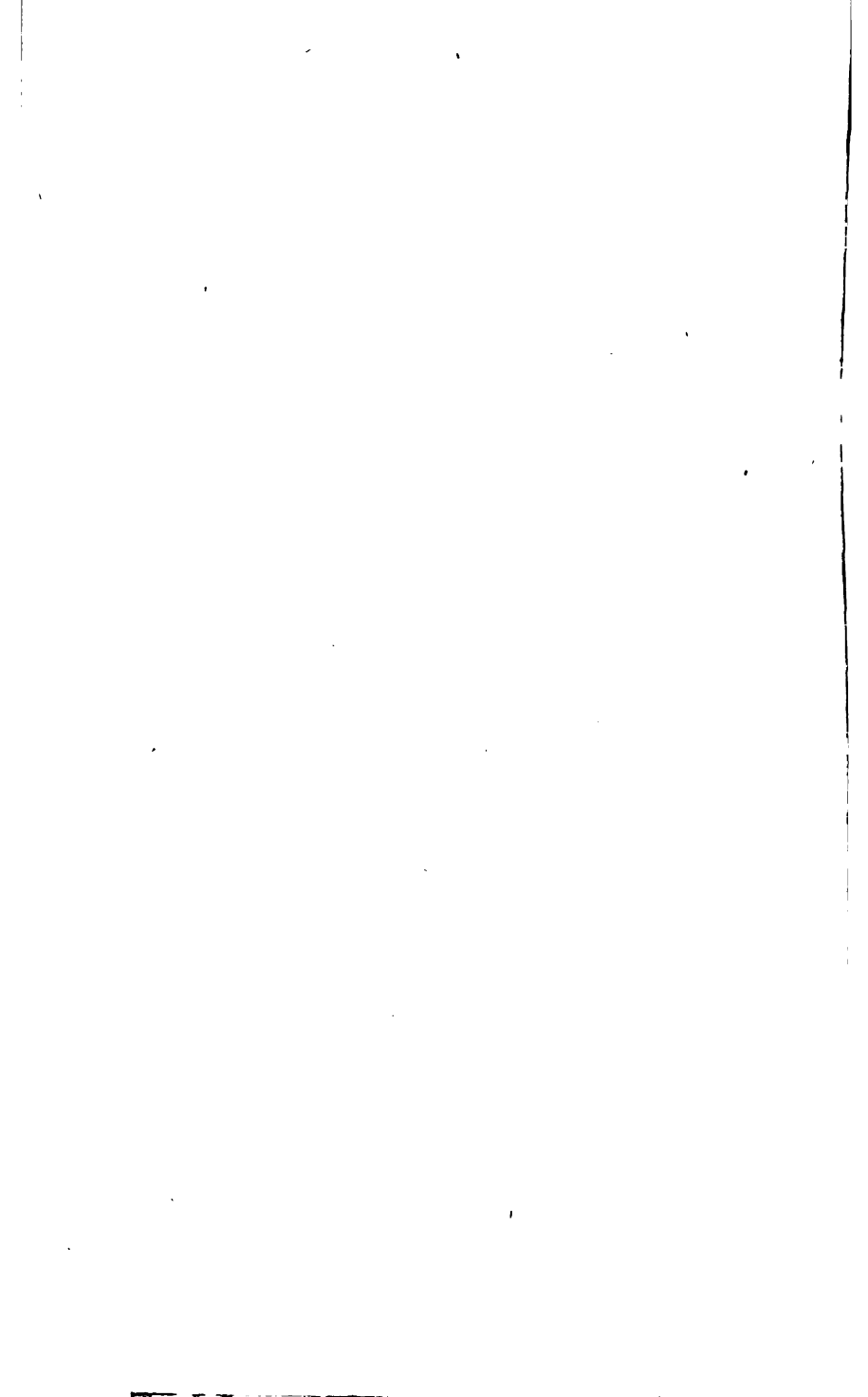
INNEHÅLL.

Handlingar rörande Akademiens högtidsdag den 20 december 1863:

Tal af Akademiens direktör herr C. W. A. Strandberg . . .	sid. 3.
Redogörelse för sammankomsten	» 13.
Minne öfver riksrådet grefve Karl Gustaf Tessin, författadt af friherre B. von Beskow	» 15.
<i>Bilagor:</i> 1. Om penningenöden efter Karl XII:s död	
2. Om de »sekreta bihangen»	» 197.
3. Jemförelse emellan rikets belägenhet år 1747 och år 1751	» 213.
4. Partiernas omvårdnad af tryckfrihet och yttrande rätt.	» 218.
5. Hvilket är partitidernas mest framstående karaktersdrag?	» 225.
Akademiens täfingsämnen för år 1864.	» 256.
	» 263.

HANDLINGAR

RÖRANDE

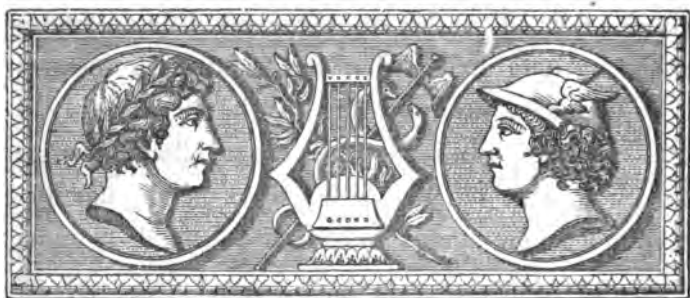
SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

den 20 december 1863.

Lördagen den 20 december 1863, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börsalen offentlig sammankomst, hvilken DD. MM. Konungen, Drottningen och Enkedrottningen, samt H. K. H. Hertigen af Östergötland täcktes å den vanliga lektaren öfvervara.

Akademiens n. v. direktör herr CARL WILHELM AUGUST STRANDBERG öppnade sammankomsten med följande

TAL:

När, vid slutet af reformationens upprörda århundrade, GUSTAF ADOLF i skenet af den uppgående solen denna dag öppnade sitt öga, drogs äfven den förlåt undan, som dittills så godt som utestängt svenska folkets blickar från de stora världshändelserna och begränsat dess politiska synrand inom de skogar, hvilka utgjorde landets råmärken. Och icke långt derefter manades redan

samma folk till verksamt deltagande i de ansträngningar, genom hvilka den verldshistoriska rörelsen betecknar sina vändpunkter. Kallelsen blef åtlydd och utkräfd gång på gång tunga offer. Sverige lät likväl icke den goda viljan tryta ens då, när förmågan omsider syntes fullständigt uttömd. Samma vilja uppenbarar sig ryckvis ännu i dag. Ty en stat, som engång med afgörande påföljd trädt i spetsen för den stora utvecklingens rörelsekrafter, har icke längre i sin makt att godtyckligt afbryta sitt sammanhang med dem, så länge han ännu äger en frisk tillvaro, utan känner fortfarande i sitt innersta en stark inverkan från brytningarna inom den historiska verlden. Ett folk kan visserligen blifva skröpligt och åldras — och det afsöndrar sig då i orklös maklighet från de i tiden verkande och pånyttfödande krafterna; men så länge dessa finna en väg till dess föreställningskrets och drifva den tröga viljan till nya, rastlösa bemödanden, går det med folket som med den oförgångliga fågeln i sagan: den till aska nedbrunna sjelfviskheten föder föryngringen ur sig. Ett sådant folk träder också otvifvelaktigt en ny framtid till mötes.

Men framtiden är oberäknelig och kan föra stora pröfningar med sig. Det har visat sig, huru det år, som gått till ända sedan denna krets se-

nast sammanträdde till sångens och de fosterländska minnenas fredliga högtid, lagt nya hotande förvecklingar till de förutvarande, som ännu ingen tillfredsställande lösning funnit. Ögonblickets qvalm tynger synbarligen på världen. Äfven vårt fädernesland, som under ett halft århundrade i fredens solsken bergat sina skördar, ser med orolig förbändande annalkande molnen af åsidosatta fördrag, nya politiska åskådningssätt och gamla historiska lidelser. De kunna sönderbrista och bringa förödelse öfver dess eget område. Icke utan framgång har detta land hittills arbetat på sin yttre förkofran och inre förädling samt vinnlagt sig om en jemn utbildning af sina samfundsförhållanden. Det har gjort som sin äldste bebyggare, granen, som ur magra moar förnöjsam upphemtar sin näring, sträcker sina armar efter ljuset och behåller sin gamla grönska på medan han efterhand ikläder sig den nyare. De sår, stora olyckor slagit, hafva på detta sätt småningom grott ihop. Om de nu skulle bryta upp igen?

Denna känsla af tvekan framkallas dock ingalunda af vankelmod eller räddhåga. Tvärtom har det ibland sett ut som om nordens gamla fjellörn velat drifva sina ungar ur boet, för att ingifva dem förtroende till kraften af nyss utvuxna vingar. Men det, som oroar, är medvetandet af ett ansvar, så-

dant det nu lefvande släktet icke tillförene behöft taga på sig sjelf. Den enskilde lefver i stunden, hans dag är det korta ögonblick han andas. Men riken hafva haft en gårdag och förbida en morgondag. För sitt handlingssätt, helst i afgörande tidsskiften, står derföre det närvarande till svars inför en forntid, hvars förvärf det förvaltar, och inför en framtid, hvars arf det har att lemna oafkortadt ifrån sig. I sådana ögonblick, om någon sin, gäller det att vara framsynt, hålla ögat uppe, hjertat vaket och senorna redo. Oss tillkommer det då, att i god tid se till, om vårt nationela medvetande slagit tillräckligt täta och djupa rötter, för att icke svigta vid ett oväder, som lätteligen kan hitta vägen äfven till våra stränder. Ty väl veta vi det: icke i andras löften, eller yttre förmaner, utan i vissheten om vår egen inneboende lifskraft och i den oryggliga viljan att häfda vår plats som jemnlikar med hvilket folk som helst, ligga utanverken för vår sjelfständighet.

Mer än en gång har det blifvit anmärkt, att under all den yttre villervallan dikten uppenbarligen förstummas mer och mer. Man har på fullt allvar satt i fråga, om icke den historiska rörelsens oafbrutna larm och folkens stridiga röster vore på väg att bringa Pindens strängar till tystnad. Denna iakttagelse — så goda grunder den

i vissa fall må äga — afser likväl icke i det hela någon förebråelse mot det närvarande och bör ännu mindre ingjuta bekymmer för poesiens öde. Samtiden har ögonskenligen andra och mera trängande uppgifter, än den, att i stilla afvaktan bereda en tacksam ljudbotten åt skalden. Hon har ett genomgripande ombildningsarbete för händer. För att icke nämna de blodiga krigen, — se blott den feberaktiga oro, hvarmed från hvarandra söndrade stammar sträfva att sluta sig tillsamman, efter frändskapernas anvisning, till befästande af sin andeliga egendomlighet och betryggande af sitt sjelfbestånd mot påträngande yttre inflytelser och vålden; se den allmänna viljans rörlighet, som gifver sig tillkänna i de många omskapningarna af bestående styrelseformer och samfundsförfattningar; gif akt på den ifver, de flesta samhällen nu kanske mer än någonsin ådagalägga för utvecklingen af sina yttre hjälpkällor och spridandet af välståndets frukter så långt förståndig omtanke och sedlig verksamhet råda bland dess medlemmar; lägg märke till den outtröttliga omsorg, hvarmed vetandets eröfringar underlättas på höjderna och dess byten fördelas nere i de djupaste djup; betrakta den fortskyndande ombildningen inom lagstiftningen, pådrifven af förändrade tidsförhållanden, omformade tänkesätt och förmildrade seder. På alla

punkter är samfundet i liflig rörelse och dess pulsar gå häftigt. Allt ryckes med i den starka farten. Det ser verkligen ut som om sjelfva skalden ibland blefve för andtruten att sjunga. Elfer också händer det, när han fattar harpan, att hans af samtidens uppjagade lidelser ännu darrande hand griper i strängarna med utbildad kramp, såsom våra dagar icke sällan bevittnat, och den poetiska iakttagelsen oförmärkt lockas på afvägar. Ja, det har allt oftare inträffat, att sånggudinnan, i stället för att som en evighetens hänryckta budbärerska gå omkring vid tidens sjuksängar, tröstande, uppmuntrande, styrkande och helsobringande, fast hellre som en flygtig och känslösam besökarinna med anstötlig förflugenhet skyndat att rifva förbanden från blödande sår, dem hon ingen blick haft att bedömma, ingen befogenhet att behandla och ingen makt att hela. Skaldegåfvor, som gå i denna riktning, göra icke samtiden mycket rikare. De snärja sig i det timliga och tillfälliga, i stället för att bäras upp af det eviga och väsentliga; de bringa feber i stället för helsa, öfverspänning i stället för sanning, förvirring i stället för förklaring, mörker i stället för ljus. Också fylla de ögonblickets rymd med sitt ofantliga gny — för att sjunka till intet i det nästa. De få hålla verdens otacksamhet till godo.

För den stora och omedelbara ingifvelsen åter, för dem, som hafva fått den säkra synen och den brinnande tungan (och dem har ingen tid till öfverlopps), äro nog hjertan och uppmärksamhet tillreds, tiderna må vara än så upprörda och förbistringen än så stor. Och skulle väl inbillningskraften ensam famla efter sin idrott och misströstande slå sig till hvila, medan tanken och viljan på alla punkter modigt arbeta på att bringa världen till klarhet öfver sig sjelf? Nej. Är sedan, när det skall komma till gestaltning, det närvarandes massa för oredig, formlös och ohandterlig, så ligger det förflutnas redan ordnade verld öfverskådlig och tillgänglig för skalden; och så outtömlig är dessutom andens rikedom, att han äfven i den oroligaste eller mest utplundrade tidsålder uppågar bundna stämningar och tillstånd, som bida sin förlösning i dikt och sång. Eller trängde icke i slutet af sistförflutna århundrade, — sedan ett allt förkolande tvifvel och ett frätande gyckel öfver tillvaron urhållat både himmel och jord, och menniskorna i sin ångest gräfde sig ned i den flackaste prosa, eller stucko sina hufvuden uti idyllens gömslen, eller sletto hvarandra i stycken, — trängde icke då, trots allt detta, ALFIERIS stränga orgelmusik igenom? strömmade icke hjertats befrielsehymn öfver GOETHES läppar? flödade icke ur BELLMANS

cittra en öfvervåldigande pastoralsymfoni med lifs-
levfande text? och genomlopp icke BURNS' oemot-
ståndliga qvitter fosterlandskänslans, naturförnim-
melsens, landtlifvets och de husliga lifserfarenheter-
nas rikt vexlande tonarter?

Ingen vill väl heller misströsta om den sven-
ska diktens öde derföre, att dess siste store måls-
män, som ännu för några tiotal af år sedan stodo
midt ibland oss, sackat utför tidens ström och för-
svunnit ur sigte. Vårt för formbildning och sinn-
rik betraktelse så afgjordt benägna folklygne, vårt
lands afvexlande och stämningsfulla natur, våra i
allmänhet enkla, men långt ifrån färglösa lefnads-
förhållanden, vår innehållsrika häfd och vårt fasta,
hårdiga, men lättarbetade språk äro en borgen för
den svenska poesiers pånyttfödelse i stora och oför-
gängliga bilder. Sjelfva folket, redan från sin ti-
digaste barndom fostradt vid sång och saga, har
icke upphört att med begärlighet mottaga de gåf-
vor sånggudinnan bjuder, der dessa visat sig äga
en bättre stämpel, än dagskrifveriets. Med hjert-
klappning afvaktas ju hvarje bebådadt arbete af
den skald, som ur Finlands natur, folklif och hi-
storiska minnen bragt i dagen en mäktig poetisk
malm, hvilken, glödgad i en lågande ingifvelses eld,
på svenskt tungomål uthamrats till stål — stål i
mer än *en* mening. Och många sinnen värmas

visserligen ännu af klangen ur undangömdare lyror, från dem, som ljuda ur låga dörrar, till dem, som framskynta under de blåa draperier, dit redan den gamla Wasastammen kom med svärd och lagbok i ena handen samt ett vänligt strängaspel i den andra.

Å andra sidan är det sannt, att detta folks vedervilja för flärd och falsk näppeligen på något område är afgjordare, än på det poetiska. Det äger ett skarpt öga för personlighet och sanning, icke minst i dikten; och det har en stark, omedelbar förnimmelse af, att den äkta skaldeförmågan ingen särskild färdighet är, utan en kraftig, uppriktig och ursprunglig bildningsgåfvas egnaste, naturlödvändiga yttringssätt. Men i samma mån den svenska dikten bibehåller och utbildar det i arf gångna inhemska grundlynnnet, i den mån hon bevarar den genomträngande inre synkraften, den djupa och dock försynta innerligheten, den enkla sanningen, den klara tankegången, styrkans höga enfald och tonens manliga eftertryck: i samma mån skall folket allt framgent med henne glädjas och sörja, i henne hafva sin umgängelse, i henne känna igen sina färger, i henne — om så vore — höja sitt banér samt gladeligen rycka ut till strids och förtröstansfullt segra eller frimodigt dö.

Svenska Akademien, hvars dyrbara företrädesrätt det bland annat blifvit, att med en varmt deltagande uppmärksamhet oafbrutet följa den fosterländska skaldekonsten, förbiser visserligen icke betydelsen af den inom sångarverlden inträdda stillheten; men hon kan ej misströsta. Hvarföre skulle också den förhandvarande nyare vitterheten — försåvidt den förtjenar detta namn — nödvändigt vara ett snart förklingande efterljud från en flyktad poesiers jubeltid? Om det nu vore de ännu tveksamma anslagstonerna till en kommande? Så klingar i morgondimman ett och annat lärkslag genom rymden — och snart flyter hela luften i välljud.

Innan Akademien öfvergår till sin vanliga redogörelse, är det henne en kär pligt, att — tacksamt påminnande sig det hägn, hvaraf hennes egna arbeten fortfarande äro i åtnjutande — beredvilligt erkänna den upplysta omvårdnad, landets ombud vid nyss afslutade riksmöte egnat den svenska vitterheten genom att till understöd åt dess idkare anvisa särskilda medel: en välvilja, som, på samma gång den stadfäster det Skönas anspråk på en plats bland statsändamålen, ytterligare bör erinra dess tjenare om deras djupt gående förbindelser till samhället och om det inre band, som samman-

knyter deras verksamhet med samfundslivets hufvudföremål: det Sanna och det Goda.

Direktören gaf derefter tillkänna, att till innevarande års täflan tjugoen skrifter blifvit insända, hvaraf tjugo i skaldekonsten och en i vältaligheten. Ehuru Akademien icke ägt den tillfredsställelse att med pris kunna utmärka någon deribland, hade hon sällan vid en täflan funnit flera som röjt dels skaldeanlag, dels formens omvårdnad, hvilka egenskaper hon dock skulle önskat i högre grad förenade, för att finna fordringarne af ett pris motsvarade. Hon anser sig böra i främsta rummet utmärka *N° 9 Pygmalion*, med hänseende till den egna uppfattningen af ämnet och enskilda drag af finhet och känsla i skildringen, hvilken skulle vunnit, om formen varit strängare antikt hållen. En poetisk bildningsgåfva, eller sinne för den poetiska framställningen, uppenbaras jemväl i *N° 15 Stoftets stämman*, *N° 16 I naturen, bilder och teckningar*, *N° 7 Kosciuzko*, *N° 14 I skymningen*, *N° 8 Höstblommor* och *N° 12 Fosterländska minnen*. Bland efterbildningar har Akademien fäst uppmärksamhet vid *N° 13 Öfversättningar från latinska skalder*, med afseende å metrisk vård och troget återgifvande af urskriften, samt vid åtskilliga bland *Valda sånger af Béranger*, såsom *N° 1 "Min kallelse"*, *N° 4 "Kungen i Yvetot"* och *N° 15 "Stjernfallen"*.

Akademiens stadgar föreskrifva, att, då ingen prisskrift förekommer, äga Akademiens ledamöter att meddela af dem författade stycken. Herr FAHLCRANTZ hade efterkommit Akademiens önskan i detta hänseende och insändt tvenne sånger — *Nonnenwerth* och *Gutenfels* — utgörande romantiska skildringar från riddarborgarne vid Rhen. Dessa sånger upplästes af herr greve MANDERSTRÖM.

Det af Akademiens framlidne skyddsherre konung KARL XIV JOHAN stiftade pris för litterära förtjenster har Akademien tillagt domprosten, ledamoten af kongl. nordstjerne-orden, dok-

tor **PER WIESELGREN**, såsom vedermäle af Akademiens aktning för en mångårig, oafbruten och snillrik verksamhet inom litteraturens olika områden.

Den minnespenning, Akademien innevarande år låtit preglas, äger till föremål riksrådet och öfverste-marskalken grefve **KARL GUSTAF TESSIN**. Åtsidan föreställer hans bröstbild, med omskrifna namn och titlar. Å fränsidan synes en grupp af Behagen. Omskriften: *Prospera et adversa illustrant* innebär, att de förljufvade och spridde sitt skimmer öfver både lyckans och motgångens dagar. I afskrifningen läses: *Litterarum et Artium patronus et cultor obiit MDCCLXX* (beskyddare och idkare af vetenskaper och konster, afled han 1770).

TESSINS minne, författadt af Akademiens sekreterare friherre v. **BESKOW**, upplästes af honom, hvarmed sammankomsten slutade.

MINNE

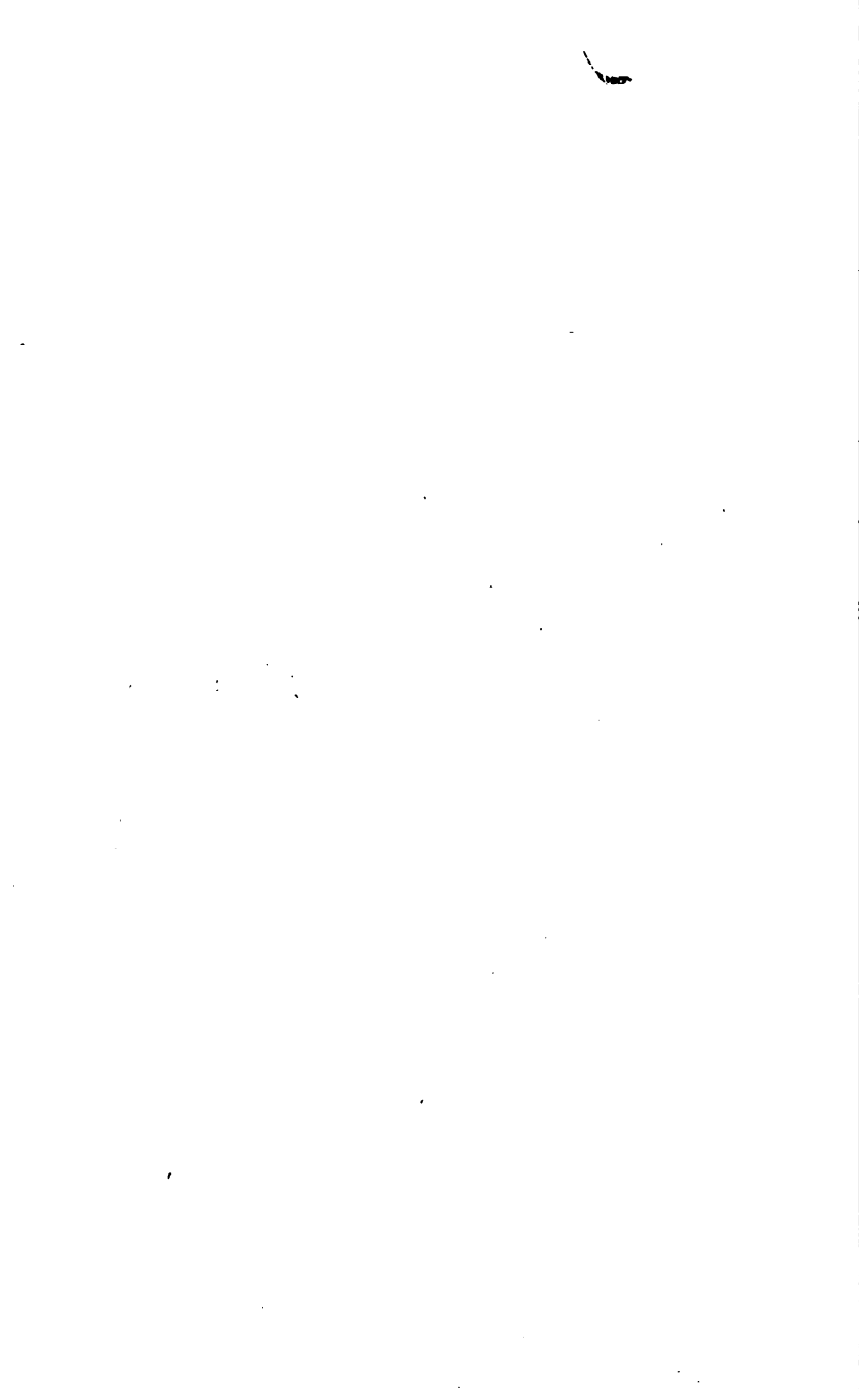
AF

RIKSRÅDET OCH ÖFVERSTE MARSKALKEN

GREFVE

KARL GUSTAF TESSIN.

Stora minnen likna de höga tornen af en präktig stad, de första föremål som möta ögat då man nalkas, de sista det förlorar på afresan. Denna bild, uttryckt af LEHNBERG, lämpar sig bokstafligen till föremålet af närvarande minnesteckning. När främlingen från den sida, der solen uppgår, närmar sig från hafvet till Stockholm, ådrager sig den praktfulla konungaborgen, med tornspiran vid sin sida, i främsta rummet hans uppmärksamhet, liksom den är det sista föremål som försvinner ur sigte, då han aflägsnar sig mot den rymd, der solen sänker sig i böljorna. Han röner samma intryck, när han vid en utflygt på den sköna Mälaren besöker Drottningholm, hvars slott är det första och sista synmålet för hans uppmärksamhet. Begge dessa skapelser återkalla namnet TESSIN. Ehuru icke svenskt, utgör det en stråle af Sveriges ära. Trenne innehafvare deraf hafva gjort det oförgätligt i statens, konstens och vitterhetens häfder; det tycks som hade naturen tröttnat att fortplanta det i flera lika stora ättlingar. Men strålande genom ett århundrade med oförminskad glans, har

detta namn aldrig burits af en vanbörding, och kvarstår därför oförbleknadt på det förflutnas himmel.

Den förste bland de till Sverige öfverflyttade TESSINER, NICODEMUS den äldre, föddes i Stralsund (1615) och blef genom den store GUSTAF ADOLFS eröfring svensk undersåte. Han bygde Drottningholms och Borgholms slott, rikets bank, flera kyrkor, samt gaf, i samråd med DAHLBERG, ritningar till byggnader för örlogsflottan, i Karlskrona. Såsom stads-arkitekt och rådman i Stockholm, infördes han bland svenske riddersmän och blef den nyare byggnadskonstens fader i vårt land *).

Sonen, NICODEMUS den yngre, burens till dopet af GUSTAF ADOLFS enkedrottning, skyddling af den konstälskande drottning HEDVIG ELEONORA, skapare af Sveriges konungaborg, af öfverståthållarehuset,

---

*) Om Borgholms slott skrifver K. G. TESSIN i sin dagbok: "Ovedersägligen har vår värde Linnæus orätt, då han i sin öländska resa gissningsvis berättar, att Borgholms slott blifvit byggt under Karl X:s minorennitet. Konungen lät bygga berörda slott efter min salig farfaders ritning och under hans inseende." — Man anser äfven temligen allmänt, att den yngre NICODEMUS TESSIN byggt Drottningholms slott; men sonen upplyser i sin dagbok, att det uppförts af den äldre. I anteckningen den 16 september 1758: "Drottningholms slott är byggt af min farfader. Hvar kännare i arkitekturen bör finna behag i stora listen m. m. Trappan och stora trädgården äro efter min faders ritningar."

af flera enskilda byggnader, anläggare af trädgårdarne vid Drottningholm, Ulriksdal, Strömsholm och Ekolsund, verkade under de tretio år han förestod öfverintendentsembetet mer, än någon före eller efter honom, till konstsmakens utbildning i Sverige. Allt som låg inom det konstskönas område, ifrån och med monumentala byggnader intill prydnaderna vid en hoffest, erhöll under hans hand stämpeln af storhet, ädelhet och smak. Oberäkadt de mångfaldiga byggnadsföretagen, gaf han ritningar till fyra kröningshögtider, tre hyllningar, lika många kungliga bilägersfester, elfva kungliga begrafningar, samt tretio stora hoffester, baler och maskerader på Stockholms, Drottningholms, Ulriksdals och Karlbergs slott. Genom hans försorg in kallades EHRENSTRAHL, LEMKE och KRAFT, att pryda våra borgar med målningar, och berömda gravörer, för att i kopparen teckna våra konungars minnesvärda bedrifter; på hans bemedling sände LUDVIG XIV till vår hufvudstad de första afgjutningar utaf de gamles mästerverk; hans handritningar utgöra ännu en af de dyrbaraste prydnader för vårt museum. Under hans tid vände sig främmande monarker till Sverige, för biträde vid byggnadsföretag: czar PETER begärte af honom ritning till en hufvudkyrka i sin kejsarstad; CHRISTIAN V i Danmark önskade en dylik för sin tillämnade konungaboning;

KARL II i England och den store kurfursten i Brandenburg erbjödo TESSIN att ingå i deras tjenst, och under vistandet i Paris utförde han en modell till förgård åt Louvren. Och denne store konstnär satt tillika i konungens rådkammare, under de svåraste skiften; var KARL XII:s förtrogne brevvexlare, högste ordningsman *), ordförande i kontributions-ränteriet, Lunds akademie-kansler, öfverste marskalk, och befriades icke ens från styrelsen öfver den franska teatertruppen, om hvilken han skrifer till statskontoret, att »jag måste uthärda dagliga öfverlopp af de franska komedianter med deras klagan, att de här blifva alldeles ruinerade».

Den tredje och sista, icke minst berömda teleningen af denna fräjdade stam, KARL GUSTAF TESSIN, är den, hvars minne nu skall återkallas, sedan Svenska Akademien för mer än sextio år sedan skänkt hans fader samma hyllning. Sonen föddes i Stockholm den 5 september 1695. Det första, hvarigenom han utmärkte sig, var en djup religiös känsla. Redan som barn predikade han på hofvet, inför enkedrottningen HEDVIG ELEONORA, hans faders

---

*) Han hade, i sådan egenskap, och för att vaka öfver den allmänna ordningen, såsom underlydande verkställare tvenne öfver-ordningsmän, samt en ordningsman i hvarje län, hvar till flere lagmän användes. (*Handl. rörande Skandinaviens historia*, XXX: 313.)

beskyddarinna, och rörde henne och hennes fröknar till tårar. Gudsfruktan följde honom genom lifvet, och i otrons tidevarf gick han offentligen till skrift och aflösning. Under HEDVIG ELEONORAS ögon tyckes hans karakter erhållit sin första stämpel; den karakteristik, som en namnkunnig statsman lemnat af KARL X:s enkedrottning, blef en dag tillämplig på TESSIN sjelf: »Högt tänkesätt, — säger HÖPKEN — ordning och värdighet lyste fram uti hennes gerningar, prakt uti byggnader och uti det, som erfordrades vid hof, tycktes mindre vara för dess person än för rikets anseende ämnade; kostnaden hade ett varaktigt, icke flygtigt syftemål och tjente att locka in konst, uppmuntra dem, hägna dem, och fortplanta smak ibland Svenskar» *). TESSINS bana gjorde honom värdig samma lof. Vitterhet och konst, särdeles byggnadskonsten, till hvilken kärleken var ett arf, blefvo från ungdomen hans älsklingsföremål. Hans smak utbildades under umgänge med ADELCRANTZ och LEMKEN, fadrens skyddlingar; han blef snart förtrogen med ritstiftet och fortsatte sin faders samlingar, som skattades såsom de dyrbaraste i Sverige. För att befrämja utvecklingen af hans sällsynta anlag, gifvo enkedrottningen och KARL XII honom understöd till

---

*) HÖPKENS äreminne öfver TESSIN, sid. X.

utrikes resor, som upptogo fyra år. Han besökte Tyskland, Frankrike, Italien och Holland. Uppträdande i Paris vid nitton års ålder, snillrik och älskvärd, ojemförlig i konsten att behaga, öfverlemnade han sig åt nöjen och förströelser med en ungdomsliflighet, som väckte hans närmastes och förmäns farhågor *). Den gamle TESSIN gaf honom en varning, med tillägg, att om något ondt vidare afhördes, skulle fadren vara den förste att tillskrifva kung KARL, att sonen gjort sig ovärdig hans och fäderneslandets tjenst. Då intogo allvar och pligtkänsla ungdomsyrens rum. Han återvann sin faders och sin konungs bifall. I Wien emottog han, då endast 23 år, KARL XII:s fullmakt att vara hofintendent. Den utfärdades kort före konungens död, och den enda sorgliga tjenst, han kunde visa sin affidne herre, var den, att i Holland förordna om den marmorkista med lejonhud, i hvilken hjeltens stoft ännu förvaras **). TESSIN återvände till fäderneslandet och erhöll uppdrag att för de engelska och danska hofven samt holländska repu-

---

*) Svenske ambassadören i Paris, fräherre SPARRE, senare TESSINS svärfader, läser denna tid bedömt honom på samma sätt. TESSIN yttrar derom i sina anteckningar: »Il me regardait comme un jeune homme dissipé et d'assez mince valeur, et je pense qu'il avait raison, car il s'y connaissait». *Tessiniana*, s. 13.

**) Ders. sid. 323.

bliken tillkännagifva konung FREDRIKS thronbestigning, hvarefter han inträdde i utöfning af sin hofintendentsbefattning, hvarvid en tilldragelse dock snart stälde honom i missförhållande till konungen. En dag, då han vid riksmötets öppnande (1723) tillkännagaf för konung FREDRIK, att ridderskapet och adeln (hvars antal ökats med 300 ledamöter) var så talrikt församlad, attståndet ej rymdes på rikssalen, anmärkte konungen, att »en god major kunde uppställa 1000 man der knappt 500 fingerum», hvartill TESSIN genmålte, att »han ej kunde tala i en sak som han ej förstod, men att på indelta bänkar ginge sådant icke an». Konungen förifrade sig, saken kom för rådet, men bilades *).

---

*) GUSTAF BONDE yttrar rörande det stora antalet nya adelsmän: »Oviljan partierna emellan föröktes mycket genom de många nya adelsmännen, åt hvilka Hennes Maj:ts förledet år gifvit adelig sköld och vapen, i det hon några och 300 dermed benådat». (*Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I*, sid. 27.) Härvid anmärker en senare häfdatecknare, att under åren 1719 och 1720 introducerades väl 323 nya ätter, men deraf voro 172 dels adlade af KARL XII, dels före honom, samt 3 af konung FREDRIK; endast de öfriga 148 voro adlade af ULRIKA ELEONORA, under ett års regering. (*MALMSTRÖM, Sveriges politiska historia från k. Karl XII:s död till statsvälföringen 1772*, I: 124.) Då således 323 nya ätter under den ifrågavarande tiden introducerats, kan det sägas att de tillkommit på riddarhuset, ehuru icke alla nyadlade, och GEIJERS ord: »Trehundra nya adelsmän försäkrade 1720 på riddarhuset

Samtidigt med denna händelse begynte TESSIN verksammare deltagande i riksdagsärendena. Det är en gammal erfarenhet, att de, som eftersträfvat makten, tala i frihetens namn, och de, som innehafva den, bjuda i lagens och ordningens. Äfven TESSIN, ehuru riksrådsson och uppamrad i hof-luften, bemärktes först bland regeringens motståndare. Af 1700-talets lysande män är han den ende som kan sägas fullständigt hafva genomlefvat parti-tiderna; hans hela politiska lif är med dem sammanväfdt, hans historia är till stor del deras. Han deltog redan i 1720 års riksmöte, och lefde intill 1770. En blick på det fält, der han uppträdde, är nödvändig för att förstå hans betydelse för det allmänna.

Om någonsin, voro Europas ögon fästade på Sverige vid den hjertes fall, som så länge hållit vår verldsdel i skakning. Det första ögonblicket var afgörande, för tänkesätten utom och inom landet, för freden, för fäderneslandets anseende bland främmande folk. Det gälde att visa, om svenska modet slocknat med KARL XII. MAIGRET, som ledde belägringsarbetena vid Fredrikshall, hade satt sitt hufvud i pant, att fästningen skulle falla inom

---

konung Fredriks val» (*Sv. Akad. Handl.* XVIII: 55) torde icke innebära något oegentligt, enär det är sannolikt att de nyadlade gäfvo öfvervigten.

en vecka. En enda röst höjde sig för belägringens fortsättande, — hertigens af Holstein, — men han blef icke hörd. Generalbefälhafvaren — FREDRIK af Hessen — höll dagen efter konungens död krigsråd, då återtag enhälligt beslöts, och verkställes med den skyndsamhet, att det, enligt GUSTAF BONDES ord, »liknade mer en general-deroute än en marche», hvarvid, genom bristande anstalter och qvarter, under en hård vinter, två tredjedelar af arméen gingo förlorade *). Krigskassan utdeltes af generalbefälhafvaren åt det högre befälet, och Sverige hade den oväntade syn, att KARL XII:s krigshär, i stället att strida, hyllade en qvinna, ehuru konungens systerson, som tillstyrkt fullföljande af hjeltens bana, fanns i lägret. Så, mera likt legionernas upproriska val-sätt under det romerska kejsaredömet's upplösnings-tider, än uppförandet af ett lagbundet samhälls-skick, lades den nya statsbyggnadens första grundsten. »Man hade kunnat tro — säger HÖPKEN — att det slägte, som följt kung Karl i så många faror, med mod, tålamod och ståndaktighet, äfven dött med honom».

---

*) »Rhensköld lät arméen gå som den kunde, för att få ständerna i knipen, att göra hvad arméen ville». (*Facta till revolutionshistorien under Karl XII:s regering.* Handl. rörande Skand. Hist. VII: 257.)

En olycksdigrare tidpunkt för styrelsemaktens försvagande och splittring kunde ej gifvas, än den, då fråga var om statens räddning från på alla sidor omgifvande fiender. Häfderna hafva noggsamt lärt, att man äfven i republiker, vid dylika faror, upphäfver den fria författningen och förtror makten åt en enda hand, genom valet af diktator. Här skedde motsatsen. I stället att med samnad kraft möta fienden, och först efter vunnen fred företaga styrelsesättets omdaning, bereddes en inre strid om thronföljden, makten öfverflyttades till rådpläggande församlingar, stånden började sina tvister om förökade privilegier, anstalterna till rikets värn försumrades, man vågade ej ens förtro krigshärens ledning åt dess af regent och ständer utkorade befälhafvare, af fruktan att den kunde begagnas emot hvad man kallade »friheten», men som var ett splittradt råds- och ståndsvälde, och man lemnade åt främmande underhandlare att iakttaga fäderneslandets bästa. Våra kuster härjades, tolf städer brändes och hufvudstaden hotades; icke dess mindre genomkämpade man sina riksdagsstrider, förrättade tvenne regentval, tvenne lysande kröningar, utarbetade i de minsta enskildheter en regeringsform, som inom året undergick en ny omarbetning, öfverlade om de mest bindande ordalag i en konungaförsäkran, som äfven inom året erhöi

förbättringen af ännu mer inskränkande föreskrifter, uttömde sina krafter i ständsstrider om nya företrädesrättigheter och om adelns anspråk att återfå sina genom reduktionen förlorade gods. Och hvar dan allt detta? Emedan fäderneslandet saknade en *man*, sådan omständigheterna kräfde. Om Sverige vid KARL XII:s död ägt en JOHAN GYLLENSTJERNA, med hans stora förmåga i ordnandet af försvarsanstalter, och hans förslagenhet i underhandlingar, — för att ej nämna ännu större fosterlandsräddare, — så hade utslaget sannolikt blifvit annorlunda. Hans rum intogs olyckligtvis af välmenande samhälls-ideologer, talare och byråkrater, hvilka — som det sedan anmärktes — talte väl, men slogos illa, — och tiden var den allmänna korruptionens; hufvudfienden var en mäktig enväldsherrskare, som endast kunde mötas med svärdet, icke af vederdelomän, hvilka bättre kände guldets än stålets vikt. Endast så kan förklaras ytterligheten af de missöden som öfvergingo fäderneslandet, och att detta, som med KARL XII under aderton år bjudit spetsen åt en förening af mäktiga riken, några månader efter hans död förlorat anseendet af själfständig stat. Detta förklarar äfven betydelsen af hans personlighet och af deras, som följde honom.

Det nya statskicket sades grundlagdt för friheten och af folket. Följer man händelserna, så

förmärkes redan vid KARL XII:s död rörelser af det högadeliga fåväldet, att återtaga sin förlorade makt (det tros, icke utan hopp om främmande stöd)*). Bland förslag till styrelseformer omnämnes en aristokratisk republik, med ett femmannaråd, utöfvadt af de forna fem riksembetena. Detta mötte dock för stora betänkligheter. En häfdatecknare — rikshistoriografen SCHÖNBERG, som upplefvat parti-tidernas senare dagar och tecknat deras bild, — anser ARVED HORNS syfte hafva varit att återförvärfva rådet ett sådant välde som under medeltiden**). Äfven HORNS berömdaste efterträdare erkände, att »hela regeringssättets bestånd låg förvaradt i rådets »myndighet»***). Men tidens stämning var dertill ej gynnsam. KARL XI:s envælde hade skapat storverk, som folket tacksamt

---

*) FRYXELL, *Handlingar* IV: 89, 98. MALMSTRÖM, I: 6.

**) Enligt LAGERBRING, ville man gå ännu längre. Han säger: »Man talte ock om ett tredje parti, hvars hufvudsyftemål skulle vara att införa *riksföreståndareskapet*, på det att någon af inhemska ridderskapet och adeln måtte komma till högsta anseendet och makten. På det afund och missunsamhet så mycket lättare måtte undvikas, skulle ett barn dertill uppfostras, som hvarken kände fader, moder eller släktingar, och på sådant sätt kunde framdeles med fullkomlig oväldighet föra spiran». (V: 1. 33.) Är detta grundadt, så hade parti-tidernas samhälls-ideologer försprång framför den franska revolutionens.

***) *Tessiniana*.

erkände: en ordnad drätsel, en fylld skattkammare, en sjelfständig här, en mäktig flotta, inre lugn och yttre anseende; han hade upplyft sitt fädernesland till stormakt. Från sjelfva folket förnams ännu ingen önskan om statsskickets förändring. Man måste afvakta en lämpligare tidpunkt. Den bereddes genom KARL XII:s långa frånvaro i Turkiet och rikets nödställda belägenhet. Enligt främmande ministerberättelser, var det rådet som framkallade hemliga petitioner om riksdag, för att elda sinnena att, som det hette, återviinna den forna friheten *). Men riksmötet 1713 gaf ingen öfvervägande visshet om böjelser för statsskickets ombildning. Man ville fred, och för sådant ändamål prinsessan såsom erkändt öfverhufvud, med hvilket främmande makter kunde afhandla. Bönderna yrkade prinsessans regentskap, de tillräknade rådets missämja och obeslutsamhet en god del af olyckorna, och buro mera fruktan för herrarnes välde, än håg att inskränka konungamakten. Hvad ULRIKA ELEONORA sjelf angick, var hon föga mer böjd än KARL XII, att efterskänka något af majestätsrättigheterna. Man trodde sig äfven förmärka, att ARVED HORN, efter detta första uppslag, öfvergifvit tanken på hennes upphøjelse till drottning, och öns-

---

*) MALMSTRÖM, I: 10.

skade befordra hennes förmälning med prinsen af Hessen, samt begges bortflyttning utur riket, för att bereda thronföljden åt sin myndling, hertigen af Holstein. En närmare bekantskap med prinsen af Hessen öppnade dock snart för HORN en utväg till regent-ombyte, — eller, som GEIJER säger, »allt gjorde det önskligare för den *svenska frihetens riksfäder*, såsom det nya regeringssättets grundläggare sedermera kallades, att ha att göra med en konung sådan som Fredrik, än med en drottning sådån som Ulrika Eleonora». Sammanträffandet af tvenne sådana personligheter, som denne prins och ARVED HORN, fordrades till detta statsskickets utbildning.

Stora samhällsrörelser vittna, att det vanligen är ett litet, insigtsfullt och uthålligt fåtal, som slutar med att beherrska den rådvilla, söndrade, ofta viljelösa massan. Så äfven här. De så kallade frihetsmännen, från begynnelsen de fåtaligaste, men förde af utmärkta ledare, begagnade thronföljdsfrågan till medel, och uppstälde till vilkôr statsskickets förändring, samt slutade med att behålla segern. De ägde sitt stöd i de tre så kallade *högre* stånden, men mindre medhåll af det egentliga folket, hvars röst icke ens inhemtades. Vid den riksdag, som sades grundlägga den svenska friheten, klagade bönderna att de voro uteslutne från alla utskott och icke ens erhöilo del af besluten. De tre

första stånden voro »de förnämligare», och i sjelfva konungaförsäkran *) skiljas riksständen uti *högre* och *lägre*. Bondeståndet hade till samlingsrum erhållit *gillestugan* **). Menige mans ombud voro från början så öfvertygade om att fäderneslandets angelägenheter skulle afgöras dem förutan, att deras talman redan i första helsningen bad att »borgareståndet ville komma bönderna till hjälp» samt »gifva dem del och kunskap om allt som föreföll och kunde komma att proponeras». En af adelns inflytelserikaste medlemmar — KONRAD RIBBING, landtmarskalkens bror, — förklarade i sekreta utskottet, i anledning af den för allmogen viktiga myntteckensfrågan, att »bondeståndet uti politiska och ekonomiska frågor ej borde hafva något votum» ***), och det erhöles ej heller något, ehuru landtmarskalken RIBBING lofvat, att »intet skulle slutas på böndernas hals» †). Bondeståndet klagade, att förordningar utkommo i ständernas namn, hvilka ståndet ej visste till förrän

---

*) Se § XII.

***) Förmodligen *Vår Fru gillestuga*, »hvilken af ålder varit brukad att hålla ärliga och hederliga samqväm uti». (ELERS, *Stockholm*, I: 263.) Den var belägen vid *Skärgårdsgatan* (egentligen *Själagårdsgatan*) och uppläts stundom till främmande sändebuds bostad.

***) Sekreta utskottets protokoll den 29 maj 1719.

†) CEDERSCHJÖLD, *Riksdagen 1719*, I: 88.

de kungjordes från predikstolen *), och det förbehöll sig de rättigheter det ägt vid alla riksdagar under suveräniteten. Vid öfverläggningen om FREDRIK I:s val till konung förklarade landtmarskalken HORN, att »bönderna ej hade dermed att göra» **), och när de gjorde svårigheter att åtaga sig en krigsgärd, förestälde dem landtmarskalken, »huru oskäligen de voro, att de ville undandra sig en ågift som de andra stånden sig påtagit, hvilket torde verka så mycket, att bönderna sällan eller *aldrig skulle blifva kallade till riksdagar* och öfver dylika ärenden hörde» ***). Ett bref från ULRIKA ELEO-

*) När Gotland skulle förpantas, visste bondeståndet intet deraf, ehuru afhandlingen derom blef utfärdad äfven i dess namn. Jfr CEDERSCHJÖLD, I: 314.

**) BOVALLIUS, *Om svenska statsskicket's förändring efter k. Karl XII:s död*, Witterhets-Akad. Handl. XXI: 266.

***) »Grefve Horn bad alla arbeta derpå, att bondeståndet ej måtte få sin vilja fram, eller få känna sin force och krafter, hvilket, der det skedde, vore af stor consequens». (Journal öfver riksdagen 1720, införd i GJÖRWELLS *Allmänna Tidningar*. Jfr MALMSTRÖM, I: 205.) Om böndernas uteslutande ur sekreta utskottet läses hos sistnämnde författare: »Ärkebiskopen hittade på, att man kan säga bönderna att största delen, som i sekreta utskottet förekommer, är på främmande språk, som de ej förstå». (Ders. s. 204.) Vid 1740 års riksdag — då man ansåg sig böra insätta 25 bönder i sekreta utskottet, för att dela ansvaret af kriget emot Ryssland, — hette det, att »man borde ej hålla några författningar för dem dolda, utan minnas att bönder redan tagit del i 1627 års hemliga utskotta». (Jfr TENG-

NORA *) hade till utanskrift: »Till samtliga fyra ständer, *ingen utesluten*», hvilket tillägg tydligen syftade på bondeståndet. För menige mans ögon uppenbarade sig den utlovade friheten i rådets myndighet, de högre ståndens öfverhandtagande välde och konungamaktens tillintetgörande, hvarför också folket ropade, under Dal-upproret: »Vi vilja hafva *en* konung och intet så många; nu vilja alla regera, som peruker bära»; och en talman af bondeståndet yttrade: »Kära grefve och landtmarskalk med de öfrige herrar, I talen så mycket om suveränitetens afskaffande, men jag fruktar att somliga stånd vilja bringa sig till större suveränitet än våra forna konungar innehaft». En vigtig åtgärd vidtogs dock till böndernas tillfredsställande. Kort efter KARL XII:s död återgaf man dem de bränvinspannor som han fråntagit dem, och husbehofsbränningen blomstrade åter hundraåretio år **).

BERG, *Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland åren 1741—1743*, I: 166.)

*) Vid 1723 års riksdag.

**) K. brefvet till landshöfdingarne är af den 8 januari 1719, i frihetens morgongryning. Konung KARLS förbud mot husbehofsbränningen var af den 13 februari 1718. Bönderna hade således nära ett år saknat sina pannor. Vid deras återställande varnade dock den nya regeringen, att icke missbruka dem, så länge spanmålen är så dyr och svår tillräckligen att inbekomma. (MODÉR, I: 8.)

Den verkliga samhällsfrihetens vänner kunde ej heller utan oro se det maktmissbruk, hvarmed det nya statsskicket af ständerna invigdes genom inrättande af godtyckliga domstolar, beslutande öfver medborgares lif, ära och gods, och hvilkas verksamhet, börjad med domen öfver GÖRTZ, fullföljdes under dessa tider, då det parti, som förlorade makten, ställdes inför sina besegrades domaresäte. Regeringsformen gaf ingen anledning till detta ingrepp i de allmänna lagarne *).

TESSINS bana omfattar, såsom nyss är nämnt, hela ifrågavarande tid, med undantag af dess första grundläggning och dess upplösning. Hvad som mest förundrar är, att han, med så ovanliga snillegåfvor, en så vidsträckt och mångsidig verlds- och menniskokännedom, med så noggrann kunskap om ärendenas behandling, en hänförande vältalighet, ypperlig skriftställareförmåga, upphöjda och fosterländska tänkesätt, förmådde verka så litet att återhålla statsskickets upplösning, hvilken han tidigare än de fleste föresåg, hvarför också hans senare år utgjorde en oafbruten klagan öfver fosterlandets och hans egen olyckliga belägenhet. »Tiderna voro öf-

---

*) Detta första uppslag i politisk rättegångsväg, då GÖRTZ blef statsoffret, är för parti-tidernas karakteristik af den märkvärdighet, att förf. egnat deråt en särskild afhandling, som innan kort skall meddelas.

vermåktiga», säger han. Men hvem beredde dessa tider, om icke menniskorna, företrädesvis de styrande? Ur de från begynnelsen nedlagda frön uppspirade skörden; det första irrsteget ledde till nya, och ingen hade mod eller kraft att bryta en annan stråt. Den gemensamma ansvarighet, som vidlåder partimån, band äfven de ädlastes, de skarpsyntastes tunga. Ännu femtio år efter händelsernas förlopp vågade icke HÖPKEN offentligen öfver dem uttala sin tanke. »Vi lefve uti en tid — säger han år 1771, ADOLF FREDRIKS sista regeringsår och året före den s. k. frihetstidens dödsår, — vi lefve uti en tid som *skall* likna Nervæ och Trajani tider, då hvar man tänkte hvad han ville och *tordes säga* hvad han tänkte: åtminstone här lagstiftaren ditåt syftat. Men under våra politiska krämpor och med de eldfångda ämnen, som äro omkringströdda, kunde en så stor lycka, nyttjad med yrsel, uti yrsel förvandlas». Han befarade således ännu, att sanningen kunde återväcka partiyran, och föreger hellre okunnighet om hvad som tilldrog sig vid det nya statsskickets grundläggning, samt tillägger: »Om jag kunde upptäcka *driffjädern* till våra, vid konungens död, med brådska afbrutna krigståg uti fiendeland; driffjädern till våra freder; uppenbara de konster utländska makter brukat att nyttja sig till förmån vår svaghet, vår oenighet och en oviss thronföljd,

— hvarom en framtid oväldigare och friare dömmar, när den blir olika emot den tiden då grefve *Tessin*, så väl som *andre*, kunde tro en annan öfverhet vara till, att göra redo för, än *ens egen* *)). Dessa ord, att en *TESSIN* kunde, som *andre*, tro sig hafva en annan öfverhet, att göra redo för, än sin egen, — detta omdöme, uttaldt af *HÖPKEN* vid *TESSINS* graf, sprider ett sorgligt ljus öfver en tid, som företrädesvis kallat sig fri, sjelfständig och svensk, — en tid, som satte främmande interessen öfver de fosterländska, — men förklara äfven, huru *GUSTAF III* kunde krossa dess makt med det blotta räddningsord som han korade till valspråk: »*fäderneslandet*». I få häfder framträder synbarligare, än i denna, den moraliska verldsordningens eviga rättvisa, dess oblidkeliga straffdomar, hämnande fädrens missgerningar på barnen, intill tredje och fjerde led. De hafva visat sig så påfallande, jemväl för de från den politiska banan mest aflägsna åskådare, att sjelfve *LINNÉ*, af dem väckt, glömde sina blomsterdrömmar, för att teckna tidens *Nemesis divina* och visa, att *GÖRTZ'* domare icke voro de ende, som, like öfverstepresten *ELI*, träffade af hämndstrålen, störtade från sina säten. Det gafs föga någon af de stora deltagarne, som ej stod gäckad vid banans

---

*) *HÖPKENS* äreminne öfver *TESSIN*, s. XVI, XVII.

slut; hvars verk ej gått under, eller hotade med undergång; hvars käraste förhoppningar ej blifvit svikna. **ULRIKA ELEONORA**, som önskat thronen för att dela den med sin gemål, nedsteg efter ett år från dess höjd; **FREDRIK**, som eftersträfvat konungamakten, erhöll icke ens skuggan deraf; **HORN**, som trodde sig grunda ett öfvervägande rådsvalde, måste snart kämpa med ständerna om den inflytelse han undanryckt konungadömet, samt gifva vika för dem, och hans efterträdare erforo samma öde.

Frihetsmännen segrade genom thronföljarefrågan. Den synes i sig sjelf mindre invecklad än man lyckades göra den medelst uttolkningar. Norrköpings arfförening af 1604, på visst sätt åberopad i **KARL XI:s** testamente, medgaf, efter mansstammens utslocknande, arfsrätt åt oförsedd (ogift) konungadotter, med vilkor att hon ej förmälte sig med en förste af främmande troslära, »så framt hon sin rätt icke vill hafva förbrutit». Derigenom var **ULRIKA ELEONORA** utesluten från thronföljden. Men kunde den manliga stammen sägas utslocknad så länge konungens systerson lefde? Han ansågs af hela Europa såsom närmast arfsberättigad, liksom af svenska folket, hvilket, utan afseende på stadgar och beslut, dömde efter den allmänt gällande förstfödslorätten, hvarför det aldrig upphörde att anse honom såsom förfördelad, och bondestån-

det ännu tjugufem år senare, när thronföljarefrågan, efter hans död, bragtes å bane, såsom en upprätelse enhälligt utkorade hans i Sverige okände son, hvartill ståndet af sina valmän uppmanats. Denna känsla var naturlig. KARL FREDRIK var af svenskt konungablod, af lutherska läran, och uppfostrad i Sverige, hvaremot den förste, som genom parti-anläggningar bragtes på thronen, var af främmande börd, af främmande troslära, och obekant med Sveriges språk och förhållanden. Att icke prinsens, utan ULRIKA ELEONORA, vid 1713 års riksmöte kallades till ordförande i regeringen, visar ännu ej att man underkänt hans arfsanspråk; ty han var då endast tretton år gammal, men hon den enda fullmyndiga ättelägg och, såsom oförmäld, enligt KARL XI:s testamente ännu arfsberättigad. Likväl motsatte sig, redan då, enkedrottningen med mycken bestämdhet erkännandet af den yngre dottrens rätt framför den som borde tillkomma sonen af den äldre dottren, och många delade samma åsigt. Vid KARL XII:s död synes den enklaste tolkning af thronföljarefrågan varit den, att då konungen affidit oförmäld, och hans enda qvarlevande syster genom sin förmälning försakat kronan, öfvergick denna till den äldre systemns adertonårige son. Hade förmyndareskap ifrågakommit, så borde det, enligt KARL XI:s testamente (§ IV), utöfvats af enke-

drottningen med fem kongliga råd, eller, i händelse af hennes frånfälle, af dessa ensamt *). Hertigens uteslutande kunde ej ske utan en kedja af motsägelser vid arfslagarnes tolkning, till förmån för hans moster, som förklarades ömsom arfsberättigad, ömsom icke, alltefter omständigheternas kraf. För att aflägsna all fråga om hertigens anspråk, sades prinsessan arfsberättigad då hon genast vid brodrens död öfvertog regeringen med konglig makt och myndighet, helsades af rådet såsom drottning, och ständerna åtlydde hennes riksdagskallelse. När man åter, vid deras sammanträde, ville affordra henne enväldets afsägelse, och hon vägrade, framhöll ARVED HORN, att hon försakat thronföljden, emedan hon förmålt sig med en förste af främmande tros-lära, hvadan hertigen vore dertill närmare berättigad. Då enväldets afsägelse var vunnen, användes emot hertigens anspråk stadgandet i Norrköpings arfförening, att konunga- och förstedöttrar, hvilka skulle med brudskatt och annan förstelig utredsel förses, icke må träda i gifte utan riksens ständers »enhällige samtycke och fria vilje», hvarigenom hans

---

*) Enligt KARL IX:s testamente, skulle GUSTAF ADOLF vid aderton år »inträda i halfva regeringen», och icke anses fullmyndig konung förr än vid tjugufyra år; men ständerna, vid Norrköpings riksdag 1611, förklarade prinsen myndig vid aderton år.

moder, såsom förmäld utan ständernas samtycke, förlorat sin arfsrätt. Vid läsning af ordalagen i nämnda beslut, der sjelfva thronföljden icke omnämnes, synas de ej äga afseende på arfsrätt, utan på de omförmälda »brudskatt och förstelig utredsel», som ständerna ej ville tillerkänna andra förstedötrar än dem som förmälte sig med deras samtycke *). Detta oberäknadt, lemnade man å sido, att 1604 års arfförening icke kunde anses gällande framför senare stadganden, nemligen konung KARL XI:s testamente, bekräftadt genom rikets ständers beslut af 1683 och 1697, enär äldre beslut, fattade under ett afskaffadt statsskick, aldrig borde anses äga kraft och verkan framför senare gällande grundlag, hvilken vid KARL XII:s död var 1680 års stadgande, ytterligare bekräftadt genom 1693 års riksdagsbeslut. Frågan om brudskatt och anslag för

---

*) Ständerna förbinda sig, att »Konunge och Furste döttrer, som då kunna för handen vara, medh en ärligh och tillbörligh Brudskatt afläggie och försee, samt annan Furstelig utredzel, effter som saligh och högloffligh i åminnelse Konung Gustaffzs Testamente, och then Ordning här giord är uppå thenne Rijkzdagh, uthwijser. Doch medh sådane förbetingan och uthtryckt förord, at hög:te Konunge och Furste döttrer icke skola ingå eller göre något giftermål medh någon Herre, med mindre än thet skeer medh Rijkens Ständers enhällighe samtyckie och frije wilie». (STIERNMAN, *Riksdagars och mötens beslut*, 2 del. s. 574.) Stadgandet gäller således brudskatten och icke thronföljden.

prinsessorna var afgjord genom KARL XI:s, af ständerna gillade testamente *), hvarför dessa derom ej vidare behöfde rådfrågas. Såsom döttrar af en suverän konung, och förmälda med en suverän konungs bifall, voro prinsessornas giftermål i fullkomlig öfverensstämmelse med dåvarande grundlagar. Rådfrågar man åter syftningen af 1604 års arförening, så är den till förmån för arfsrätt, både på sido- och qvinno-linien, framför valfrihet; ty, heter det, vid omhämmande af VASAS arfslag, »Sweriges Rijkets Ständer hade nogsampt förnummit, uti hwad skada, inbördes oenighet, blodzuthgjutelse och allehanda fördärff Rijket war kommet uthi, under Walkonungers regementè, när then rätte Linien, Byrden eller Successionen icke achtat bleff, uthan then eene haffuer welat hafwe och indraghe i Rijket then Konungen, och then andre en annan, therigenom emellan Rijksens Inbyggjare inbördes twe-drächt och oenighet är upkommen, och hele Rijksens fördärff fölgt». Såsom varning framhålles ytterligare, att, vid »præctikerna» under SIGISMUND, »måste deelen uthaff Rijksens Rådth the trachtade ther effter, huruledes the kunne komma thetta Konungarijke åter igen til ett *Wal-Konungarijke*, och under then frijhet och likmätigheet såsom i Påland

---

*) Den bestämdes för hvarje prinsessa till 100,000 riksdaler silfver.

(Polen) än i thenne dagh brukas och hafwes för händer». Till förebyggande af slika »illistige prack-tiken», när »Regementet står uthi Öfwerhetennes twedrächtige uthwäljelse», ville ständerna, i fall »then heele Konungslige och Furstelige Manköns affödhe och slächt affölle», hellre »annamme och bekenne then Furstinne och Konungadotter, som då äldst och oförsedd är», m. m. Samma syftning genomgår KARL XI:s testamente och ständernas bekräftelse deraf*). I 1680 års riksdagsbeslut (§ 1) omförmäles åter, huru »framfarne tijder uthwijsa både hwad olägenheet ett twedrächtigt Konungawahl åstadkommit hafwer, jemwäl oc uthi hwad

---

*) Vid frågans framställning på riddarhuset upplästes 1604 års arförening, 1 § af 1634 års beslut och Karl Gustafs försäkring af 1650, — således stadganden som föregått det för handen varande statskick. Man uppehöll sig endast vid qvinnoliniens arfsanspråk, och landtmarskalken förklarade på grund af dessa handlingar arfsrätten utslöcknad. Slutligen lästes KARL XI:s testamente och 1683 års riksdagsbeslut, »och fans deraf», heter det, »att alla refererade sig på 1604 års Norrköpings beslut, och medgifva arfsrätt åt konungadotter, endast så framt hon yar *ogift*». Så tolkade landtmarskalken RIBBING Karl XI:s testamente och 1683 års riksdagsbeslut, hvori de öfrige talmännen instämde. »Det gick så flinkt, att de, hvilka icke voro den unge hertigen obenägne (Åkerhjelm, Gustaf Bonde, generalerna Schwerin, Örnstedt, Fersen, öfverste Stobée, m. fl.) intet fingo rådrum till deras hemliga plans genomdrifvande, att skaffa honom en eventuel rätt till svenska thronen». (*Facta, Handl. rörande Skand. historia*, VII: 261.)

säkerheet theremot Rijket är blefwen satt genom arf-successionen», hvarför ständerna beslutit, att »ingen må, i *mangel* af manlige, göra dhe quinlige Kongl. Maj:ts arfwingar successionsrätten til Rijket stridig eller äfwentyrlig» *). Samma stadgande förnyas i KARL XI:s testamente af 1693 och riksdagsbeslutet af 1697.

Ikke dess mindre, och fastän den hädangångne konungens systerson var tillstådes, förklarade landtmarskalken och talmännen vid 1719 års riksdag sig hafva af »rikets grundfästen, statuter, beslut och stadgar funnit det nu *klart* vara, att *all arfsrätt är utslocknad*, så att numera till Sveriges rike *ingen arftagare är*, utan ständerna ett fritt val hafva att utse och välja sig en öfverhet» **). Efter be-

---

*) STIERNMAN, 3 del. s. 1910, 1911.

**) »Ordalydelsen i Karl XI:s testamente ådagalägger tydligt nog, att lagstiftarnes mening varit att försäkra arfsrätten åt *cognaterna*, i brist af *agnater*, och detta utan inskränkaude vilkor. — Om det icke kan nekas, att Karl XI:s testamente var en bindande lag, så kan ej heller nekas, att arfsrätt efter konung Karl XII verkligen ägde rum. Men denna lag var för tiden obehvämlig». (BOWALLIUS, s. 224.) »Visst hade holsteinska huset sina tillhängare. Det husets arfsrätt till thronen var *obestriddlig*». (BLIX, *Sveriges statshvälfnings*, 1 del. s. 70.) En senare häfdatecknare yttrar om hertig KARL FREDRIKS son: »Son af Karl XI:s enda dotterson och Peter den stores äldsta dotter, var han, om *arfsrätt fått gälla*, den närmaste arfwingen till både *Sveriges* och *Rysslands throner*». (MALMSTRÖM, II:

prisande af ULRIKA ELEONORAS dygder, föreslogs hon till drottning. »Härtill svarade samtliga ja»,

328.) Att hertig KARL FREDRIKS uteslutande från thronen, emot rätt och billighet, var hvad man kallar en »partimanöver», för att genom val betinga den nya regeringsformens antagande, synes intet tvifvel. Men dertill fanns ännu ett skäl. Genom hans bibehållande hade *arfsrätten sanktionerats*; men det var just denna man ville upphäfvä, för att införa valfrihet i Sverige, liksom i Polen (ehuru man ej vågade öppet erkänna det), såsom äfven en fransk författare anmärker: »Le duc de Holstein fut éloigné, précisément parceque son élévation eut consacré le droit d'hérédité». (GEFFROY, *Revue des deux mondes*, 1864, p. 835.) Huru frihetsmännen begagnade splittringen för att genomdrifva regeringsformen, beskrifves af den författare, som varit »åsyna vittne», sålunda: »Till regentvalets och fredsverkets kraftgång, till regeringssättets demokratisering och aristokratisering bidrogo flerahanda farhågor, som uppstodo genom ömse sidors belägenheter mot hvarandra: drottningen med sin gemåls, rådets, hertigens, ständernas, och det i samband med utrikes makters influence. Dessa ömsesidiga farhågor verkade att seglen måste indragas, emot viljan af *alla* partier, utom det populära eller *patrioterna*, som de kallade sig; ty de ensamt kommo i ställning att mest profitera af konjunkturen, och dernäst arfprinsen att åtkomma kronan. Igenom denna reciproqua fruktan och misstroende blef regeringsformen sådan den för ögonen är, ett numera fullgrodt sjelfsvådsfrö, frederna en pannkaka, och Fredrik drillad på thronen». (*Handl. rör. Skand. Hist.* VII: 271, 272.) Utgifvaren af *Tessins dagbok* yttrar: »Regementsförändringen var helt och hållet den oligarkiska aristokratiens verk, och på det hon derigenom skulle icke blott hämnä sig, men också i en ny form befästa sig, måste den omiskänligaste rättvisa vid thronföljden tillintetgöras, den

hvarvid dock landtmarskalken tillade, att det skedde med vilkor, att hon skulle »underskrifva den regeringsform, som ständerna ärnade uppsätta». Dagen förut hade hon tillskrifvit ständerna, att hon »i synnerhet hade en osmak för den så kallade souveraineteten», men »skulle icke finnas obenägen vid den tröttosamma regementsbördan att framhärda». Ingen öfverläggning förekom i något af riksstånden. Så förvandlades Sverige från arfrike till valrike *).

---

oskyldige Görtz uppoffras, sjelfva äran försummas, samt dess och fäderneslandets bästa vid fredsslutet åsidosättas». (*Inledningen*, s. 11.)

- *) Jfr ridderskapets och adelns, preteståndets och bondeståndets protokoll den 23 januari 1719, samt borgareståndets den 21 januari samma år. (CÆDERSCHJÖLD, *Riksdagen 1719*.) Det sistnämnda förmäler, att ståndets talman, borgmästaren HYLTHÉN, kom från kommissionen öfver GÖRTZ, då han framstälde thronföljarefrågan, — ett eget sammanträffande af ärenden, då man ansett den egentliga orsaken till GÖRTZ' sorgliga öde hafva varit undanryckandet af det stöd han kunnat lemna hertigen af Holstein i thronföljarefrågan. (De la Marcks berättelse, anf. af BOWALLIUS, s. 237.) De tre talmän, som förklarar all arfsrätt utslocknad, — landtmarskalken RIBBING, ärkebiskop STEUCHIUS och borgmästaren HYLTHÉN — hade alla deltagit i utarbetandet af den nya regeringsformen. Det nya statsskickets sakkörare inför det allmänna, sekreteraren i kommerskollegiet DAVID SILVIUS (i *Påminnelse angående successionsrättigheten i Sverige*, m. m.), söker visa, att enligt KARL XI:s testamente var arfsrätten för prinsessorna endast *personlig*, emedan eljest »föga eller allsingen förhoppning öfrig lemnades att se kronan med tiden falla till ständernas *fria val* igen». Det

Man har förundrat sig deröfver, att KARL XII intet förordnat om thronföljden. Denna undran har uppkommit af de ifriga bemödanden som de arfsberättigades anhängare, i synnerhet de hessiska, gjorde sig under konungens senaste lefnadsår, att bestämma thronföljden till deras fördel. Konungens egen tanke kunde ej vara tvifvelaktig. Hans oböjliga rättskänsla, ej mindre än hans vördnad för sin faders sista vilja, och hans kärlek till sin äldre syster HEDVIG SOFIA, hvilken känsla öfverflyttades på sonen KARL FREDRIK, som han hade vid sin sida under sitt sista fälttåg, och hvars lif han då räddade med fara för sitt eget, — allt detta torde sätta utom fråga, att konungen i honom såg sin efterträdare. Det halft skämtande svar han gaf de frågvise: »det finns alltid något hufvud, åt hvilket denna krona passar», är i synnerhet märkligt genom tillägget: »jag har svårt att komma folket att lyda medan jag lefver; hur kan jag då vänta någon lydning efter min död?» — Anade han redan sjelfva styrelsesättets förändring, i hvilket fall hans stadganden, liksom företrädarnes, blifvit fruktlösa? *)

---

ofvan anförda, hvartill mera kunde läggas, visar halten af en sådan logik. Emellertid erhöll författaren en äreskänk af 1719 års ständer och befordrades till kommersråd.

*) Förf. af nyssnämnda *Facta* anser att det 1713 förberedda förslag till regeringssättets förändring »var kanske icke så okänt af konungen», men »grefve Horn, med hans intima.

Att han ägt betänkligheter vid ULRIKA ELEONORAS förmålning med FREDRIK af Hessen, och befarat deraf uppkommande obehag, kan slutas deraf, att hans samtycke dröjde fyra år, utan uppgifvet skäl *). Det berättas, att samma dag hon vigdes i Stockholm hade konungen, som då vistades i Pommern, yttrat: »I dag dansar min syster bort Sveriges krona», — hvilket visar att han ej var obekant med arfslagarnes innehåll, och betraktade hennes rätt till thronen upphörd **). För egen del var hon öfvertygad, att konungen aldrig skulle stadga thronföljden till hennes eller hennes gemåls fördel, hvilket synes ej allenast af hennes bref till denne, men af de hemliga anläggningar till kronans förvärf, i hvilka hon, under konungens sista lefnadsår, på prinsens inrådan och genom en beklaglig eftergif-

---

vänner, sparkade igen spåren efter sig, hvilket ock var försigtigast så länge kung Karl fanns på jordklotet. (*Handl. rörande Skand. hist.* VII: 226, 234.)

*) Underhandlingarne derom begynte redan 1711, och giftermålet ägde rum först den 15 nov. 1715. »Med arsprinsens af Hessen frieri till Ulrika Eleonora börja intrigerna om svenska thronföljden». (*GEIJER, Sv. Akad. Handl.* XVIII: 19.)

**) »Några närvarande gissade så här: intet otroligt är, att republikanerna och aristokraterna hemligt och obemärkt sköto på ett sådant giftermål, till vinnande af deras afsigt vid yppande tillfälle, att då få en regent med Doge's makt, ty rent af republik tordes hvarken demokrat eller annan hoppas i Sverige». (*Handl. rör. Skand. hist.* VII: 255.)

venhet för hans önsknings, deltog. Man kan säga, att hennes kärlek till sin gemål var, i flera hänseenden, den olyckligaste, både för henne och för Sverige. Detsamma gäller om hennes hat till sin systerson *).

---

*) Handlingar i riksarkivet ådagalägga vidden och beskaffenheten af nämnda anslag, hvilka försatte prinsessan i den sorgligaste inre strid, emellan känslorna för en make och en bror. Hennes rådgifvare var hessiska hofrådet HEIN, till hvars rättfärdigande bör sägas, att han var öfvertygad om rättmätigheten af hennes anspråk på thronen, hvilket hos denne främling var desto naturligare, som HORN, redan år 1713, vid hennes inträde i regeringen, förklarade dem otvifvelaktiga, samt äfven vid KARL XII:s död hyllat henne, och HEIN icke kunde förese, att samme rådgifvare, sedan han närmare lärt känna prinsessans sjelfrådighet, skulle vara den förste att 1718 bestrida hennes arfsrätt. Enligt HEIN:s den 18 maj 1718 afgifna förslag, skulle prinsessan vid konungens död, utan afvaktan af ständernas beslut, låta sig krönas till drottning, samt derefter med ständerna öfverlägga om statsskickets ordnande, helst HEIN ansåg att de skarpsyntaste af ständerna hade i beredskap förslag till regeringsform, som skulle sätta öfverheten mer i beroende af dem, än tvertom, hvarför han trodde ett kraftfullt uppträdande af nöden, samt att man, i händelse af motstånd, borde bemäktiga sig de gensträfviges personer. Då prinsen, i händelse af konungens död, blef, i egenskap af generalissimus, härens högste befälhafvare, och ägde en förtrogen i öfverståthållaren friherre TAUBE, hade han i det afgörande ögonblicket arméen och hufvudstaden i sin makt och kunde på ett afgörande sätt understödja sin gemåls anspråk emot hertigen af Holstein, som älskade sin morbroder nog, för att ej göra några beräkningar på hans död, och hvars för-

Oberäknadt rättsanspråk och personliga förhållanden, talte politiska skäl för hertigens af Holstein bibehållande vid thronföljden. Man kände, att ett giftermål emellan hertigen och PETER den stores dotter ANNA redan var föreslaget och afhandladt genom GÖRTZ, hvilken förening jemväl senare gick i fullbordan; att kejsarinnan KATARINA hyste för Vasasonen en moders känslor och ön-

---

nämste rådgifvare, GÖRTZ, prins FREDRIK Jät ögonblickligen fängsla. I ett på tyska författadt bref till prinsen, den 2 oktober 1718, önskar prinsessan en fredlig lösning af frågan, att den må afgöras »anders als durch die Waffen und mit vieler tausend Menschen Blutvergiessung». Man ser af samma bref, att HORN och BARK voro invigde i planen. »Till presidenten i kansliet (Horn) och den bekante statssekreteraren (Bark) säger hon sig härutinnan ej vidare kunna hafva förtroende, enär de ofta svarat henne, att det (thronföljdens uttryckliga bestämmande?) hvarken skulle lända till konungens, vår eller rikets lycka, och den senare (Bark) sagt, att konungen (i sådant fall) vore vår argaste förföljare, och att det icke vore väl, när H. Maj:t komme till riket tillbaka». (BOWALLIUS, s. 227—229.) Hvad i öfrigt angår HEINS plan, så synes den, i afseende på rikets värn och fred, ändamålsenligare än den som följdes af HORN, RIBBINGARNE m. fl., hvarigenom man invecklades i dubbla regentval, riksdagsstrider och partisöndringar. I förra fallet hade prinsen af Hessen, hvars enda framstående egenskap var krigaremod, kunnat såsom generalissimus föra krigshären, hvilket ständerna nekade honom såsom konung. Frihetspartiet var, såsom det sedan visade sig, tillräckligt starkt vid riksdagen, för att, enligt HEINS yttrade förmodan, sätta konungamakten i fullkomligt beroende.

skade att se på sin dotters hufvud den krona, hvars undersåte hon sjelf var född, äfvensom att czaren förklarar sig vilja till sin måg, såsom Sveriges konung, afträda hvad han söder om finska viken eröfrat, jemte Lifland, såsom hemgift åt sin dotter. Om man än antager, att czaren var frikostigare på löften, än fast i ordhållighet, så bjöd dock försigtigheten att icke öppet förneka thronanspråk, hvilkas innehafvare *måste* bli farlig, enär rikets fiender kunde göra hans sak till sin egen, för att sprida söndring i ett redan försvagadt och nära upplöst samhälle. Genom den närmaste thronarvingens uteslutande, i hvilken czaren förklarar sig se sin blifvande måg, gafs åt PETER det fruktansvärdaste vapen, hvilket han också begagnade på samma sätt som då han tvang konung AUGUST i Polen till eftergifvenhet med hotelsen att eljest understödja den afsatte konung STANISLAUS. En politisk orättvisa är alltid för framtiden ett olycksdigert arf. Sverige blef ögonblickligen deladt i tvenne partier: den gynnade och den uteslutne thronarvingens, — bägge understödda af främmande makter; penningar utdeltes; falheten angrep rådsherrar, krigsbefäl och folkombud; denna tvedrägtsfackla utkastades i en tidpunkt, då fäderneslandet stod omhvärfadt af fiender, och då endrägt var af yttersta behof, för ernående af en antaglig fred. Nu sammanblandades

frågorna om thronföljd och fred, fiender understödde de stridiga anspråken på kronan, och fordrade eftergifter för att erkänna den tvetydigt vunna thronföljden; man förbisåg de fördelar som kunnat vinnas af czarens önskan att ingå släktförbindelse med Sveriges thronföljare; freden fördröjdes i tvenne år, landet härjades, hären upplöstes, czaren behöll sina eröfringar, och FREDRIK blef Sveriges konung.

Man vill här ej uppställa den gagnlösa fråga, huru en dylik fred skulle slutat, om man kunnat lägga i Sveriges vågskål KARL XII:s personlighet, hans folk bakom honom såsom en man, lifvadt af hans själsstorhet och hans herrskarekraft, och hans systerson såsom en föreningslänk, icke en brandfackla emellan de underhandlande. Men endast med denne på thronen, i stället för FREDRIK, hade czaren varit beröfvad det vapen, hvarmed han nu tilltvang sig de sista eftergifter. Partimännen befarade, säges det, att hertigen, såsom svensk konung och befryddad med czaren, skulle komma att bero af ryskt inflytande. Men när hans anförvandt ADOLF FREDRIK, hvars framstående egenskap säkerligen ej var karaktersstyrka, erhöll thronen genom rysk bemedling, förblef han dock icke blott oberoende af all inverkan från denna makt, utan slöt sig till dess fiender *).

*) »I hjertat var Adolf Fredrik ej ryskt sinnad, lika litet som Karl Fredrik, ja som den olycklige Peter III själf och

PETER var dessutom för skarpsynt att icke inse, det han, med den regeringsform som man bad honom garantera, kunde erhålla större inflytande på Sveriges angelägenheter, än någon måg kunde bereda honom. Att KARL FREDRIK ej var ryskt sinnad, skönjes redan deraf att han, ehuru varande enligt sin egen och mångas (deribland de europeiska stormakternas) tanka orättvist utesluten från thronföljden, och så obemedlad, att han »lopp fara att äfven sakna det nödvändiga» *), under tre år emotstod czarens lockelser att komma till dennes hof, samt PETERS löften att då upphöja honom på Sveriges thron, — czaren drack redan prinsens skål såsom KARL XIII, — och fastän den sköna storfurstinnan ANNA der väntade honom såsom brud **). Då MENSCHIKOFF begärte för den obemedlade ett penninge-

---

i allmänhet hittills holsteinska huset. Deraf dragningskraften emellan den nye thronföljaren (Adolf Fredrik) och *Hattarne*. (GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 166.) Det är, med ett ord, sannolikt, att Ryssland vunnit mindre af KARL FREDRIK än det erhöi af FREDRIK.

*) LAGERBRING, l. c. V: 1. 17.

**) Hon beskrives sålunda: »Växten var hög, stark och vacker, hyn bländande hvit, hår och ögonbryn svarta, ögonen lifliga, hela ansigtet välbildadt, orden och åtbörderna fulla af värdighet och majestät, förståndet och fattningsegåfvan derjemte goda samt utbildade genom en i Ryssland då för tiden ovanligt vårdad uppfostran». FRYXELL, *Berättelser* XXXI: 105.

lån, svarade PETER: »låt honom svälta, så mycket snarare kommer han till oss» *). Så stora frestelser för en tjuguarig yngling emotstår ingen oädel karakter. De voro ej de enda. Äfven Danmark erbjöd honom en här, att förhjelpa honom till thronen, och en dansk prinsessas hand, men han vägrade **). »Hertigen lemnade sitt fosterland» — säger en samtida — »tårefull och icke utan tårar af många honom här tillgifna» ***). Det berättas, att när hans förtrogne rådgifvare BASSEWITZ tillskrifvit honom, att endast han återkomme till Sverige, skulle folket resa sig och sätta spiran i hans hand, hade han svarat, att han ville hellre aldrig bära Sveriges

---

*) *Ders.* 103.

**) »Sjelf hade Karl Fredrik af Holstein undvikit att inlåta sig i de ryska planerna, tills svenska regeringen, i freden med Danmark, äfven uppfirat hans arfländer åt denna makt. Detta var så mycket hårdare, som *han* ej hade lyssnat till de för Sverige skadliga förslag som Danmark å sin sida honom gjort. Ännu innan han lemnade Stockholm erbjöds honom en dansk här af 30,000 man, som redan stod färdig i Norge, att dermed försäkra sig om svenska kronan, en dansk prinsessas hand och återfäendet af Slesvig, om han till Danmark ville afträda Bohuslän. Karl Fredrik har nekat till dessa anbud, ehuru de tvenne gånger, sedan han lemnade Sverige, förnyades, och ehuru äfven England, som denna tid dikterade Sveriges freder, förklarar sitt bifall till Danmarks förvärfvande af Bohuslän, om det deremot lemnade Slesvig». (*GELJER, Sv. Akad. Handl. XVIII: 32.*)

***) *Handl. rörande Skand. Hist. VII: 271.*

krona, än köpa henne till pris af inbördes strid, men bad tillika BASSEWITZ bränna brefvet, ty — tillägger han — »om de otacksamme Svenskarne få se huru svag jag är för dem, skola de missbruka min godhet». Det förmåles äfven, att ehuru Sveriges regering, genom uppoffringen af hans arfländer åt Danmark, nästaa tvang honom att omsider söka en tillflygt hos czaren, kunde BASSEWITZ endast medelst uppgiften, att kringresande Svenskar, besoldade af hessiska partiet, stämplade efter hans lif, förmå honom att begifva sig till Petersburg. Hertigens gifmildhet och vård om de flera hundra svenska officerare, som återvände från fångenskapen i Siberien, tillvunno honom ännu flera hjertan. Om en känsla af brottslig ärelystnad eller hämnd rufvat i hans själ, så hade ingen kunnat bringa större olyckor öfver Sverige och dess nye konung, än den landsflyktige thronarvingen, men man skönjer ej spår deraf. GEIJERS vitsord är: »Han var en ädel natur, liflig och qvick» *). Andre hafva tecknat honom såsom svag, obeslutsam, hängifven åt ungdomligt lättsinne. GÖRTZ, som noga kände honom, säger, att han ägde stora anlag och

---

*) *Ders.* s. 61. Han tillägger: »Ulrika Eleonoras hat emot honom tillskref man först några ungdomsupptåg emot den sträfva mostern».

en ädel ärelystnad *). Att HORN ville affägsna honom från styrelsen, vittnar icke oförmånligt om hans regentanlag **). Men är endast hälften af det goda, man om honom förtäljer, grundadt, så var han sin medtäflare betydligt öfverlägsen. Endast det, att han, vid tidningen om KARL XII:s död, öfvervåldigad af sorg och innesluten i sitt tält, åsidosatta hvarje åtgärd att tillvälla sig hans fallna krona, gjorde den unge försten värdigare henne, än om han till hennes förvärf begagnat de medel, genom hvilka hon blef eröfrarens pris. Var grunden ock obeslutsamhet, så uppenbarades likväl deri, att han ej öfver morbrodrens nyss kallnade stoft ville tända en strid om dennes spira, en känsla af det rätta

---

*) Han skref till general PONIATOWSKY, den 4 aug. 1718:
»Je saisis par propre experience que le duc a de l'ambition et du grand, et qu'il ne s'agit que de l'attacher à un digne objet».

**) HORNS spådom, att hertigen på thronen skulle blifvit en ny ERIK XIV, emedan han skulle lemnat »sitt förtroende till tyranniskt sinnadt *patrask*» (Biogr. Lex., art. *Arved Horn*), visar blott, att aristokraten ej skulle funnit sin räkning vid att äga en sådan konung. En samtida, som säger att HORN »beständigt contrecarrerat sin forna pupills lycka», tillägger: »Horn hade immerfort bakom skärmen ledt moteurerne till regeringssättets förändring; likaså, utan att synas, hertigens favoriter att gifva honom missledande råd, utspridande under tiden att svenska kronan på hans hufvud skulle återföra oss till Erik XIV:s regering». (*Handl. rör. Skand. Hist.* VII: 280.)

och värdiga, och hans tvekan att begynna en sådan kamp var icke blott förlätlig, men berömlig. Sverige bör vara tacksamt emot hans minne, att han ej ökade tyngden af dess olyckor genom ett inbördes krig; ty med de mått och steg som hans medtäflare redan tagit, och med dennes lystnad efter kronan, hade detta varit oundvikligt, i fall den unge prinsen tillåtit sina anhängare att höja faunan. Emot en del af rådet och krigshären, hvarom FREDRIK förvissade sig, hade KARL FREDRIK den återstående delen och folkets öfvervägande samkänsla. Under dessa förhållanden synes det en lycka, att GÖRTZ icke hann fram, att gifva fart åt en brytning, hvars utgång ingen kunde förese. Såsom sakerna stodo, var den enda fredliga lösning hertigens erkännande såsom thronföljare efter FREDRIK, hvarmed han också varit belåten, men hvilket förslag, ehuru understödt af England, Ryssland och ett mäktigt parti inom fäderneslandet, strandade hufvudsakligast emot drottningens oböjliga sinne.

Det tyckes likväl såsom hade en högre rättvisa beslutit en godtgörelse för den lidna oförrätten, då icke blott KARL FREDRIK sjelf senare erhöi af ständerna sig tillförsäkrad en, ehuru obestämd, utsigt till thronen, men hans son emottog tillbud af svenska kronan, hvilken, då han försakade henne för den ryska, öfvergick till hans frände ADOLF

FREDRIK. Hade KARL FREDRIK, som dog före fyrationde året, öfverleft FREDRIK I, så hade han sannolikt kallats till hans efterträdare.

Bemödandet att utestänga hertigen af Holstein från thronen lade första grunden till den falska och beroende ställning emot främmande makter, som utmärker partitiderna. De holsteinska arfsanspråken, understödda af ett mäktigt svenskt parti, liksom af främmande kabinetter och utländskt guld, utgjorde den skräckbild, som det hessiska huset måste under mer än tjugu år bekämpa, och som vållade icke blott vådliga omkastningar i rikets yttre politik, utan aflägsnandet af inflytelsesrika rådgifvare, riksdagsstrider för deras återinsättande, och den långvariga kamp, splittring och förföljelse, som partihatet städse föder *).

---

*) Om dessa partirörelser yttrar en häfdatecknare: »Under frihetstidens två första årtiotal har hertig Karl Fredriks anspråk på svensk thronföljd ingripit i fäderneslandets öden och detta både ofta och djupt. Knappt har under nämnda tid en enda viktigare brytning förefallit, i hvilken bemälda tvistefråga icke på ett eller annat sätt blifvit inblandad, utgörande vanligtvis det fältrop som höll tillsammans hvarje mot regeringen framträdande parti, af hvilka andra orsaker detta ock måtte hafva i verkligheten uppkommit. I fall Ulrika Eleonora frivilligt låtit åt systersonen erkänna thronföljden efter sin och sin gemåls död, hade han troligen stadnat i Sverige, och der hvarken velat eller med sina ringa själsförmögenheter kunnat tillställa någon betydligare

Friheten var det trollord, hvarmed folkets bifall till alla förändringar skulle vinnas. Men friheten är ett ljusets barn; hon utvecklar sig, som alla ädla plantor, i öppen dag; hon fostras ej i mörkret, på lönvägar, genom hemliga aftal. Hade 1719 års riksdag ej varit bunden af dolda öfverenskommelser, så hade tvifvelsutän både thronföljd och statsskick samt till följd deraf Sveriges framtid artat sig annorlunda. Den tillvägabragta statshvälfningen framkallade onekligen en mängd intellektuella krafter, som eljest skulle slumrat; men de förslösades oftast i en fruktlös brytning emot hvarann, utan att alstra den sjelfständiga, fria och lugna utveckling, som är samhällets mål. Hvarthän det skulle leda att förvandla Sverige till valrike, — ty thronföljden hölls öppen under tjugutre år, eller till 1743, då frågan *måste* upptagas, för att ej, vid freden med Ryssland, förlora Finland å nyo, — och hvilka följderna skulle blifva af ett konungadöme utan konungamakt: allt detta visade Polen, der främmande guld tillsatte regenter och bestämde riksdagsbeslut, och der czar PETER icke af sin vän-

---

oenighet, och partierna hade ej heller med den fart, som nu, kunnat begagna sig af hans namn och så kallade arfsrätt. Men vi känna den olyckliga missämjan emellan mostern och systersonen. I just detta förhållande ligger en bland de mest bidragande orsakerna till de strider som oroadde frihetstidens första skede. (FRYXELL, XXXI: 88.)

skap för konung AUGUST afhölls från dylik inblandning. Man har svårt att fatta, huru den ovanligt försigtige och beräknande statsman, som var det nya svenska statsskickets hufvudsaklige danare, kunde förbise allt detta, om man ej erinrade sig, att han inhemtat sin erfarenhet af politisk frihet vid riksdagen i Warschau, och så vida man ej får antaga att, då det kunde misströstas om att en konung skulle förmås till antagande af den tillämnade regeringsformen, ägde man ej annat val än att till en början lägga spiran i en qvinnas hand. Att man äfven här misräknade sig, blef snart uppenbart.

Bland de nya samhällsdanarnes irringar var den, att springa öfver från en ytterlighet till en motsatt. Från obegränsadt, envälde öfvergiök man omedelbart till ett lika obegränsadt mångvälde; ännu mer: man gaf ständerna, jemte det förras förening af lagstiftande och verkställande makt, ytterligare en åklagare- och domare-makt, i ständernas kommissioner, hvarför mångväldets förtryck snart kändes för sjelfva folket olidigare än enväldets. Om man velat verkliggöra den frihet, hvarom man talade, så hade sådant säkrast skett antingen genom att tillerkänna folket samma rättigheter som det engelska erhållit 1689, eller genom statsskickets återförande till GUSTAF ADOLFS (eller OXENSTJERNAS) regeringsform, med tillägg af tryck-

frihet, hvilket tvifvelsutan, i Sveriges dåvarande ställning, varit det lyckligaste. Men allt synes antyda, att man ej syftade till engelsk, eller gammal svensk, utan polsk frihet. Ville man åter en aristokratisk republik, så synes det varit rättare, jemväl ärligare, att med saken antaga namnet, såsom i Venedig och Genua, hvilka med främmande staters aktning kunnat upprätthålla sin sjelfständighet under århundraden. Man vågade det ej, och ännu femtio år senare, ehuru af konungamakten ej fanns mer än en namnstämpel, dristade man icke afskaffa denna; ty, sade PECHLIN, »Svenskarne skola ej låta sig styra utan konung». Men en pseudomonarki, uti hvilken både konungens rättigheter och folkets frihet blott funnos till namnet, bar från sin skapelsestund undergången i sitt sköte.

När man läser 1719 och 1720 årens regeringsformer och konungaförsäkringar, skönjes nogsam, att de, jemte syftemålet att på konungamaktens bekostnad grunda råds- och ståndsväldet, voro mera beräknade på de regerandes personlighet än på afpassande af någon jemnvigt emellan statsmakterna, hvarförutan intet samhällsskick kan äga bestånd *).

---

*) BLIX (*Sveriges statsvälföring*, s. 21) säger, att ständerna »samlades af brådskan, att stifsta lagar åt sig och sin efterverld; en förrättning, den de aldrig tänkt uppå förrän i den stund den erfordrades». Det är dock bekant, att det

Det är derigenom som stiftarne af 1809 års grundlag inlagt en förtjenst om fäderneslandet, som efterverlden skall en dag till fullo uppskatta *). Det personliga i 1720 års författning synes dock gå nog långt, när FREDRIK I måste i 4 § af sin konungaförsäkran edeligen förpligta sig att »till sin dödsstund älska, ära och värda sin gemåb; hvilken ed hölls som de öfriga. Äfven att af majestätsrättigheterna tillerkändes konungen vida mindre än drottningen, är personligt; ty under det år, som förflöt emellan begge regeringsformerna, hade intet inträffat i rikets inre förhållanden, som kunde på-

---

första förslaget till regeringsform var utarbetadt år 1716, och att öfverläggningar derom, under HORNS medvetenhet, ägt rum ända från 1710, mellan RIBBINGARNE, LEYONMARCK, BENZELIUS, MOLIN, WULFFENSTJERNA och SCHÜTZ (sedan adlad FREDENSTJERNA); ja, man anser att första tanken på möjligheten af ett aristokratiskt-republikanskt regeringssätt väcktes vid tidningen om nederlaget vid Pultava och närdes under konungens vistande i Turkiet. Den författare, som kallar sig »åsyna vittne», skriver: »Jag vill intet yttra mig, huruvida någon *afstöttningsplan* ingick i de nämnde anti-royalisternas funderingar under konungens scabreusa vistande i Turkiet; ingen nämnd, ingen känd; men det var kanske till slut icke så okänt af konungen». (*Handl. rörande Skand. hist.* VII: 233.)

*) Att HANS JÄRTA icke ensamt förde pennan, men öfvade ett hufvudsakligt inflytande på grundernas bestämmande, torde vid ett annat tillfälle kunna ådagaläggas.

kalla förändringar i grundlagen *). Dessa voro så
shickligt tillvägagångs, att de lätt undfalla upp-
märksamheten. Hvad som skulle befunnits stö-
tande i regeringsformen, inlades i konungaförsäk-
ran, hvilken vid hvarje regentombyte erhöll nya
inskränkingar, för att, som en samtida uttryckte
sig, »få en konung inom hank och stөр» **). I 6
§ af FREDRIK I:s försäkran är, blott genom ute-
lämnande af tvenne ord, statsrådet i väsendtlig
mån förändradt. ULRIKA ELEONORAS innehåller

*) De större majestätsrättigheter, som tillades ULRIKA ELEONORA, framför hennes gemål, hade tvefvelsutan sin grund dels deri, att hon icke lät sig bjuda hvad som helst, — hvilket man fann vara fallet med den senare, — dels af fruktan att vid första öfvergången från envælde till rådsstyrelse icke alltför tydligt röja dennas inträde. Att de ofrälse stånden fruktade den mer än konungaväldet, skönjes, bland annat, af borgare-talmannen HYLTHÉNS yttrande i ståndet, att man borde undvika all anledning till thronafsägelse för ULRIKA ELEONORA, hvarigenom — tillade han — »en stor oreda och buller bringas å bana, och det förra *utsendet med de fem höga embeten* och annat mer torde komma att införas, som äfven nu till en del varit i fråga, derest icke de andra (ofrälse) stånden *med allvar lagt sig deremot*. (CEDERSCHIÖLD, *Riksdagen 1719*, sid. 474; jfr MALMSTRÖM, I: 188; TENGBERG, I: 3.)

**) »Horns den tiden förtrogne, Ribbingarne med flere af högre adeln och embetsmän, ville hafva fävalde under larven af ett republikanskt regeringssätt, för hvilket en så kallad konung inom hank och stөр». (*Handl. rörande Skand. Hist.* VII: 234.)

nemligen (i 5 §), att grundlagsförändringar skolas genom ständerna i förening med Kongl. Maj:t; (eller »efter hvad ständerna kunna, med Oss pröfvad nödigt»). Medelst utslutning af orden »med Oss» förlorade konungen sitt veto, och ständerna kunde, honom ohördan, vidtaga hvilka grundlagsförändringar de för godt funno. Den drottningen tillagdarätt, att »vid angelägna tjänsters besättande», efter inhemtande af rådets tanka, »efter godtycke sino antaga, tillsättja och befullmäktiga dem som behagas och finnas vara skicklige» (R. F. 1719, § 34), fränkändes konungen, med den förändring, eller rättare förödmjukelse, att *han* skulle (i fråga om alla högre tjänster, till och med öfverste,) »propponera hvilka hos honom kommit i nådig åtanka att befordras», då råden medelst omröstning bestämde utnämningen; hvilket till maktlösheten lade förnedringen att nödgas göra framställning, för att få afslag *). Vidare måste han (genom 8 § i kon-

---

*) I 40 § begagnas det särdeles skickligt valda uttrycket, att »alla högre tjänster . . . utdelas af Kongl. Maj:t i sittande råd», hvarigenom man, under sken af att låta konungen handla, undviker att nämna den egentligen beslutande, eller rådet; men i 15 § stadgas, i afseende på omröstning, att »Kongl. Maj:t antager det rådet som de fleste af riksens råd förklarar vara nyttigast, såsom, efter all förmodan, det säkraste och bästa». I 10 § af konungaförsäkran förbinder sig konungen ytterligare, att »alla tjänster, ifrån och med

ungaförsäkran) uttryckligen tillförbinda sig att icke inrätta någon kamarilla eller tåla s. k. sängkammare-föredragande *). Han nödgades äfven utfästa sig att »ej blifva någon ogunstig och med vedervilja upptaga, fastän icke allt det som säges vore mig behagligt, mycket mindre illa uttyda, om icke allt nådde den verkan man (jag) påsyftar», och att »allt hvad hvar och en af *patriotisk zèle* för det allmänna bästa har talt, eller hädanefter talandes varder, ingalunda skall lända honom till men och förfång, utan vill (jag) fast hellre vid alla tillfällen sådana nitälskande män med nåd och ynnest ihugkomma och belöna» **). Slutligen måste konungen underkasta sig den för en konstitutionell regent be-

---

öfverste till och med fältmarskalkar och alla desses vederlikar, skola af mig i sittande råd, *efter pluraliteten af rösterna*, bortgifvas».

*) »Jag utlofvar (heter det), att sådana angelägna saker (som R. F. och kansliordningen omförmåla) ej skola i kabinettet företagas, efter som det ock för öfverheten är omöjligt att alltid kunna påminna sig alla sakers omständigheter, då ärendena för vissa afsigter i kabinettet torde förebringas, och till undvikande af allt sådant måste ingen, vid sin tjänsts förlust, understå sig inför öfverheten annorledes att föredraga något angeläget mål, af hvad art och beskaffenhet det vara må, än uti sittande råd; helst för en gudfruktig och rättsint konung är alltid säkrare, att riksens råds tanke och mening öfver slika saker inhemtas, så att efter *pluraliteten af rösterna* avslutes».

**) R. F. 9 §.

synnerliga föreskrift, att icke få taga omedelbar kännedom af hvad som förhades hos rikets ständer, hvilkas beslut dock skulle tjena till rättesnöre för hans regering, utan inskränka sin kunskap derom till hvad rådet funne skäligt meddelä. De ord, med hvilka han utlofvar att anse riksdagshandlingarne såsom en sluten bok, äro af följande lydelse: »Inga vid riksdagarne hållna protokoller, hvarken uti stånden eller sekreta utskottet och deputationerna, skola af mig utfordras, utan måga de, på sina orter, *uti godt förvar orubbade ligga*». Man tvekar, om det var möjligt, att konungamakten i Sverige, inom halftannat år efter KARL XII:s död, kunde begabbas så som ett fallet åkerspöke. Det vissa är, att man bland statshandlingar i hvad land som helst näppeligen lär kunna uppvisa någon för thronen mera förnedrande. Det var ingalunda en följd af valfriheten. Man jemföre t. ex. med denna skrift valkonungen KARL IX:s korta, manliga förbindelse *). Man hade åsyftat, säges det,

---

*) I riksdagskallelsen den 15 december 1718 utlofvades att »afskaffa suveräniteten» och »sätta riksens styrelse i sitt gamla skick och väsende igen», hvarmed ej kunde förstås annat än regeringssättet före KARL XI. Skilnaden visar sig redan vid en jemförelse af GUSTAF II ADOLFS konungaförsäkran (§ 6) och FREDRIKS (§§ 6 och 8, samt 12 och 15 i R. F. 1720). Tilläggas må, att sjelfve den store konungen icke alltid ansåg sig bunden af bokstafven. Denna

att konungen ej skulle äga mera makt än det inflytande han kunde utöfva genom värdigheten af sitt uppförande och visheten af sina råd. Det var derföre man till dessa dygders första och vördnadsbjudande sinnbild valde **FREDRIK** af Hessen.

Med 1720 års regeringsform och försäkring var konungens betydelse fullkomligen motsvarande stora rikssigillet, med den skillnad likväl, att hans bild prydde rikets mynt, och att han upppassades af rikets råd vid sin kröningsmåltid. Regeringsformen var företrädesvis passande till en förmyndare-regering, hvilket också var afsigten; men den blef vanskligare än andra dylika, emedan styrelsens medlemmar så ofta måste ombytas, till följd af partihälfningar, och den räckte längre än andra förmyndare-regeringar, emedan den varade under femtiotvå år. Det var med blicken derpå, som **FREDRIK** den store sade sig anse Sverige vara den starkaste stat i Europa, emedan man der arbetat på att förstöra sig under mer än ett halft århundrade och ändå icke lyckats. Deremot saknades ej röster, som från början spådde regeringssättets fall. Redan 1723 skref franske ministern: »Så snart

---

föreskref väl, att han icke utan ständernas medgifvande skulle sluta fred eller förbund, men han gjorde dock beggärderna utan att sammankalla ständerna, när han ansåg rikets välfärd det fordra.

Sverige får en duglig regent, skall statshvälfningen efter all anledning genomföras».

Bland rikets angelägenheter trädde emellertid olyckligtvis försvar och fred i andra rummet. Mellan tvenne kröningar brände Ryssarne Norrköping, Nyköping, Södertelge, Trosa, Öregrund, Östhammar, Norrtelge, Söderhamn, Hudiksvall, Sundsvall, Hernösand och Piteå, förutan en mängd kyrkor, bruk och gårdar *). Hufvudstaden hotades. Misstankar uppstodo, att man lät härjningarne fortgå, för att förmå ständerna att påskynda FREDRIKS val till konung, hvarigenom riket kunde påräkna en tapper försvarare. Om än misstanken är högst osannolik, kunde det ej undgå att fästa uppmärksamhet, att en generalissimus, hvars krigaremod var verldsbekant, aldrig, sedan han blifvit konung, syntes i spetsen för sin här. Sådan var aldrig det egentliga folkets mening. De ärofulla sår som märkte hans bröst, de lagrar han skurit under tidehvarfets första fältherrar — EUGÈNE och MARLBOROUGH — borde lofva fäderneslandet något skydd mot dess fiender, och man förvånades att aldrig se honom draga sitt svärd sedan han bestigit thronen. Felet var icke hans. Vid det år 1720 beramade fälttåg

---

*) Bruken Löfsta, Forsmark, Harg, Ortala, Stafsjö m. fl. samt Utö grufvor; i Medelpad 243 gårdar; i Ångermanland 686, o. s. v.

ville han anföra sina krigare och landstiga i Finland, hvartill han begärte ständernas tillåtelse, hvilket dock nekades, emedan, såsom orden lydde, »vi hafva sett hvad skada det haft att vi ej ha vår konung hemma» *). Man ansåg att den s. k. friheten kunde hotas af en med seger återvändande konung. Hemliga utskottet ändrade den af generalissimus uppgjorda plan till kusternas försvar, afsatte den af honom utnämnde befälhafvare och förordnade en annan, hvilken visserligen sedan för sin oduglighet lagfördes och straffades, hvarmöd dock riksolyckan ej blef hjälpt. Man ser redan förespelet till de kommande krigen, ledda af riksdagsmän och med anfallsplaner af ständernas utskott. Denna gång fritog sig konungen från all delaktighet i olyckan, genom en skrifvelse till ständerna, hvari yttras: »Både Hennes Maj:t drottningen och jag kunna och böra vara ursäktade rörande de stycken, i hvilka ständerna sig förbehållit att sjelfva göra och låta som de nyttigast finna».

De tvenne föremål, som tycktes på samhällets höjder angelägnare än rikets försvar och fred, voro, för de regerande: befästandet af deras ätt på thronen, och för rådet: den nya regeringsformen. Det

---

*) Konungen erbjöd sig äfven i 1741 års finska krig att föra hären, hvilket ständerna likaledes afstyrkte. (GREJER, Sv. Akad. Handl. XVIII: 125.)

sorgligaste af de fördröjda fredssluten var icke ländernas förlust, — ty hvilket rike har icke undergått sådant? — men det var den skugga, som genom underhandlingarnes beskaffenhet kastades på fäderneslandets sjelfständighet och ära, dess erbjudna beroende af främmande makter, — först under engelskt, sedan under ryskt och franskt förmynderskap, — och dess förlorade anseende i Europa, hvilket för långliga tider förspildes. Vi förbigå sättet, huru Bremen och Verden afträdde åt England *), Stettin åt Preussen, och sundska tullen åt Danmark. Märkligare är, vid freden i Nystad, betingandet från svensk sida, i afseende på de afträdde länderna, att czaren skulle utfästa sig att »för evärdeliga tider införlifva dem med ryska riket», och beskyllningen mot de svenske underhandlarne, af deras egen öfverhet, att »vara alltför difficile att ingå på czarens fordringar», äfvensom det czaren affordrade erkännande af svenska thronföljden och regeringsformen, hvilket var första steget till den inblandning i Sveriges inre angelägenheter, som slöts med den tvetydiga förmånen af svensk frihet under ryskt beskydd, och hvars tillintetgörande

---

*) Bokstafigen till kurfursten af Hannover; men denne var, såsom bekant är, tillika konung af England, och det var såsom sådan han tillvann eller rättare tilltvang sig besittningen.

blef en af GUSTAF III:s svåraste och berömligaste uppgifter *). Under det emellan de svenske underhandlarne saknades all sammanstämmighet — enär LILJENSTEDT och STRÖMFELT erhöillo föreskrifter af rådet, men CAMPREDON afhandlade med czaren på konung FREDRIKS vägnar och medgaf på förhand hvad de andre sedan nödgades eftergifva, — bevakades czarens angelägenheter af den skickligaste statsman Ryssland måhända någonsin ägt, och hvilken efter PETERS död uppehöll hans skapelse, liksom AXEL OXENSTJERNA fortsatte GUSTAF ADOLFS verk **). Sedan freden blifvit sålunda afslutad,

---

*) Bedan 1723, då bondeståndet väckte fråga om utvidgad konungamakt, hade czaren »låtit sin minister i Stockholm försäkra Horn, att om Svenskarnes frihet lupe den minsta fara, och de behöfde eller begärde det, så skulle han vara färdig att upprätthålla deras frihet, enligt 7 § af Nystadska freden. HORN afböjde anbudet med den försäkran, att det ej behöfdes, men »höll det ej för rådligt att alldeles stöta en sådan herre för hufvudet i en sak, som ändå ej vore afgjord». HORNS berättelse i sekreta utskottet den 4 april 1723. (MALMSTRÖM, I: 225.) — I fall HORN, då detta ämne nu första gången bragtes å bane, i stället att svara

- afböjande — att hjälpen icke behöfdes — genast medelst en officiell not bestridt hvarje sådan tolkning af omförmälda §, att det svenska samhällskicket skulle upprätthållas med ryska vapen, så hade sannolikt mycken smälek och ofärd förekommit, och man hade möjligtvis senare befriats från åsynen af ryska flottor och härar såsom öfvervintrare, till vår sjelfständighets skydd.

***) Grefve OSTERMANN. FREDRIK II yttrar om honom: »L'ex-

yttrade NICODEMUS TESSIN i rådet: »Det lærer näp-
peligen finnas ett exempel, att ett helt rike blifvit
till hälften sönderstyckadt, utan att nästan en enda
action är förelupen som förtjenar att anföras». Det
är en bekräftelse af en samtida antecknares ord:
»Den kula, som fälde Karl XII, fälde Sverige». Snarare må man undra, att czaren, som så noga
kände huru försvar och underhandlingar sköttes,
och som visste hvad ett kraftfullt uppträdande för
de holsteinska anspråken verkade på de styrande
i Sverige, icke fordrade mer än han gjorde. Hade
hertigen af Holstein efterkommit hans inbjudning
att infinna sig i Petersburg, hvarigenom czaren kun-
nat öppet förklara sig hans målsman, så hade vil-
koren sannolikt blifvit ännu hårdare. Den lands-
flyktige Vasasonen var denna gång, liksom då han

---

périence avait formé sous le regne de Pierre I un homme
fait pour soutenir le poids du gouvernement sous les suc-
cesseurs de ce prince. C'était le comte d'Ostermann; il
conduisit, en pilote habile, dans l'orage des révolutions, le
gouvernail de l'état d'une main toujours sûre; circonspect
ou hardi, selon que le demandait les circonstances, et re-
nonçant aux intrigues de la cour pour se conserver la
direction des affaires». (*Histoire de mon temps*, Tome I, p.
22.) Vi kunna ej erinra oss, att den store kännaren gifvit
ett högre vitsord åt någon af sin samtids statsmän, bland
hvilka dock räknades KAUNITZ, CHOISEUL, FLEURY, D'AI-
GUILLON, BERNSTORFF, BRÜHL m. fl.

med försakelse af sina thronanspråk förekom ett inbördes krig, Sveriges goda ängel.

Det nya statsskicket antog från begynnelsen det skaplygne, som under dess fortgång endast mera bjert trädde i dagen. Redan 1720 utöfvade ständerna till den grad sin maktfullkomlighet, att de utverkade konungens underskrift på regeringsformen innan rådet ännu fått läsa den, ehuru den var utfärdad i rådets och ständernas gemensamma namn *). Ständerna sysselsatte sig ej ensamt med lagstiftning samt ordnande af rikets förvaltningsgrunder och drätsel, men upptogo genast enskildes besvär, befodringsfrågor, utnämningar till befälen inom krigshären och till diplomatiska beskickningar, samt andra åtgärder tillhörande verkställande makten, för att ej nämna rangstrider och frågan om karaktersfullmakter. Några månader voro ej förflutna förrän alla, med den hemliga dragningskraft som makten städse utöfvar, vände sig till sekreta utskottet, riksdagsärendenas medelpunkt;

---

*) »Den sista dagen (innan regeringsformen blef besvuren) hade landtmarskalken lofvat riksråden att de skulle få del af regeringsformen, för att dervid göra sina påminnelser; men förgäfvades suto de och väntade till klockan 9 på qvällen; först sedan de åtskilts kom regeringsformen. Följande dag blef den, vid kröningen, af konung, råd och ständer besvuren, ehuru rådet ännu ej fått taga någon kännedom deraf. MALMSTRÖM, I: 197.

drottningen, arfprinsen, rådet, krigsbefälet, embetsmän och enskilde, alla sökte der råd och bot; drottningen erhöill, rådet ovetande, genom utskottet frifvandet af ett uppbringadt handelsfartyg, för hvilket arfprinsens syster interesserat sig; arfprinsen »betackade utskottet, som velat med honom (generalissimus) *kommunicera om generalstaben*, förklarande att, ehuru det tillkomme honom att nämna de personer som han hölle för tjenliga att kommandera; ville han dock nu lemna åt ständerna att nämna dem som de förmena vara de skickligaste att föra kommando» *); HORN anförde besvär, att han blifvit aflägsnad ur rådet, hvilken fråga sysselsatte utskottet mer än någon öfverläggning om rikets försvar; HANS FERSEN klagade, att han var förbigången vid befordran till generalmajor; och friherre CREUTZ, att, ehuru han var fyra månader äldre i tjensten än lagman PIHL, denne fått lag-saga framför CREUTZ, fastän han var *kammarherre*, och PIHL endast *assessor*; ÅKERHIELM, CEDERSTRÖM och CEDERCREUTZ anförde besvär, att de blifvit entledigade från sina sekreterarebefattningar i kansliet, utan ransakning och dom, o. s. v. Allt skulle utskottet bedömma, utransaka och tillrättaställa **).

---

*) *Sekreta utskottets prot.* den 2 maj.

*) Denna inblandning i enskilda rättsfrågor steg till den höjd, att ständerna vid 1746 års riksdag handlade *tretton hun-*

Likväl ägde det tid öfrig att förordna om åltfruns lön vid Drottningholm, om page-preceptorns kläder, kammarpigornas kostpenningar, kockarnes och betjenternas vin, samt de senares oxkött *); — och detta under det riket stod omhvärfdt af fiender, och det anmältes för utskottet, den ena dagen, att TORDENSKIÖLD blockerade Göteborg och ett anfall väntades från Norge; en annan dag, att Ryssarne skulle falla in med 40,000 man och Danskarne lupot ut med en stor flotta, hvarför öfveramiralen SPARRE påmintes utskottet, »huru väl det vore, om man kunde bringa opp så mycket folk och penningar som fordrades för att utrusta en lika styrka och delogera fienden» **). Men, oberäknadt några kryssare, låg flottan aftacklad, och den indelta arméen på sina rotar. När faran stod för dörren, medförde den kollegiala långsamheten och riksdagsformernas behandling af krigsärenden nya hinder. Ensamt utnämmande af befälhafvare, som bort ske ögonblickligt, upptog hela veckors öfverläggningar

---

drade klagomål öfver *prejudice* i befördringsmål. (FANT, *Föreläsningar i svenska historien.*)

*) *Sekr. utskottets prot.* den 8 maj.

**) Samma dag, eller den 8 maj 1719, då utskottet sysselsatte sig med ofvannämnda enskildheter för hofstaten och just hade beslutit, att »hoffrökarnes skulle få sina nyårspenningar», uppträdde öfveramiral SPARRE med sin anmälan. Jfr CEDERSCHIÖLD, *Riksdagen 1719*, s. 215.

och skriftvexling, innan man kom öfverens, hvarvid utskottspluraliteten, som förstod föga eller intet deraf, gaf utslaget, då ingen af de befälhafvare, som generalissimus föreslagit till Stockholms försvar, samt i Skåne, Bohuslän och Wermland, — icke ens RHENSKÖLD, — blef antagen *). Öfverste KNORRING yrkade votering om befålet i Skåne, emellan fältmarskalkarne RHENSKÖLD och GYLLENSTJERNA;

---

*) Sedan prinsen-generalissimus afgifvit *förslag på de generaler som skulle kommandera vid arméerna*, och detta förslag blifvit granskadt af särskilda deputerade från utskottet, hvilka afgåfvo sina anmärkningar, föredrogs förslaget *in pleno*, då utskottets beslut blef följande: för Stockholms försvar hade prinsen i främsta rummet uppfört TAUBE, utskottet nämnde DÜCKER; för Skåne hade prinsen åt utskottet öfverlemnadt valet mellan nio generaler, utskottet nämnde GYLLENSTJERNA, som ej var deribland; för Bohuslän hade prinsen föreslagit i främsta rummet DÜCKER, samt, jemte honom, fem andra generaler, men utskottet förordnade STRÖMFELT, som icke var bland de föreslagne; för Wermlandsgränsen hade prinsen föreslagit general MARÉCHAL, utskottet nämnde generalerna ARMFELT och YKKULL. (*Ders.* s. 197—199.) Hvad RHENSKÖLD vidkom, så beslöt utskottet, att i fall flera trupper behöfde sammandragas i Bohuslän skulle han »som hederspost der kommandera». Bland de skäl, som generalissimus anförer att ej begagna sin utnämningssrätt, var det »att icke gifva anledning till *jalousie*, och att det i framtiden ej måtte heta: *om den eller den haft kommando, hade det gått bättre*». (*Ders.* s. 175.) Hvad under, om Ryssarne kunde härja efter behag, och nalkas hufvudstaden på en half mil, innan de funno en bataljon som dref dem på flykten.

frågan hänsköts till generalissimus, som tackade för förtroendet, men bad utskottet sjelf afgöra saken, eller anmäla den hos rådet. Så, under det »Hannibal stod för murarne», sköto alla ifrån sig försvarsbestyret. Af KARL XII:s fältmarskalkar funnos ännu tre. Drottningen utnämnde ytterligare fyra, euligt hvad man trodde, för att vinna stöd i arméen*). Friherre HAMILTON påmint, att »ehuru man nu befallt att somliga regementen skulle gå

---

*) De voro DÜCKER, ERIK SPARRÉ, TAUBE och ÖRNSTEDT, af hvilka dock den sistnämnde vägrade emottaga en utnämning, som ej öfverensstämde med hans tänkesätt. En samtida yttrar om försöket att vinna honom för den nya regeringen: »General Örnstedt fick man icke att ingå med de andra, minst i eventuella diskussionen om thronarvet, hvilken då genast (i Norge) kom något före; anseende han unge hertigen som sjelfskrifven till thronen nu genast, och om regeringssättet att afgöra med ständerna, derest man så tyckte. Örnstedt var desperat öfver konungens död, kunnande aldrig öfvertalas eller vinnas att gå från sin mening i det ena eller andra. Han var en dugtig karl, for innan nyssnämnda öfverläggning sin väg, och drog sig alldeles ifrån hofvet, lemnande regementet, framför hvilket han på stället insatte sin värja, och kastade sig i sin vagn, tagande afsked alldeles, förblifvande till döddagar ner i landet, merendels på sin gård i Halland, dit han i minuten reste. — Dücker drog på axlarne, men fann att intet bättre var att göra». (*Handl. rör. Skand. hist.* VII: 250, 251.) Uppgiften, att ÖRNSTEDT lemnade tjensten, öfverensstämmer icke med förhållandet, men han deltog icke i tåget till Stockholm eller i de derpå följande händelser.

hit och andra dit, så hade likväl inga magasiner blifvit inrättade; tilläggande, att »den spanmål, som hitkommit, blifvit upphandlad af borgerskapet, som nu ville hafva i vinst sex daler på tunnan, under det att statskontoret ej brytt sig om någon upphandling»; och grefve ASCHEBERG hade hört, »att det blifvit bortsåldt som vi skolat bruka till vårt försvar» *). Samtidigt ingaf borgareståndet ett memorial, hvori det yttrades, att »ståndet, som högeligen beklagade fäderneslandets in- och utvärtes tillstånd, och som ansåg Gud allena veta huru det stod till, kunde rättnu icke finna sig i allt hvad som förelopp, helst ständerna, under det att riket trängdes af fiender på alla håll, drogos här med enskilda saker» **). Borgarena hotade, lika med bönderna, att lemna riksmötet. »De bådo att få

*) »Borgmästaren Hylthén berättade, att 30 eller 40 fartyg lågo lastade i Königsberg, men vågade sig ej hit, emedan sjön ej vore säker. Han bad därför, att våra kryssare, som nu lågo här i skären, måtte få *eftertrycklig* befallning att gå ut och hålla sjön ren, i synnerhet berörda farvatten. Derjemte beklagade han, att spanmålen, som i dessa dagar såldes för 27 å 28 daler tunnan, nu blifvit uppsatt till 40 daler, till skada för staten, som nu skulle göra upphandlingar». (*Sekreta utskottets protokoll* den 22 maj 1719.)
»Grefve Gustaf Bonde sade, att ehuru regementet i hans län fått ordres att marschera hit, visste han, som landshöfding, intet derom, då det likväl fordrades bröd, hö m. m. i förråd». (*Ders.* den 13 maj.)

**) *Ders.* den 13 maj.

fara härifrån, eljest nödgades de göra det olofvandes*)). Redan vid den första riksdag, som skulle grunda »folkets sjelfstyrelse», ville således tvenne riksstånd, och dertillmed de »folkvalda», resa sin väg, utan att afvakta ärendenas slut. Att sjelfva det styrande utskottets ledamöter varit mindre nitiska än man kunnat förmoda, vill synas af följande anteckning i protokollet den 27 april: »Landtmarskalken, som beklagade sig deröfver att man så sent kom tillsamman i utskottet, föreslog *en dukats vite* för den som utan laga förfall underlät att infinna sig».

En annan olägenhet af politiska angelägenheters afhandlande under riksdagsformer var omöjligheten att hemlighålla hvad som meddeltes ett utskott af hundrade personer, hvadan ock de planer till försvar eller underhandling, som bort bevaras dolda, genast blefvo bekanta för de utländska sändebud, hvilkas fördel det var att motverka dem. Inom sjelfva utskottet klagades af talmännen, att »ingenting hölls tyst af hvad i utskottet diskurrerades, och utländske ministrar kunde deraf göra skadligt bruk»**). Hvarken »generalplanen för de-

---

*) *Ders.* den 6 maj.

**) Yttrande af borgmästaren HYLTHÉN, den 4 maj, i anledning af den väckta frågan, att »utskottet måtte komma i konferens med Deras Excellenser (riksråden) att tala med dem

fensionen», eller de föreskrifter som borde meddelas svenska underhandlare, kunde förblifva obekanta. En olycklig motsägelse låg äfven deri, att under det de främmande sändebuden kände allt, — hvadan ock deras berättelser till sina hof innehålla fullständigast denna tids inre historia, — visste svenska folket intet om de viktigaste riksärendens behandling. Konungen måste, såsom vi sett, i sin försäkring till ständerna sjelf under edsförpligtelse lofva, att »ej utfordra några i stånd eller utskott förda protokoll». Denna »sekretess» synes varit nödig för statsskicket bestånd, ty sedan ständerna 1766 beviljat en, ehuru begränsad, tryckfrihet, räknade regeringssättet blott få års tynande lif.

Ständerna skulle möjligtvis icke så snart hafva blandat sig i utnämningen af generaler och i rikets förhållande till främmande makter, derest icke försummelsen af försvarsanstalter och fredsunderhandlingar gjort det nödvändigt. Tre månader efter KARL XII:s död (den 4 mars) anmälte utskottet hos rådet, att »ständerna, som med bekymmer sågo

---

om fredsverket, försvarsverket», m. m. — Ärkebiskopen hade förut »beklagat, att hvad här talas icke hölles tyst». (*Ders.* den 9 april.) — »Friherre Konrad Ribbing mente, att fredsverket kunde af Hennes Maj:t och rådet afgöras, efter det var en sak som borde hållas mycket hemlig och som dessutom icke *allas genie vore egnadt att begripas*. (CEDERSCHÖLD, *Riksdagen 1719*, s. 385.).

tiden framlida i overksamhet för rikets försvar, begärte att krigskollegium och amiralitetet måtte träda tillsammans och skyndsamligen uppgöra förslag till försvarsplan, till magasiners anläggning", m. m. En månad derefter berättade landtmarskalken, att han påmint om »fredsverket» och fått löfte att utskottet skulle derom få kunskap. Då intet aflhördes, tog utskottet frågan i sin egen hand och lät den 4 maj nedkalla riksråden, för att höras öfver detta och andra ämnen, bland annat huruvida de ställt sig regeringsformen till behörig efterrättelse. De infunno sig, tretton till antalet *), då landtmarskalken begärte Deras Excellensers »gunstiga utlåtelse» öfver fredsverket, och då utskottet väl visste, »att det endast var genom rustning till krig som man kunde hoppas vinna en god fred, önskade det få veta hvad dervid vore tillgjordt; en deputation hade för en vecka sedan varit uppe hos Hennes Maj:ts härom, men som man sedermera intet hört af, så hade man tänkt göra ett litet utskott som skulle träda opp i kansli-collegio, för att derom hemta vidare upplysning». Derpå följde det svar, att Deras Excellenser hoppades, det Hennes Maj:ts skulle be-

---

*) De voro RHENSKÖLD, TESSIN, CRONHJELM, DÜCKER, TAUBE, ERIK SPARRÉ, BANÉR, SPENS, GYLLENSTJERNA, MEYERFELT, DELAGARDIE, KLAS BONDE och STRÖMBERG. HOEN tillhörde denna tid icke rådet.

vilja »ståndernas billiga begäran». Vidare önskade utsköttet veta, »hvilka voro ämnade att såsom ministrar afsändas», hvarpå tillförordnade kanslipresidenten grefve SPARRE redogjorde därför. Icke minst märklig är landtmarskalkens fråga, »huruvida regeringsformen vore i verket stäld», hvartill »grefve Sparre mente, att ständerna ej behöfde påminna Deras Excellenser om regeringsformens noga iakttagande, — i synnerhet om de derutinnan *kanske* så sekunderades af deras medbröder riksens ständer, som de förmodade och vågade göra sig förvissade. Dock ville grefven, likväl ej annorlunda än genom en *vänlig och broderlig reproche* till Sveriges rikets ständer, påminna dem hvad för en tid sedan tilldrog sig, då underrättelse inkom till rådet om ett fartyg som blifvit uppbragdt» *). Utsköttet lät sig detta sidohugg intet bekomma, utan anbefallte i stället förevisande af rådsprotokollet om »hvad som passerat den 28 april», för att tillse, om rådet iakttagit regeringsformens föreskrift vid vissa befordringar, hvarvid riksrådet RHENSKÖLD an-

---

*) Yttrandet har afseende på det holländska skepp, som blifvit uppbringadt, men af drottningen, med ständernas begifvande, frigifvet, utan rådets vetskap och i trots af dess en gång fattade beslut; hvilken händelse föranledde HORNS afsked från kanslipresidentbefattningen och rådet. Jfr MALMSTRÖM, I: 49.

märkte, att »öfverheten måtte dock hafva *någon* makt».

Åter förflöt en månad, då landtmarskalken föreslog (den 23 maj), »att man med tio af hvar stånd skulle gå opp till Hennes Maj:t att remonstrera, huru nödigt det vore att göra fred på endera sidan, efter vi vore utan vänner, och ej mäktige att emotstå alla våra fiender». — »Herr von Hylthén mente det böra efterfrågas, hvad de gjort som haft sådant under händer; tyckande att de handterade land och rike så, att riket stod *blott*, och *intet steg* var gjordt till fred. Han frågade hvad de gjort sedan konungen dog. *De draga stora löner*, sade han, och *sitta i högt värde, men hvad hafva de gjort?»* — »Kyrkoherden Norberg sade sig i sekreta kommissionen haft att tala med grefve Cronhielm rörande fredsverket, och då frågat hvad som derutinnan vore tillgjordt. Hans Excellens hade då svarat, att *intet vore tillgjordt* *)). — »Herr von Hylthén mente, att om ingenting vore tillgjordt, borde man sannerligen, till skräck och varnagel för andra, tilltala vederbörande, helst det var om ständernas väl det handlades. Han beklagade, att här trättes än om ett, än om ett annat, samt uppmanade utskottet att påminna om fredsverket och fråga

---

*) Bland uppgifna hinder för fredsverkets fortsättning var penningbrist. Se *Bilagan 1*.

efter, huru det kom till att så litet derutinnan vore tillgjordt *). Man vet, att ständerna åtskildes utan att fred blifvit sluten, ehuru czaren erbjöd billigare vilkor än Sverige sedan, utmattadt och hopplöst, nödgades underkasta sig, och att det slutligen var arfprinsen-generalissimus, som genom enskilda underhandlingar föranledde det missgynnande uppskofvet **).

---

*) *Riksdagen 1719*, s. 291. Vid ett annat tillfälle, då »borgareståndet högeligen beklagat sig deröfver, att de så länge blifvit uppehållne med particulaire saker, som borttagit tiden för angelägnare, såsom fredsverket m. m.», men en enskild fråga strax derefter förekom, tillägges i sekreta utskottets anteckning: »Årkebiskopen bad för Guds skull, att man skulle få blifva vid de allmänna affärerna». (*Ders.* s. 385.)

**) Czaréns ultimatum genom greve OSTERMAN fordrade då icke ovilkorligen Lifland, utan endera dess besittning på vissa år eller emot lösen. OSTERMAN hölls under sitt vistande här, på Hufvudstad, under ett slags bevakning, hvilken arfprinsen på eget bevåg skärpte derhän, att »vakten fick ordres afvisa sjelfva de svenska kommissarierna». — »När, efter Ostermans resa, regeringen affärdade Gyllenborg att på åländska kongressen fortsätta underhandlingarne, kom han ej längre än till Waxholm, ty derifrån lät prinsen af egen myndighet kalla honom tillbaka». (*Rådsprot.* den 20 aug.) — »Dessa (freds-) ärendens handhafvande tillhörde kanslipresidenten, men i verkligheten var arfprinsen den egentlige utrikes-ministern. Deraf kom, att den förres (då Cronhielm) ställning blef öfver måttan svår». (BOWALLIUS, s. 280, 281.) Samme författare yttrar i anledning af freds slutet, då arfprinsen upphöjts på thronen: »Det var konun-

Det gafs ett enda sätt att förekomma de fiendliga härjningarne, påskynda freden och förebygga de inre söndringar som thronföljarefrågan under tjugu år alstrade: det var att, samtidigt med arfprinsens af Hessen val till konung, förklara hertigen af Holstein thronföljare. Detta förslag understöddes jemväl af främmande makter, bland hvilka England redan i november 1719 gjorde en framställning, som tydligt utvecklade fördelarne eller rättare oundvikligheten deraf. Detta Englands deltagande för den unge prinsen — säger en häfdatecknare — »förekomms utan svårighet genom det villiga afträandet af Bremen och Verden, hvarmed den nya regeringen begynte sin politiska bana». Det var ingen af Sveriges fiender som ej förebar ett deltagande, låtsadt eller verkligt, för prinsens rättigheter till thronföljden, såsom det säkraste medel att vinna något af en styrelse, om hvilken GEIJER säger, att den var »fördömd att endast med eftergifter köpa framgången af *sina* anspråk» *).

Emellertid hade minnet af den unge förste, som varit den närmaste till Sveriges krona, icke slocknat i folkets hjertan. Till trots af det nya

---

gen som 1719 hindrat den ryska fredens afslutande; honom drabbade fördenskull främst det bittra missnöje, som var de svikna förhoppningarnes naturliga frukt». (sid. 310.)

*) *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 36, 37.

konungahusets hat, gåfvo ständerna honom vid 1723 års riksdag ett årligt anslag, titel af Kongl. Höghet, och löfte att komma i åtanka vid blifvande thronföljd, hvarjemte Sverige förpligtade sig att i förening med Ryssland medverka till Slesvigs återställande åt hertigen *). Vid samma riksdag frambars äfven i svaret på Kongl. Maj:ts s. k. sekreta proposition bittra anspelningar på det sorgliga af-tåget ur Norge, de föga ärorika frederna, och eftergifter, hvilka ansågos mindre föranledda af nödvändighetens kraf än af hat till en fruktad medtäflare om kronan. Önskligt hade varit, heter det, att man i Norge, vid KARL XII:s död, »icke låtit modet strax falla», — man visste ej, om bristen deraf » varit kapp för någon statsraison», — »czaren vann mera än han tänkte undfå», — »konungen af England hade mer erhållit under sken af vänskap, än andra med uppenbart krig», — freden med Ryssland »blef hårdare genom den vedervilja här hystes mot hertigen af Holstein, då czaren väl förmärkte, att *snarare något ansenligt i fredsvilkoren skulle*

---

*) Kansli-kollegium yttrar i sitt betänkande om Kongl. Höghets-titeln: »Hvad hertigen vunnit dermed, att han så länge dröjt att antaga czarens offerter, för sin ömhet om Sveriges rike, det skall tiden visa»; men »han har ej begifvit sig till Ryssland i någon mot Sverige fiendtlig afsigt, utan tvertom». *Kansli-kollegii betänkande* den 14 maj 1723. MALMSTRÖM, I: 234.

kunna erhållas, än någon förmån för hertigen tillstås; hatet emot Holstein har i så måtto verkat mycket ondt», — »men nu är ej tiden att upprifva gamla sår; det är beklagligt, att vi måste utstå skadan, utan att vi ock skola blotta skammen» *).

Sådan var fäderneslandets ställning, då TESSIN begynte deltaga i de allmänna ärendena. Det har varit nödigt att före hans uppträdande teckna det fält, på hvilket han skulle verka. Hans enskilda känsla tillhörde det holsteinska huset; till sina politiska tänkesätt var han republikan, i aristokratisk mening, hvarför han jemväl, i sina anteckningar, vanligen kallar Sveriges dåvarande samhällsskick *republiken*. Hans ställning var således gifven, såsom motståndare af en regent, hvilken redan umgicks med enväldsplaner och uteslutit den konungätt som Tessinska huset tjent med trohet och tillgifvenhet. »Han omfattade det nya regeringssättet med en värma och styrka, som i fyrtio år fortfor, till dess republiken sjelf slet sig ur hans hjerta» **). Hans hufvudföremål vid den riksdag, som han kallade »den yppersta», ehuru »den spökade efter», voro befastande af rådets och ständernas makt samt upprättelse åt hertigen af Holstein. Han väckte

---

*) Svar af sekreta utskottets mindre deputation på Kongl. Maj:ts sekreta proposition.

**) EHRENHEIM, *Tessin och Tessiniana*, s. 17.

förslag om angelägenheten att redan vid riksdagarnes början besätta alla lediga embeten, på det ej lycksökeri till beställningarne måtte förleda riksdagsmän; att rikets alla provinser skulle delas emellan riksens råd, så att hvar och en skulle befrämja lagarnes verkställighet i sitt distrikt; att kanslipresidentsembetet skulle, i anseende till dess stora vikt, af rikets ständer tillsättas *), samt att kanslipresidenten må öppna alla svenska ministrars bref till Kongl. Maj:t, äfven dem med påskrift *egenhändigt*. Han väckte derjemte fråga om underdåniga *föreställningar* till Kongl. Maj:t att ej längre uppskjuta mottagandet, af hertigens af Holstein sändebud, geheimerådet BASSEWITZ, samt att aflägsna sin egen förtroende-minister, hessiske generalen DIEMER, hvilka begge förslag gillades af ständerna **). Sedan konungen under flera månader vägrat BASSEWITZ företräde, oaktadt kansli-kollegium hemställt

---

*) Detta förslag gillades, och ständerna utsträckte sedan sin rätt derhän att tillsätta alla presidentembeten, »utöfver regeringsformens föreskrift». Det heter i sekreta deputationsens betänkande den 5 aug. 1723, att ingen må »bli president utan riksens ständers *anordnande*» (hvilket ord finnes i protokollet ditsatt i stället för det utstrakna *förslag*). GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 55, 56.

**) Konungen hade sjelf genom sin hessiske minister DIEMER föranledt BASSEWITZ' hitresa, i akt och mening att hertigen af Holstein skulle genom detta sändebud erkänna FREDRIK såsom konung. Jfr MALMSTRÖM, I: 220.

det, och ståndens talmän tillstyrkt konungen att gifva efter, för att undvika en offentlig föreställning af ständerna, men alltid mötts af förnyad vägran, infunno sig åter talmännen, då landtmarskalcken yttrade sig i följande, af TESSIN uppsatta ordalag: »När välgrundade råd blifva obevekligen förkastade, då öfvas verkligen en del af envåldsväldet, och deraf det skadligaste stycket. Nu är utan råds råde denna underhandling begynd och ministern hit-skyndad, och mot råds råde blifver han utestängd. Det första steget har man härtills af synnerlig vördnad gått förbi med stillatigande; men vid det senare har man ej kunnat dölja sin bekymrade omsorg för det farliga äfventyr och myckna oredda som deraf kan föranlätas. Hela riket sättes dermed i fara och fruktan för utrikes fiendskap och invärtes villervalla. Ty i fall konungslig ed ej fullgöres, regeringsordningen rubbas och enighetsbandet lössas, då kan visserligen, till rikets största bedröfvelse och ofärd, hela verkets lagliga gång stadna och förfalla». Konungen skref, efter ett par dagars betänketid, till sekreta utskottet: »Vi kaste oss med all nåd och tillförsigt i riksens ständers armar, — bifalle audiensen, emot alla våra betänkligheter, till att alldeles förklara vår nådiga tanke och uppsåt derpå allena syfta, att i alla delar förena oss med de rådslag och författningar som riksens ständer prof-

vat nödiga och nyttiga^{*)}). Några dagar derefter upptäcktes ett nytt, från hessiska kansliet utgå-
get, anslag till konungamaktens utvidgande, hvars
verktyg dömdes till döden, fästning, halsjern eller
landsflykt. Då talmännen åter infunno sig med
föreställningar, försäkrade dem konungen, att stän-
dernas vilja var hans lag, och anhöll om glömska
af hvad som skett^{**}). Så — yttrar en författare
— förspildes återstoden af konungadömet's anse-
ende, genom planer utan beräkning och eftergifter
utan värdighet.

Efter riksdagens slut utnämndes TESSIN, vid
28 års ålder, till sändebud i Wien. Man trodde,
att ARVED HORN, som i honom redan anade en
efterträdare, ville aflägsna honom från de inre ären-
dena. Europas stormakter voro vid denna tid de-

---

*) Sekreta utskottets prot. den 4 april 1723. — Drottningen förblef obeveklig, gaf aldrig BASSEWITZ företräde, och vägrade hertigen den honom af ständerna tillagda titel af Kongl. Höghet.

***) BLIX, hvars skrift *om Sveriges statshvälfningsar* ställvis ej saknar träffande åsigter, yttrar (s. 75) det besynnerliga om-
döme om konung FREDRIK, att man »med all säkerhet kan säga att han var den bästa statsman Sverige i hans tid ägde», och prisar »hans trofasthet åt sin ed, hans ordhållighet i gifna löften» (s. 149). — I det nyssnämnda högmålet skedde arresteringarne utan domstols biträde, på sekreta utskottets befallning. Vid anmärkning deremot svarades, att »ständerna äga högsta makt och myndighet i riket». Jfr MALMSTRÖM, I: 229.

lade i de så kallade Hannoverska och Wienska allianserna. Genom förbundet med Ryssland (tillhörande den sistnämnda), slutet under holsteinska partiets öfvervigt, var Sverige, såsom nämnt är, förpligtadt att medverka till Slesvigs återställande till hertigen af Holstein. Att erhålla kejsarens gillande deraf var föremålet för TESSINS sändning. Han lyckades deri, men innan ratifikationerna hunno utvexlas, hade en omkastning i svenska partipolitiken ägt rum. HORN, som funnit det holsteinska partiet så öfvermäktigt i rådet, att, såsom han yttrade sig, hans parti slutligen utgjordes endast af hofkansleren VON DÜBEN, och som befarade krig för den slesvigska frågan, slöt sig till konung FREDRIK, alltid Holsteinarnes fiende, och värfvade anhängare till det hannoverska förbundet, hvilket lyckades, men med så ringa öfvervigt, att åtta bland rådet röstade för wienska alliansen, och endast sju för den hannoverska, hvadan konungens två röster gjorde utslaget. TESSIN, som på grund af sina instruktioner afslutat traktaten med wienska hofvet, förklarades hafva öfverskridit sin fullmakt *). HORN

---

*) HÖPKEN säger: »Han uträttade beskickningens ämne med hastigare framgång än man förmodade och äfven, som utgången viste, än man önskade. — Men hvarifrån härrörde den snälla ombyttheten här hemma? Den frågan kan historien upplysa». (sid. XXII.)

vågade dock icke avsluta det hannoverska förbundet utan att sammankalla urtima riksdag, då man äfven hoppades subsidier *). TESSIN försvarade sitt förhållande, som af ständerna fullkomligt godkändes, och angrep den hannoverska alliansen, visande det orådliga uti ått deltaga i en förening mellan

---

*) HORN, under tiden stadd i minoritet, genom en liktänkande rådsledamots (SPARRES) frånfälle, tillät ingen vigtig sak komma under omröstning. — ett betecknande drag för styrelsesättet. Om den med otrolig skicklighet utförda omkastningen emellan allianserna läses hos MALMSTRÖM en intressant och fullständig skildring. HORN lyckades gifva det holsteinska partiet ett ytterligare banesår, då han undanröjde dess ledare, riksrådet grefve WELLINGK, hvartill begagnades åtskilliga af konung FREDRIK utlemnade handlingar, hvilka konungen lofvat WELLINGK att förstöra, men som nu fälde denne, genom upptäckten att han med konungens vetskap sökt bereda penningelån för utvidgande af konungamakten, på grund hvaraf en ständernas kommission, med samma åklagare som i åtalet mot GÖRTZ, dömde WELLINGK från lif, ära och gods, hvilken dom mildrades till lifstidsfängelse på Jönköpings slott, — ett straff, som den 73:årige rådsherren likväl undgick, enär han afled på Mjölby gästgifvaregård, under nedresan till förvaringsorten. GEIJER säger: »Den ifver, med hvilken grefve Wellingk vid riksdagens början försvarat den österrikiskt-ryska alliansen, var närmaste anledningen till hans störtande; hvarvid Horn, som vid denna riksdag åter var landtmarskalk, och egentliga driffjedern till hvad som skedde, låtsade overksamhet, ja vänskap och medlidande». — PALMBLAD yttrar: (*Biograf. Lexikon*): »Wellingk straffades således för ett brott, hvartill han af sin konung var intald, och den kunglige förföraren var hans angifvare».

Frankrike och England, som aldrig kunde bli långvarig och som vore, i händelse af krig dem emellan, ytterst vådlig. HÖPKEN yttrar om detta förbund, att »det afslöts med mycken rörelse, och med store mäns offer, och knappt var den sluten, så försvann alltsammans, med dess upphof; hade dessutom inga rötter, ingen grund» *).

Vid samma riksdag förekom ett ömmare ämne för TESSIN att utveckla sin ovanliga talemått. Bland riksdagsoffren var hans fader, som aflägsnades från utöfningen af sina embeten såsom riksråd och öfverste-marskalk. Förevändningen var en tvist med konungen om tillsättandet af en trädgårdsmästarebeställning vid Carlberg. Försvaret för den gamle räknas bland sonens yppersta tal. HÖPKEN säger derom: »Tessin talar för sin fader. Han uppväcker de lifligaste rörelser; han utpressar de hetaste tårar, och den vältaligaste herre i sin tid har aldrig öfvat sina gåfvor bättre, aldrig för bättre sak. Hvad blef verkan? Cicero förde Marcellus rättfärdigad ifrån Cesar. Men det var Cesar! En menighet, sällan så artad och sällan sin egen, häpnar, förundrar sig, ömar, suckar, skiljes åt — och glömmes».

*) Om Sveriges tvekan emellan hannoverska och wienska allianserna skrifver VOLTAIRE till FREDRIK II: »Voilà la Suède embarrassée de sa liberté et indécise entre l'argent de l'Angleterre et celui de France, comme l'âne de Buridan entre deux mesures d'avoine».

Åfven vid denna riksdags slut erhöll TESSIN en befordran, som syntes ämnad att aflägsna honom från sysselsättningen med statsärenden, men som öfverensstämde för mycket med arten af hans snille och bildning, att dess antagande kunde vägras. Han utnämndes till öfverhofintendent, för att efter fadrens död fortsätta dennes ännu icke fullbordade slottsbyggnad. Att utnämningen skett för att söka fästa honom vid styrelsen, vill synas af konungens ord till honom då han tackade för fullmakten: *J'espère que dorénavant vous me serez fidèle*, — hvartill TESSIN icke svarade något. Under de med den nya befattningen förknippade studier och omsorger besökte han å nyo Frankrike och England, till inhemtande af vidgad erfarenhet vid det stora verkets utförande. Regeringen såg icke ogerna, om den kunde från riksdagarne skilja en man, som, enligt EHRENHEIMS ord, »förklarar sig i en hög republikansk ton, under stark opposition emot hofvet och grefve Horn», och TESSIN nämndes för andra gången till sändebud i Wien (i början af 1735), men utan särskildt uppdrag, endast för att, såsom det hette, »i allmänhet bevaka rikets interesse». Då han fann det honom beviljade anslag otillräckligt för att underhålla den yttre värdighet han trodde denna förtroendeplats fordra, be-

gärte han, efter ett års vistande i Wien, sin återkallelse, som beviljades.

Det derpå följande riksmöte, bebådande svåra stormar, fäste snart åter uppmärksamheten på behovet att söka vinna TESSIN. Man anmodade honom att söka det lediga statssekreterare-embetet för krigsärendena, hvarifrån han vid första tillfälle skulle förflyttas till utrikes departementet. TESSIN svarade, att »hans föresats var att aldrig söka embeten; det vore konungens och rådets sak att söka upp tjenliga personer» *). Honom väntade dock ett högre förtroende, det då mest betydande i Sverige: att väljas till landtmarskalk, hvartill han, emot hofvets och rådets önskan, kallades vid 1738 års riksdag, då HORN störtades.

---

*) Bland skäl för sitt afböjande svar anförde TESSIN, att riksdagen hotade bli ganska stormig. I anledning deraf har han antecknat följande samtal med riksrådet BONDE, som underhandlade med honom på rådets vägnar. »*Bonde:* Hvarför skall denna riksdag blifva synnerligt bullersam? *Tessin:* För den manquerade franska alliansen och för det man ej anticiperat riksdagen, hvarom vidlyftigt taltes. *Bonde:* Vidare lärers önskas, att ni talar med konungen själf. *Tessin:* Är mig så mycket mindre möjligt; som jag offentligen sagt att jag beställningar ej söker, och vore således en duplicitet, det må ske skriftligen eller muntligt. *Bonde:* Hvem får sådant veta? *Tessin:* Om ingen annan, så vet jag det själf, och jag vill ej hafva en sådan förebråelse att göra mig». *Tessiniana*, s. 51.

Om meningarne varit delade öfver denne märklige rådsherres sätt att förvärfva makten, erkänner dock efterverlden allmänt den klokhets och kraft han ådagalagt vid dess begagnande, hvarigenom han bevarade ett adertonårigt fredslugn, under hvilket handel och näringar återhemtade nya krafter*).

*) SCHÖNBERG kallar HORN »förmämsta orsaken till alla hvälfningar efter Karl XII:s död». (*Bref till Bergius*, T. XVIII.) Sannolikt hade utan honom det nya statskicket, ULRIKA ELONORAS och FREDRIKS val, samt KARL FREDRIKS utslutande från thronen, icke ägt rum. Hans öfverlägsenhet var sådan, att ehuru konungen och drottningen hatade honom, nödgades de ställa sig under hans skydd. Men en aldrig hvilande Nemesis hämnade hos honom *le faux tuteur*. De af honom förnekade holsteinska rättsanspråken tvungo honom att underteckna förbundet med Ryssland, och, när detta blef hotande, att kasta sig öfver i den hannoverska alliansen, hvilken åter, genom Frankrikes inflytande, medförde kriget mot Ryssland, för hvars annalkande fåra han måste afgå. »Det hände denne sluge man, som många ärelystna, hvilka uppoffra allt för sin egen makt, att det sista offret blir denna», säger GEIJER. — HORN besegrade många svårigheter, men han hade sjelf framkallat en icke ringa del, genom det sätt, hvarpå han ordnat thronföljden och statskicket. Utan honom hade dessa svårigheter icke besegrats, men de hade sannolikt ej heller funnits utan honom, och de deribland, som härrörde från statskicket, fortforo ännu långt efter hans död, då ingen fanns som mäktade bekämpa dem. Arvet af hans statskonst, och den framtid denna beredde åt hans fädernesland, utgjorde en dryg lösning för de tjänster han gjort Sverige. Ej heller var hans statskonst så afgjordt fredlig, att den sökte *la paix à tout prix*. De första steg på den bana, som gjorde

Han föll för en flerårig parti-anläggning, i en stund då han ännu, såsom fredssymbol, var för Sverige

Sveriges politik beroende af Frankrikes under en lång följd af år, och hvars frukter, under mindre skickliga händer, uppspiråde i Finska och Pommerska krigen, — togos dock af HORN. Han lyssnade redan 1734 till Frankrikes förslag om svenska troppar för franska subsidier, emot Ryssland, ehuru, när förbundet skulle slutas, CASTEJA fordrade, att Sverige icke skulle inskränka sig till hjälptroppar, utan förklara krig. Kansli-kollegii yttrande, under HORNS presidium, tillstyrker det förre; men äfven denna åtgärd, om den ägt rum, hade tvifvelsutän varit en giltig krigsorsak för Ryssland, vid första lägliga tillfälle. HORN slöt också, kort före sin afgang, förbundet med Frankrike på tio år, hvarigenom Sverige förpligtade sig att, emot en underhållssumma af 300,000 rdr sp. under tre år, icke utan Frankrikes samtycke ingå förbund med någon annan makt, hvilket kedjade Sverige vid nämnda rikets statskonst äfven under de sju år, då inga subsidier gäfvos, och medförde afhängighet för en ännu längre framtid. I sjelfva verket fortgingo GYLLENBERG och TESSIN blott på den af HORN öppnade bana; äfvensom han, genom att, år 1726, draga den af regeringen redan beslutade hannoverska alliansen under sekreta utskottets pröfning och gillande, erkände ständernas befogenhet att bestämma den yttre politiken, hvilket sedan medförde så beklagliga följder i de olyckliga krigen. Det var jemväl under HORNS styrelse som de s. k. »sekreta bihangen» (eller ständernas politiska testamenten) infördes (TENGBERG I: 7), hvarigenom regeringen urständsattes att fatta beslut efter förhandvarande omständigheter, och hvilket beroende hindrade regeringen att sluta fred (1742), enär de af ständerna föreskrifna vilkor (de förlorade landskapens återeröfring, jemte Petersburg, Cronstätt m. m.) icke uppfyllts, hvadan kriget måste fortsättas till dess hela Finland

omistlig. Frankrike, som, under afsigten att på polska thronen återupphöja konung STANISLAUS, ville sysselsätta Ryssland, lät förnimma sin medverkan att förhjelpa Sverige till återeröfring af dess förlorade landskap. Hjelptrupper och subsidier utlovades. Sinnena uppeldades af stridslustnad. »Krig

---

var förloradt. Med ett ord: det är fara värdt, att HORN sjelf, oaktadt all sin fyndighet och kraft, icke i längden förmått lotsa sig oskadd fram mellan alla de politiska bränningar och skär, som hans statskonst grundlagt, och han afgick ofelbart i den lyckligaste stund för sitt statsmannanseende. Att han redan föresåg Polens öde och att Sverige, hvars inre statskick, icke minst genom hans egna tillgöranden, begynte förete samma vådor, äfven i en framtid kunde hotas af enahanda faror, skönjes af nyssnämnda betänkande, der det bland annat heter: »Huru mycket Rysslands makt och anseende måste tillväxa, om det får utföra sina planer i Polen, lyser nogsam i ögonen, i synnerhet på dem som naturen gjort till dess grannar. Kan Ryssland förqväfva den polska nationens mod och frihet, och efter behag der insätta konung, så tilltager ju dess begärelse och dristighet att en gång samma anslag emot oss utföra». — Det dröjde icke längre än fem år, innan ryska härar påkallades till skydd för Sveriges sjelfständighet, och det emottog en thronföljare af kejsariinnans hand. HORN upplefde de första scenerna af detta sorgliga skådespel, och tillräckligt för att ana det kommande. En sann skildring af de betraktelser, han deröfver anställde i sitt ensliga lugn, skulle varit för häfdatecknaren upplysande. I allt fall torde det stora streck man dragit emellan HORNS och hans efterträdarens politik — den ena syftande blott till fred och oberoende af främmande makter, den andra motsatsen deraf, — böra något jemkas.

och subsidier» voro dagens lösen. »Efterverlden — säger EHRENHEIM i sin teckning af detta tidskifte — ser med förundran, huru ett blindt öfvermod kan, likt ett mystiskt svärmeri, gripa omkring sig och ändteligen hänföra stora, äfven upplysta samhällsklasser, och statsmannen letar fåfängt efter några bommar emot denna konvulsiva kraft, när de ej finnas i tre maktägande stånd, som egentligen lefva af fred» *). Sekretä utskottet undertecknade subsidietraktaten, med hvilken blodpenning kriget kunde anses besegladt, och HORN drog sig tillbaka **). Fem rådsherrar, som delade hans tän-

*) *Tessiniana*, 68.

**) Öfverläggningarne öfverträffade i uppbrusning hvad man dittills sett. På riddarhuset drogos värjorna under skri: »frihet och fosterland» . . . stormande deputationer afgingo till de öfriga stånden att fordra bekräftelse på sekreta utskottets beslut; presterna förklarade sig ge vika af farhåga för inbördes krig; borgareståndet, under inflytelse af ombuden för de franska subsidierna och leverantörerna för arméen (KIEBÄRMAN och PLOMGREN), biföll med endast två rösters öfvervigt; och bondeståndets samtycke uppsattes af sekreteraren emot ståndets tanka. Konungen, som var emot kriget, vanns genom återkallande af fröken TAUBE (som han för en tid måst aflägsna, af fruktan för ständerna) och genom löfte om introduktion på riddarhuset af de söner han med henne ägde, under namn af grefvar VON HESSENSTEIN. Engelske ministern skref derom: »Konungen slår sig till krigspartiet, får han blott behålla fröken Taube, hvilket franska partiet lofvat honom». — »Annonsen om Hessensteinarnes legitimerande och introduktion var den

kesätt, förklarades förlustige rikets ständers förtroende *). Rådskammaren fylles med svårighet. Genom afsägelse, afsättningar och dödsfall hade elfva ledigheter uppstått. Rådsvärdigheten erbjöds åt tjuguttre herrar och män, af hvilka fjorton undanbådo sig densamma, bland dem TESSIN. Han utnämndes då till den icke mindre vigtiga beställning att såsom ambassadör i Paris bevaka rikets angelägenheter, och grefve KARL GYLLENBORG trädde i spetsen för rådet **).

---

sista skymfen mot Ulrika Eleonora, den hon ej heller länge öfverlefdes». — Sekreta utskottet begärte »fullmakt af ständerna att, i fall så skulle fordras, skrida till *verkligheter* (det under hela denna riksdag nyttjade ordet för *krig*)». GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 101, 102, 120—123, 126.

- *) Grefvarne BONDE, BJELKE, HÅRD, CREUTZ och BARK.
- **) »Om Tessin hade velat emottaga rådsemetet, så hade han troligen blifvit kanslipresident; men då han ej stod att öfvertala, voro tankarne delade, ty många önskade att undgå Gyllenberg. Det säges att de fleste generalerna önskat Åkerhjelm till kanslipresident, men att äfven han vägrat att emottaga förtroendet». — Enligt engelske ministern FINCH's skrifvelse till sitt hof, »skulle Åkerhjelm hafva sagt, att han gerna afstode åt Gyllenberg att bryta halsen af sig å utförandet af, omöjliga och orimliga föreskrifter». (MALMSTRÖM, II: 191.) TESSIN, som ansåg GYLLENBORG »nog modfärd i motvänder», hade önskat till kanslipresident den allmänt ansedde, utom partierna stående LAGERBERG, om hvilken äfven HORNS vänner och generalerna ville förena sig; men GYLLENBORG hade på sin sida sekreta utskottet och fröken TAUBE, samt derigenom öfvervägande inflytande

Sitt vittnesbörd om sig sjelf har TESSIN, efter riksdagens förlopp, tecknat med dessa ord:

---

både vid riksdagen och hos konungen. Valmännen uppförde TESSIN främst på listan af de till riksråd föreslagne, men han icke allenast undanbad sig kallelsen, utan föranledde ett beslut af adeln, att ingen hädanefter finge uppföras på förslag till riksråd vid den riksdag, då han varit landtmarskalk. Anmärkas må, att då GEIJER uppger antalet af dem, som afsagt sig förslaget, till fjorton, inskränkes det af en senare häfdatecknare till åtta. (Jfr MALMSTRÖM, II: 190.)

I öfrigt utmärktes riksråds-tillsättningen af en ny parti-manöver, som visade, hvad ringa afseende som fästes vid lagliga former. Enligt grundlagen ägde konungen att välja bland tre på förslag uppförde. Så hade jemväl iakttagits vid riksdagarna 1719 och 1727. För tillsättande af 11 ledigheter skulle konungen således ägt att välja bland 33 namn. I stället uppsattes nu på 2 förslag 6 namn, och sedan han utnämnt en på hvardera förslaget, ifylles de lediga rummen med 2 nya namn, hvadan han på 11 rum erhöll 14, i stället för 33, att välja på. Men kung FREDRIK tillät sig dervid ingen ogillande anmärkning. »Han gjorde ingen svårighet vid denna nya inskränkning af sin makt; han sökte ock att gifva den en god färg, derigenom att han, då de två första förslagen framlemnades, förklarade sig önska att få in i rådet alla de utmärkta män, som voro föreslagne, och därför hoppades att på de följande förslagen återfinna dem, som nu ej kunde nämnas». (MALMSTRÖM, II: 187.) Äfven sekreta utskottet lemnade vid denna riksdag ett nytt drag af maktfullkomlighet. När det i rådsprotokollet yttrats, att »Kongl. Maj:t bifallit en af utskottet föreskrifven 'åtgärd», lät utskottet kalla statssekreteraren och förständigade honom, att detta uttryck vore opassande, »utan vore ordet *verkställa* vid dylika tillfällen

»För tvenne dagar sedan är omsider den långsamma 1738 års riksdag ändad, och jag finner, ära vare Gud, ej det minsta som mitt samvete sårar. — De herrar, hvilka, under det stafven varit i mina händer, tro sig hafva lidit, äro visserligen aldrig af mig förföljde, hvilket jag inför Gud bedyrar. Men skylle de sig sjelfve, som ej böjt huf-

---

brukligt». (Sokr. utsk. prot. den 22 juni 1738. Jfr MALMSTRÖM, II: 211.)

Man anser, att *månadspenningar*, hvilka betaltes af främmande ministrar till riksdagsmän som skulle »gagna fäderneslandet med sin röst», först infördes vid denna riksdag, af franske ministern S:T SEVERIN. De utdeltes till en början på riddarhuset, och sedan bland de ofrälse stånden. KJEREMAN och PLOMBREN tillhandahöllo honom röstöfvervigten i borgareståndet, emot en viss öfverenskommen summa. I bondeståndet afslöts röstköpet med OLOF HÅKANSON, hvilken dock ansåg opartiskheten fordra att äfven taga penningar af engelske ministern. (MALMSTRÖM, II: 148, 149.) Många erbjödo sig att väljas utan riksdagsarfvode. »Mer än en borgare fann sin uträkning uti, att genom allt arfvodes afstående köpa fördelen att vara fullmäktig vid en riksdag, der så rikt tillfälle förutsågs att se sin kassa till godo». (TENGBERG, I: 138.) Icke blott enskilde, men deras familjer lefde derpå. GRÜNER skrifer, den 5 december 1740: »Man hat auch observirt, dass sich bey dem letzten Reichstage nur 4 oder 5 Personen von jeder Familie in hiesiger Residence eingefunden, es für dieses Mahl Familien giebt, woraus 40 oder 50 Personen hier anzutreffen sind, dass demnach es ein Hauffen Intriguen geben wird, um alle diese Köpfe unter einem Hut zu bringen». (*Ders.* 143.)

vudet för stormen, hvilket råd den Högste, såsom domare emellan dem och mig, vet mig välment hafva gifvit, och att mitt uppsåt varit att såmedelst stilla en skadlig tvedrägt. Gud göre Sveriges undersåtar nu omsider försonte, det är min önskan, såsom det enda förkofringsmedel jag offra kan. Får Sverige utländskt krig under denna förbistring, så skyndar riket till sitt förderf. Min salig faders oförrätt har jag aldrig sökt hämna, ehuru jag derfor varit misstänkt. Hans sak är i dens hand, som rätt dömmar. — Öfver allt detta tager jag den till vittne, som allena veta kan att jag icke ljuger. I hans famn lägger jag alla min hembygds angelägenheter. Skulle jag under mina utrikes förrättningar med döden afgå, så lemnar jag den dygdigaste och värdigaste hustru, som jag kär hafver, under dess faderliga omsorg. Herren vare dess vederqvickelse!» *).

Den allmänna sinnesstämningen i landet andades krig emot Ryssland och återeröfrande af de genom freden i Nystad afträdda landskap. *Nu eller aldrig*, hette det. »Det var», säger GEIJER, »som om Karl XII:s vålnad åter hade tågat öfver skådebanan för forna segrar». TESSIN delade det allmänna tänkesättet. Redan i sitt helsningstal till

---

*) *Tessiniana*, s. 67, 68.

konungen på rikssalen yttrade han, att ständerna alltid skulle vara »mera benägna till ett hederligt deltagande, när så påtränger, uti vår verlds allmänna rörelser, än till ett nesligt stillasittande och en blygsam ro». Hans tal helsades af adeln med »allmänt handklappande och tacksägande», samt gjorde ett sådant intryck, att det begärtes på trycket, hvilket aldrig tillförene inträffat med dylika anföranden.

Såsom sändebud i Paris fann TESSIN det mest lysande fält för sina egenskaper som underhandlare. Ehuru han till en början, för att dölja sändningens beskaffenhet, icke erhållit benämningen af minister, utan ansågs som enskild man, lemnade man honom vid hofvet, såsom personlig aktningbetygelse, företrädesrättigheter, hvilka eljest ensamt beviljades främmande förstar, grands d'Espagne, hertigluga pärer samt medlemmar af husen Lothringen och Rohan *). Han lyckades besegra

---

*) »Mr de Tessin est chargé ici des affaires de Suède, quoique sans caractère. Il fut présenté aujourd'hui (23 août 1739) au roi et à la reine. C'est un homme de grande condition en Suède. Ce fut le cardinal (FLEURY) qui le présenta. — Mme la comtesse de Tessin a été présentée au roi et à la reine par Mme de Luynes. — Il n'entre dans la cour de Compiègne, ainsi qu'à Versailles, que les carrosses des gens titrés, cependant celui de Mr le comte de Tessin y entre, quoiqu'il ne soit ni titré ni ambassadeur». (*Memoires du duc de Luynes*, 12 vol. 8:o. Paris 1860—

kardinal FLEURY's sparsamhetsanda och uppdrifva subsidierna utöfver det i fördraget stadgade belopp *), oaktadt konung FREDRIK hemligt underhandlade om särskilda subsidier för sitt hemland Hessen, genom ASSEBURG, hvilken, säger EHRENHEIM, »väckte misstroende till ambassadören samt deltog i de utspridda rykten om tvedrägt och elände i Sverige och om opålitligheten af hemligheters bevarande hos dervarande regering» **). Men ingen penningefördel kunde afhjelpa Sveriges vådliga inre ställning. Rådet, drifvet af krigspartiet, hade, utan afvaktan af underhandlingarnes gång, invecklat sig i det ena äfventyrliga steget efter det andra, och öfversändt 6000 man till Finland, hvilket sedan

---

1863. Vol. 3: 15, 225.) Med *gens titrés* förstodos de som voro *duc et pair* — *ducs à brevet* — *grand d'Espagne* — eller särskildt hade fått *les honneurs de la cour*, till följd af sina hofembeten. Ambassadörer hade samma rätt, men icke främmande hofs ministrar. Hertig DE LUYNES meddelar flera drag af den synnerliga uppmärksamhet som egenades TESSIN och hans grefvinna vid hofvet i Versailles.

*) »Franska styrelsen beviljade försträckning på de fortsatta subsidierna och en förökning af 300,000 rdr Hamb. banko, i stället för det begärda lånet, hvilket sent eller bittida skulle blifva tungt att återbetala, och lofvade dessutom att bistå Sverige, i fall det råkade i vidlyftigare krig än då kunde föreses». (*Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland åren 1741—1743*, af N. TENGBERG, 1 del. sid. 167.)

**) *Tessimiana*, s. 84.

ogillades af Frankrike, som under tiden ändrat politik. »Man befann sig dermed i förlägenhet att ha gjort ett utmanande steg, utan att vara färdig till krig, och en mängd tvetaliga, för svenska regeringen föga hedrande diplomatiska förhandlingar följde» *). Redan några dagar efter sin ankomst till Paris skref TESSIN till GYLLENBORG, att han ej visste, om ett krig med hopp om framgång kunde företagas, och samma dag (den 7 september) slöts, såsom man sedan erfor, fred emellan Ryssland och Turkiet under hemlig fransk bemedling **). TESSIN

---

*) GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 114.

**) GEIJER säger: »Nyss före krigets utbrott finner man i synnerhet Tessin tveksam, hvilket också karakteriserar honom, sedan han så mycket bidragit dertill». (*Ders.* 109.) Till stöd därför återopas utdrag ur »regeringens proposition till sekreta utskottet vid 1741 års riksdag, en framställning helt och hållet skriven i det regerande partiets anda och således visserligen icke partisk emot Tessin». Härvid torde dock böra anmärkas, att ministrarne voro förbundne att skriva sina offentliga meddelanden i partiets anda. »Underrättelserna från Petersburg i envoyén Nolckens depecher voro honom från Stockholm föreskrifna», säger GEIJER, på ett annat ställe (s. 120). Enligt en nyare häfdatecknare lemnade både NOLCKEN och BUDDENBROCK tillförlitliga upplysningar om ställningen i Ryssland och Finland. (TENGBERG, om kriget 1741—1743.) GEIJER tillägger: »De förtroliga breven till Gyllenberg, i hvilka Tessin yppar sina bekymmer, voro ej ostensibla, — endast de, som efter öfverenskommelse voro skrifna i partiets afsigter, kungjordes». (s. 109.) TESSINS verkliga tänkesätt ådagalades så-

inberättade till GYLLENBORG »franska regeringens nya tungomål. Sveriges politik berodde af Frankrikes; den var sammanväfd med en mängd andra makters, hvilket gjorde den till en sammangyttring af stridiga fordringar och förhållanden, sådan den endast kan vara tänkbar under en partiregering, styrd af främmande interessen. Utom förbundet med Frankrike, skulle man underhandla med Polen och Turkiet, om gemensamt angrepp mot Ryssland, samt uppgöra en delningstraktat med Danmark, hvilket man lofvade icke blott eröfringen af Lifland, innan något krig begynt, men öppnade utsigt till svenska kronan åt CHRISTIAN VI, hvaraf sedan olyckliga förvecklingar uppstodo. Vidare borde det stora anfallet ske då England befunne sig i krig och när Österrike var sysselsatt med Preussen om ett kejsareval, hvarjemte man påräknade en revolution i Ryssland, hvarigenom det icke skulle komma till krig, utan de åsyftade eröfringarne tillfalla Sverige såsom bundsförvandt och medhjelpare till den åsyftade statshvälfningen. Dertill kom, att konung FREDRIK nu, såsom vanligt, förde en olika politik emot regeringens. Under det denna åsyftade konung STANISLAI återuppsättande på thronen, ingick FREDRIK, såsom landtgreffe af Hessen, i Schmal-

---

ledes i hans bref till GYLLENBORG. Efter dessa borde rådet rätta sig.

kalden ett närmare förbund med kejsaren, hvadan rådet måste förhemliga sina afsigter för konungen, som eljest yppat dem*), och under det rådet underhandlade med Frankrike om subsidier, lät konungen i rådkammaren uppläsa sin allians med England, hvartill hans arfländers behof af penningar tvungit honom**). De europeiska staternas historia torde näppeligen kunna framvisa en sådan vidunderlig förbistring af politisk villervalla i ett kabinett. Den var dock föranledd mer af statskicket, än af personerna; ty embetsmänna-duglighet kan ej fränkännas sådane män som TESSIN, GYLLENBORG, PALMSTJERNA och HÖPKEN (hvilken satt i sekreta utskottet från 1738 och de tre följande riksdagarne, samt var under kriget öfverbefälhavaren LEWENHAUPTS politiska biträde, utsedd af ständerna till detta förtroende***). TESSIN erhöll del af alla dessa underhandlingar och yppade för kardinal FLEURY hvad han ansåg tjenligt, men begge statsmännens villrådighet, att besluta i sådana omständigheter, är förklarlig. Huru Sverige lemnade sina angelägenheter åt Frankrikes skön, visar sig jemväl deraf, att under de tider, då NOLCKEN återkallades från Petersburg, och PALMSTJERNA från

*) MALMSTRÖM, II: 47, 48.

**) TENGBERG, I: 106.

***) *Dens.* II: 40. HÖPKEN var *secretissime*-sekreterare. *Ders.* I: 194.

Köpenhamn, sköttes den svenska politiken, i de viktigaste ögonblick, af Frankrikes sändebud.

Enligt TESSINS åsigt af kriget, hade »underhandlingarne bort förutgå, anstalterna sedan göras, och ständerna till deras verkställighet sammankallas». Men krigslystnaden hade så gripit omkring sig, att intet sansadt ord kunde göra sig gällande. De underrättelser, som lemnades om förhållandena i Frankrike och Ryssland, voro hemligt förestäfvade af det herrskande partiet; man talte blott om »Rysslands eländiga tillstånd», man uppgaf sig kunna påräkna kraftfullt bistånd från Frankrike och Turkiet; att Ryssland befann sig i en fullkomlig upplösning af tvedrägt och svaghet. Innan striden begynt, uppsattes på förhand af en sekret deputation förslag till fredsvilkor, hvilka i värsta fallet betingade Sverige besittningen af Petersburg, Kronstadt o. s. v., samt förbud för Ryssland att hålla krigskepp i Östersjön; men i lyckligaste fallet, såsom man hoppades, icke blott återställandet af alla förlorade landskap, utan Hvita Hafvet till gräns. Man uppträdde icke så under GUSTAF ADOLF och KARL XII: man lät då handlingarne tala. Nu sjöng man öfver hela landet »Sinclairs visa», och förklarade ett krig, som, med kännedom af sakernas verkliga ställning, måste anses förloradt innan det begyntes, och hvars utgång man sökte försona genom att

lägga anförarnes hufvuden under bödelsyxan. Om något kunde förundra under denna partistyrrelse, så vore det tvifvelsutän, att ständernas deputerade knappt beslutit kriget, förrän de fruktade att kungöra det. En krigsförklaring, som ej fick omtalas, lär vara utan exempel i någon annan historia. Såsom vanligt, erhöilo dock de främmande sändebuden (denna gång de franska och danska), men icke folket, del deraf. Dernäst borde armén och flottan få kännedom derom att det var krig. Det skedde sålunda, att befälhafvarne BUDDENBROCK och RAJALIN undfingo skrifna exemplar af kungörelsen, med förbud att offentliggöra den. Enär likväl krigsförklaringen ej blefve gällande innan den gillats af ständerna, måste den fram i dagen. Dermed kunde icke dröjas längre än åtta dagar, helst en hemlighet, som skulle bevaras af 125 personer (sekreta utskottet, förstärkt af 25 bönder), ej var tillförlitlig. Utskottet, som fattat sitt beslut den 21 juli, lät den 27 anmäla det hos ständerna, hvilka beslöto att af Kongl. Majt begära dess kungörande följande dag, intill hvilken stund äfven ständerna förbundo sig att hålla det hemligt. Sverige hade således förklarad krig, utan att kongungen, rådet, ständerna och folket visste något derom, förrän efter åtta dagars förlopp, då främmande sändebud redan lemnat sina regeringar del deraf.

Detta enda drag målar tillräckligt statsskicket's beskaffenhet *). Sekretissime-beredningen, som uppgjort krigsplan och fredsvilkor, var så öfvertygad om icke blott större eröfringar i öster, än Sverige någonsin ägt, utan äfven våra segrande vapens framgång i andra riktningar, att beredningen föreskref i ett särskildt tillägg, det »styrelsen, efter en freds lyckliga afslutande, ej borde hemförlofva hären eller aftackla flottan, innan Frankrike, i fall det vore i krig; genom svenska krigsmaktens *figure-rande* vunnit en god fred; detta vore ett billigt tacksamhetsbevis; men äfven eljest borde hären hållas tillsamman så länge utsigt funnes att med fördel blanda sig i någon oro inom Ryssland eller tyska riket» **). Krigsfrågan behandlades af trenne hemliga utskott: sekreta utskottet, mindre sekreta deputationen och sekretissime-beredningen. Krigets skildrare bedömmer deras tillgöranden strängt, men rättvist, då han kallar den mindre sekreta deputationens betänkande, den 15 juli, »den mest lättsinniga bland offentliga handlingar» (der man, för att finna omständigheterna

---

*) I förbigående må nämnas, att GEIJERS uppgift, det kriget beslöts och kungjordes samma dag, den 21 juli, är, enligt hvad en nyare författare utredt, ett misstag. Jfr TENGBERG, I: 188, 189.

**) *Dens.* I: 192, 193.

såsom de framställes, måste »skärskåda dem med blind krigslystnad i hjertat»), och anser »dokumentet lika vidunderligt i sig sjelf, som genom sina bilagor», samt finner föreskrifterna för fred med Ryssland innefatta rent af »ursinniga vilkor».*).

GEIJER yttrar, vid framställandet af denna taffa: »Trots förenadt med svaghet, förblindelse parad med öfvermod, och en förbittring som ej ens förstår att hata, äro inga beståndsdelar i samhällens välfärd och makt». — »Man ser naturforskaren och läkaren öfvervinna sinnenas motvilja för vämjeliga föremål genom förståndets interesse i undersökningen af dessa föremåls sammanhang och orsaker. Äfven historieskrifvaren behöfver stundom hela sanningens rena och stärkande inflytelse, för att stå ut med sitt ämne»**).

Ifrågavarande krig har träffande blifvit kalladt »en militärisk parad, ämnad att betäcka en politisk intrig». På denna följde likväl en mängd sido- och efter-intriger, som korsade och tillintetgjorde både den första och de efterföljande. Med planen, att återvinna Sveriges förlorade besittningar medelst bestämmande af rysk thronföljd genom svenska vapen, förenades ett ögonblick den, att en prins CONTI skulle infinna sig vid svenska hären och,

*) TENGBERG I: 181, 182, 192. — Se *Bilagan 2*.

**) *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 105, 134.

åtföljande densamma till Petersburg, bli den nya kejsarinnans gemål, samt derefter af tacksamhet bereda Sveriges fördelar *). Emellan regeringen och öfverbefälhafvaren — hvilken, såsom nämnd af ständerna, ansågs kunna handla sjelfständigt i de politiska och militära frågorna, — herrskade oafbrutet missförstånd. I lägret åter förehades hemliga anläggningar att framtvinga riksdag, för att ställa krigets upphofsmän till rätta, och när kallelsen till riksmöte utkommit, lönade officerarne hoptals armén, dels med, dels utan öfverbefälhafvarens tillåtelse **). Från den stund, då krigsbefälet, efter KARL XII:s död, skyndade från fiendeland till riksdagen, tyckes hågen för partistrider utträngt kärleken till vapenbragder. Vid Fredrikshamn, som vid Fredrikshall, talte man blott om riksdag. Men på botten af alla dessa hvarandra korsande intriger låg åter den holsteinska thronföljarefrågan. Storfurstinnan ELISABETH hade, vid de eftergifter man af henne väntade för svenskt biträde till hennes upphøjelse på ryska thronen, äfven fordrat att hennes systerson, den affidne hertig KARL FREDRIKS son, skulle väljas till svensk thronföljare. Förslaget antogs, men då rådet sedan, af fruktan för Danmark, der man äfven förespeglat

*) MALMSTRÖM, II: 329.

**) *Ders.* 381.

utsigter på thronföljden, ej vågade kalla hertigen, gjorde partigångaren LAGERCRANTZ denne, på eget bevåg, anbud af svenska kronan, och man drack i lägret *Karl XIII:s skål*. »Hvad var det sedan värdt att slåss? Den blifvande thronföljaren skulle ersätta allt. Se der sista orsaken till dessa krigskonseljer, som endast voterade reträtt, och slutade med kapitulationen i Helsingfors» *).

---

*) GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 34 m. fl. — Vid 1765 års riksdag, då Hattarne åter hade ett krig på sitt samvete, yttrade grefve AXEL FERSEN i sekreta utskottet: »Hela det rycka kriget var bygd på en af riksrådet grefve Karl Gyllenborg med dåvarande prinsessan Elisabeth träffad underhandling om hvad hon vid sitt uppträde på thronen skulle cedera, hvaremot prinsessan förbehållit sig, att Sverige skulle låta den unge hertigen af Holstein komma hit öfver såsom thronföljare. Detta hade å ömse sidor varit aftaladt, men då drottning Ulrika Eleonora dog och successionsfrågan väckte bekymmer, tordes rådet ej våga något i afsedende på hertigen. Prinsessan lät då hemta honom från Kiel till Ryssland, och ansåg sig, när vilkoret ej uppfylldes från svenska sidan, äfven fri från sina förbindelser». — ELISABETH hade äfven »en dubbel plan: den första, att genom Svenskarnes tillhjälp intaga thronen, i hvilken afsigt hon genom sin förtrogne l'Estocq öppnade stora, men obeständiga förhoppningar, hvilka man i Sverige utlade derhän, att hon skulle vara böjd att återlemna sin faders eröfringar, hvarpå hon aldrig tänkt». Den andra planen var, att genom penningar vinna garnisonen i Petersburg, hvartill franske ambassadören DE LA CHÉTARDIE lånte henne 50,000 dukater, hvilken plan lyckades, och hon besteg thronen utan någon förbindelse till Sverige, under det svenske öf-

Nu ropades på hämnd öfver dem som vållat kriget, hvaribland **TESSIN**, som var bland upphofs-
männen till förbundet med Frankrike och fört un-
derhandlingarne. Han återkom för att försvara sina
åtgärder. Före afresan hade kardinal **FLEURY** un-
derrättat honom derom, att ovänner traktade efter

---

verbefälhafvaren **LEWENHAUPT** »låg i kvarteren och krigade med proklamationer» — och »sedan Elisabeth (honom för-
utan) gjort sin revolution, låg stilla, väntande på de till-
fallande provinserna, såsom dess frukter, bedragen af stille-
stånd och underhandlingar, till dess den nya herrskarinnan
var säker på sin thron, och förderfvet slutligen i rågdadt
mått bröt in öfver en förblindelse utan like. Den olyckliga
intrigkaraktären af detta krig sträckte sin inflytelse till allt.
Man kände med sig, att man vunnit krigsförklaringen så-
som man vinner ett spel. Deruti hade partiets vågsamhet
uttömt sig. Allt hvad som kom efter denna riksdagsseger
var *fruktan*, — fruktan att utsätta sig för förluster, —
fruktan för en möjlig partihälfning hemma, — fruktan
för efterräkning af kommande ständer. Man skröt af att
gå på Petersburg, men allas ögon voro riktade tillbaka åt
Stockholm. *Regeringssättet* hade planterat hela sin svaghet
och tvedrägt *midt i lägret*. Så blef manskapets stridslust
fåfång». — »Nästan alla regementscheferna voro *Mössor*
(ryskt sinnade). Oenigheten bland befälet fick slutligen
öppet fält, då de missnöjde utverkade en befallning från
Stockholm, som band Lewenhaupt vid krigskonseljernas be-
slut. Dermed hade man *riksdag* i lägret. Alla de nes-
liga återtågen äro beslutade af krigskonseljernas pluralitet».
(GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 134—138, 143.) En
utförlig taffa af detta krig lemna **TENGBERGS** ofvan-
nämnda skrift, äfvensom andra delen af **MALMSTRÖMS** skil-
dring.

hans lif. MALCOLM SINCLAIRS öde framstod varnande. TESSIN beslöt därför att resa förklädd och ensam. Han tog pass såsom köpman, till Lille, och begaf sig derifrån på bondvagn till Amsterdam. Då han på vägen hörde att försåt för honom voro utställda, gick han i Harlingen om bord på en tegelskuta, och lyckades att öfver Korsöer komma till fäderneslandet, från den lysande ambassaden. Han öfverlemnade till sekreta utskottet sina missionshandlingar att granskas. Efter verkställd undersökning förklarade utskottet, att i grefve TESSINS förhållanden under hans beskickning »intet annat fanns, än det som vore berömligt».

Redan ett år förut, under vistandet i Paris, hade TESSIN, hvars praktfulla uppträdande öfverstigit hans anslag och medtagit en stor del af hans enskilda förmögenhet, anhållit om afsked, hvilken begäran besvarats med uppdrag att såsom utomordentligt sändebud bevista kejsarekröningen i Frankfurt, samt att derefter inträda i rådet. Frikänd af ständerna, tillträdde han riksrådsembetet, »ett embeta — säger HÖPKEN — det förnämsta i riket och stundom det sämsta». Utsigterna voro icke ljusa. Finland var förloradt, armeen förstörd och riket fördjupadt i en krigsskuld, hvaraf de franska subsidierna betäckte en fjerdedel, och detta skulle försvaras inför ständer, der de fiendtliga Mössorna

(ryska partiet) hade öfverhand *). Man sökte räddning i den under mer än tjugu år uppskjutna thronföljarefrågan. Till vinnande af en antaglig fred med Ryssland erbjödo ständerna kronan åt den fordom förskjutne hertigens af Holstein son, kejsarinnan ELISABETHS systerson. Det var för sent. Kejsarinnan hade utsett honom till sin egen efterträdare, och gaf förslag på hans anförvandt, hertig ADOLF FREDRIK af Holstein, titulär biskop af Lübeck, med löfte att, om han valdes, hon ville återställa Finland. Men bönderna ropade: »aldrig skall en biskop regera Sverige», och korade enhälligt kronprinsen af Danmark. Allmogen i Dalarnæ, Vestmanland, Helsingland, Upland, Södermanland och flerstädes, kom i rörelse, yrkande ransakning om krigets upphof, och straff på generalerna, 4000 Dalkarlar ryckte in i Stockholm, blod flöt kring gatorna, och riksrådet ADLERFELDT, som på regeringens vägnar sökte stilla dem, föll för deras kulor **). Danmark ru-

---

*) »Det finska kriget hade, enligt utredningskommissionens hufvudböcker, kostat öfver 108 tunnor guld (en tunna guld räknad till 100,000 daler silfvermynt), hvartill franska subsidierna gifvit öfver 28». GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 276.

**) De medförde kanoner, af hvilka 2 tagna vid Karlberg. Man hade först sändt dem till mötes, för att stilla dem, revisionssekreteraren EHRENMALM och general STENFLYCHT, hvilken senare synes vald med afseende å Dalkarlarnes bekanta klagan, att »nu vilja alla regera, som peruker bära»,

stade för att understödja valet af sin kronprins, i hvilket preste- och borgarestånden, i hopp om fred, förenat sig med bondeståndet; Danmarks öfverlägsna flotta låg slagfärdig på Köpenhamns redd, ett stort läger var sammandraget på Seland och ett annat vid norska gränsen. Härarne och flottan skulle göra samtidigt angrepp, kungörelser spriddes bland folket med tillkännagifvande af den utaf tre stånd valde thronföljarens ankomst samt med uppmaning till bönderna att resa sig, för att understödja honom *). Yttre och inbördes krig syntes

---

ty (såsom det heter i ridd. och adelns protokoll den 11 juni, om STENFLYCHT) »han bär sina egna hår, har det anseende och en sådan simpel klädebonad, som behaga allmogen». Men äfven detta hjälpte icke. Utanför Norrtull tilltaltes de af konung Fredrik, som bad dem vända hem, men lika fruktlöst.

- *) Det spegelfäkeri, som af regeringen bedrivits med förhoppningar för danska konungahuset om thronföljd i Sverige, hotade med de bedräffligaste följder, och var en bland grunderna till Dal-upproret. Redan tvenne år innan detta utbröt hade danske ministern i Stockholm erhållit tillstånd att utsprida ryktet om denna thronföljd i Sverige, hvarom han skrifver: »Une semence de belles apparences, semée à propos et de bonne heure parmi des esprits qui ne se nourrissent que par des vues intéressées, manque rarement de porter le fruit qu'on en souhaite». Han fann dock snart att, hvad GYLLENBORG och hans parti angick, de »aller Vermuthung nach das Successions-Geschäft als ihr letztes Stichblatt consideriren, dessen sie sich nicht anders als im äussersten Nothfall zu bedienen haben». — Upprorets ledare hade

oundvikligt. TESSIN sändes till Köpenhamn för att söka afvända den derifrån hotande fara. Till de

förbindelser med de danska ministrarne, hvilka dock synas misräknat sig på rörelsens styrka. (TENGBERG, I: 141; II: 174, 175, 176.) Danmark hade denna tid tvenne sändebud i Stockholm — GRÜNER och BERKENTIN — af hvilka den senare icke ville begagna upproret för thronföljdens genomdrifvande. »Grüner hade trott, att Dalarne varit i stånd att uppsätta 180,000 man emellan 16 och 60 år». (Dens. II: 175.) Högst betydande summor användes på röstköp, så inom rådet som bland ständerna. (Ders. II: 145.) BERKENTIN hade, från början af januari 1743 till den 24 samma månad, utgifvit 117,000 plåtar (plåten motsvarande omkring $2\frac{1}{2}$ rdr rmt, enär 3 dukater utgjorde tio plåtar), och han skulle den 28 samma månad använda ytterligare 36,000 plåtar, »moyennant quoi — tillägger han — j'ai employé le dernier quartier des subsides de la France». Danmark använde nemligen de franska subsidierna för att köpa röster emot Frankrike (som arbetade för prinsens af Birkenfeldt val till thronföljare), på samma sätt ungefär som då FREDRIK II sände hälften af de subsidier, till hvilka han förbundit sig för Rysslands krig emot Turkiët, till 1769 års riksdag i Norrköping, för att motarbeta sin syster LOVISA ULRIKAS planer. (Katharina II:s nordiska allians, sid. 76.) Dessutom hade danska ministrarne lofvat 200,000 rdr sp. (800,000 rdr rmt) i gratifikationer. Bönderna hade tillåtelse att taga penningar af andra, blott de »förblefvo ärliga», d. v. s. röstade på kronprinsen af Danmark. »Presterna föregåfvo sig taga gåfvor *ad pios usus*», och »borgarne togo penningar af alla partier». — »Ehuru motpartiet sades vid tolf bord goda sina medlemmar, så trodde dock Grüner, att fem särskilda af honom underhållna tafflar skulle tillfyllest hålla alla vänner *vid humeur*, helst vid hvardera utdeltes 100

stridiga thronföljare-anspråkens förlikande föreslog han ett giftermål emellan ADOLF FREDRIK och danska prinsessan LOUISE. Danska hofvet syntes ett ögonblick lyssna dertill, men afböjde snart förslaget med förklaring, att hertigen af Cumberland begärt hennes hand. Likväl vanns genom underhandlingen tid att undertrycka de upproriska rörelserna i landet och vidtaga försvarsanstalter. Den hufvudsakliga räddningen måste dock sökas der man minst

---

plåtar i veckan till behöfvande anhängare, och han trodde sig dessutom kunna påräkna landtmarskalkens och landshöfding Staels bord». (Således sju tafflar för dansk räkning, och tolf för motståndarnes.) »Hvarje vunnen bonde fick genast 25 dukater, och löfte om lika mycket då valet skett». — »Franska partiet sades hafva bjudit de förnämste bland bönderna ända till 2 à 3000 dukater (12,000 rdr rmt) och en deras ledare, fabrikör Hedman, 20,000 plåtar». — Å andra sidan väntades holsteinske ministern BUCHWALD med 200,000 rubel, och man trodde, att Englands sändebud GUIDICKEN skulle till »biskopens» fördel använda sina 75,000 p. sterling (omkring 1,300,000 rdr rmt i n. v. myntvärde. — »Stenflycht höll för biskopens af Lübeck räkning två tafflar å 18 kuverter. Han var borgarnes afgud genom sitt populära väsen, och alla äfventyrades, emedan han ansågs för en lyckans gunstling; troddes hafva penningar från staden Hamburg och biskopens mor». (TENGBERG, s. 141, 145, 147.) På riddarhuset yttrades, att man höll bönderna »genom dagliga kollationer och ständigt supande i ett så till sägande stadigtvarande rus». (Ders. 150.) Detta oaktadt segrade det parti som ansåg, att »endast en thronföljare ur ozarinnsans hand kunde rädda Sverige». (Ders. s. 131.)

bort vänta den. »I denna vådliga belägenhet nödgades Sverige, till råga på sin förnedring, begära hjälptroppar af den makt som det nyss trotsat och anfallit. I oktober och november kom också general Keith med 12,000 Ryssar, för att inqvarteras i provinserna omkring hufvudstaden, och 50 ryska galerer intogos till vinterliggare i Karlshamn, under det ryska flottan, 16 lineskepp stark, kryssade så länge årstiden tillät omkring de södra svenska kusterna» *). — »Jag ryser ännu — säger TESSIN — när jag eftertänker, huru Danmark var rustadt, ett ryskt generalitet med ryska troppar färdigt att gå till Stockholm, vi bestörte efter ett invärtes uppror, medellöse, beroende för hela vårt öde af kejsarinnan Elisabeths lif, emot hvilket två stämplingar blifvit upptäckta. Huru snart hade bladet ej kunnat vända sig och Bestucheff fått förena sig med ett gäsande parti i Sverige och med de danska stämplingarne!» — EHRENHEIM tillägger: »Aldrig var svenska namnet närmare att gå under. Hvad aderton års krig under Karl XII ej åstad-

---

*) EHRENHEIM (*Tessiniana*, s. 102). Till ytterligare förödmjukelse nödgades i den svåra penningeförlägenheten svenske underhandlaren hos kejsarinnan, general DÜRING, begära 5 till 600,000 riksdaler såsom subsidier. Kejsarinnan skänkte arsprinsen i dess ställe 400,000 rubel. (*Ders.*) Hon gaf understödet derigenom en vackrare färg än Sveriges egen regering föranledt.

kommit, ehuru fördt till slut emot alla Sveriges grannar, det gjorde nu ett års krig emot en enda». — Äfven efterverlden kan rysa, när den besinnar att icke blott Sveriges räddning berodde af en fiendtlig herrskarinnas lif och godtycke, — ty vår enda bundsförvandt, Frankrike, hade längesedan öfvergifvit oss, — utan huru lätt rikets delning då kunnat ske, i fall bland dess grannar funnits den som tjugu år senare uppgjorde en dylik plan. Men delningspolitiken, till de starkares fördel på de svagares bekostnad, var då ännu icke uppfunnen; man tog ännu blott rof för egen räkning.

TESSINS politiska motståndare anklagade honom nu, att hans underhandlingar varit egenrådigt förda, »utan att nog koncerteras med ryske ministern». Han svarade med sin afskedsansökning. Då bådo ständerna konungen förmå honom att återtaga densamma, och gillade fullkomligt hans åtgärder. Hans utmärkta egenskaper såsom underhandlare vunno jemväl snart ny bekräftelse. För att åt riket skänka stöd af en förbindelse med någon större främmande makt, väcktes fråga om thronföljarens förmälning med en preussisk prinsessa. Då framställning här- om vid hofvet i Berlin rön- te ett välvilligt emottagande, skulle någon af rikets råd utses att afsluta föreningen; men innan derom hann beslutas, lät FREDRIK II genom sitt härvarande ombud tillkänna-

gifva, att ehuru han vore förvissad, det konungen af Sverige gjorde ett värdigt val, kunde han dock icke dölja sin önskan att vid detta tillfälle få göra personlig bekantskap med grefve TESSIN, som under sina många beskickningar förvärfvat sig ett så allmänt beröm. Befallning afgick genast till TESSIN att från Köpenhamn begifva sig till Berlin, der den store konungen emottog honom med förekommande välvilja och förärade honom svarta örns-orden i briljanter. TESSIN erhöll uppdrag att beledsaga den kungliga bruden till hennes nya fädernesland. Från Stralsund skref han till ADOLF FREDRIK, att då han vid en annalkande ålder ej hade mer att önska, sedan han nu såg fäderneslandets lycka och lugn befastade, utbad han sig kronprinsens förord att vid hemkomsten få nedlägga sina embeten. Han icke allenast öfvertaltes att behålla dem, utan nämndes derjemte till öfverste marskalk vid det unga hofvet.

Det nu inträffade tidskifte var det sorgfriaste under TESSINS lefnad. Den unga kronprinsessan, utmärkt af skönhet, snille och behag, förenade alla de egenskaper man kunde förvänta hos FREDRIK den stores syster och GUSTAF den tredjes mor. Sveriges snillen och konstnärer funno i hennes hof en föreningspunkt. TESSIN, sjelf vitter författare och upplyst konstdomare, var själen i det unga hofvets nöjen och ordnade dess fester, biträdd af sin gref-

vinna, som vid Europas förnämsta hof — i Paris, London, Wien, Berlin — genom sin sällsporda förståndsodling och älskvärdhet intagit alla hjertan. Hon blef nu den nykomna förstinnans första vän. De glada tidsfördrifven förenades med vetenskapliga sysselsättningar. Drottningholm pryddes med ett utsökt bokförråd, ett dyrbart myntkabinett och värderika taflor, med samlingar ur naturens alla riken, — mineralier, snäckor, örter, — med prof af slöjdernas nyaste uppfinningar, — LINNÉ och ALSTRÖMER hemburo sina offer, vid sidan af DALIN och KLINGENSTJERNA; vetenskaper understöddes, näringar uppmuntrades, och TESSIN förberedde LOVISA ULRIKAS och GUSTAF den tredjes tidehvarf.

Ett ännu dyrbarare förtroende väntade honom. Sverige hade på mer än ett halft århundrade ej sett en thronföljare födas. TESSIN, som delade den allmänna glädjen när den förstfödde af LOVISA ULRIKAS söner såg ljuset, öfverraskades samma dag af en gåfva från den höga modren. Hon sände honom en med en dyrbar ädelsten prydd guldpena, under önskan att han ville dermed teckna sin förbindelse att blifva den nyföddes vårdare. Huru han uppfylde detta kall, vittna icke blott hans af trycket utgifna bref, som öfverflyttats på flera främmande språk och hvilka han »bad hela riket granska, emedan de rörde dess ögonsten»,

utan ännu mer den konungslige lärjungens bildning. Denna sida af TESSINS förtjenster är redan vitsordad i detta samfunds handlingar *). Man har beskylld honom att hos sin myndling hafva inympat »fransysk glittersmak», men det är i nyssnämnda skildring ådagalagdt, att detta var en partibeskyllning mot alla dem som föredrogo förbund med Frankrike framför det med Ryssland, ty allt, äfven vitterhet och konst, bedömdes denna tid efter partiåsigter. Man ser af hans bref, att hvarje dags undervisning började med ett kapitel ur bibeln, som förklarades, och att vårdaren sökte i barnets hjerta implanta gudsfruktan, dygd, rättvisa, fosterlandskärlek, ståndaktighet och mod; misstroende till smicker, kärlek till kunskaper och sanning, rättvisa och mildhet. TESSIN var för mycket republikan, för djupt religiös, för att hylla den tidens franska samhällsåsigter och seder, ehuru han ansåg ett politiskt förbund med Frankrike gagneligt **). Näst

*) Del. XXXII: *Om Gustaf III såsom konung och menniska*, s. 102—112. Särskildt om språket, s. 90. Om vitterheten och teatern, del. XXXVI, s. 95—97, m. fl.

**) En fransk författare yttrar om TESSIN, i detta hänseende: »Il s'est épris de la France de son temps, qui attirait de partout les regards; mais il a connu aussi une autre France, dont la majesté ne lui a pas échappé. C'est pour cela que sa morale, souvent douce et grave, le met à l'abri des erreurs les plus facheuses, où tombent ses contemporains; c'est pour cela qu'il est resté chrétien, et que l'élévation de

den heliga skrift, yrkade han de klassiska författarnes läsning, och skrifer derom: »Ack att prins

---

ses sentimens se traduit parfois par une certaine hauteur d'expression». — Samme förf. anser, att läsningen af FÉNELONS *Telemaque* inverkade på TESSINS åsigt i »En gammal mans bref till en ung prins», liksom TESSIN, i sin ordning, var en föregångare af ROUSSEAUS *Emile*. Han yttrar om nämnda »Bref», hvilka öfversattes på de flesta europeiska språk: »Plusieurs traductions des *Lettres d'un vieillard*, traductions publiées dès 1755, en avait tellement répandu chez nous la lecture, que l'auteur était presque compté comme un des nôtres. — Dira-t-on que les lettres étaient écrites pour le prince en vue d'un âge plus avancé? (Il n'avait que sept ans.) Je croirais plutôt qu'elles étaient destinées à d'autres lecteurs, et que nous n'avons pas en tête de chaque chapitre la véritable adresse. L'idée et la forme même de l'ouvrage répondaient à une des plus vives et, disons-le, des plus nobles préoccupations du XVIIIe siècle, celle de la perfectibilité humaine par l'éducation. — Cette direction des esprits, qui allait triompher avec la publication de *l'Emile* en 1762, a suscité le livre de Tessin, et en explique le succès. Imprimée par l'ordre des états, il fit une incroyable sensation au dehors; on le traduisait immédiatement dans toute l'Europe; la traduction allemande fut adoptée en Russie pour les écoles de la jeune noblesse, et les *Revue*s anglaises, qui passaient alors pour être de sévères oracles, traitèrent ce livre d'incomparable». (*Revue des deux mondes*, mars 1864, p. 209, 211, 215.) Under det främlingar gäfvö TESSINS arbete dessa höga vitsord, har man, som bekant är, i hans fädernesland, af ömsom politisk och litterär ensidighet, förklarar det under allt värde, hvilket omdöme slutligen ingått i vår litterärhistoria. (Jfr *Svenska Vitterheten*, af HAMMARSKÖLD, 2 uppl., sid. 199.)

Gustaf ofta måtte läsa de gamles skrifter! All rost är utvittrad och pura guldet sitter kvar».

Särskild uppmärksamhet förtjenar hvad den franske granskaren yttrar om TESSINS och hans samtidas åsigt af den moraliska verkan som man påräknade af skådebanan, emedan denna åsigt öfverflyttades på TESSINS konungslige lärjunge, hvarom flera drag hos denne vittna. Författaren yttrar om TESSIN: »Suivant lui, le théâtre doit contribuer à l'amélioration du genre humain; il doit servir à l'éducation privée comme à l'éducation publique, et c'est avec une prédilection évidente qu'il revient souvent, dans ses lettres, aux anecdotes, aux préceptes, aux descriptions que ce sujet comporte». (p. 212). Läsaren torde erinra sig, att samma åsigt om teatern, såsom allmän uppfostringsanstalt, framträder i GUSTAF III:s svar på preteståndets klagomål öfver uppförande af skådespel på helgdags-aftnarne. Jfr *Sv. Akad. Handl.* XXXIV: 12.)

Till hvad som redan anförts om TESSINS uppträdande i Paris, må ur närvarande nya källa läggas följande: »Tessin figurait comme ambassadeur à la cour de France de 1739 à 1742, et, grace au crédit dans lequel il savait s'y maintenir, il obtenait pour sa patrie d'importans avantages. Les écrivains et les artistes rencontraient dans ses salons la plus magnifique hospitalité, ou bien il allait les trouver lui-même dans les cercles à la mode, lisant ici et là ses oeuvres françaises, comédies et contes: le vieux Fontenelle, Marivaux, Piron, Favart, le comte Caylus, Boucher, étaient ses amis. Il s'occupait en même temps de réunir d'importantes collections d'objets d'art; à la mort de Crozat, en 1740, il acquit une bonne partie de son riche cabinet, et les admirables desseins de mattres qu'il obtint de la sorte, dispersés ensuite, se retrouvent aujourd'hui soit au musée royal de Stockholm, soit dans nos galeries du Louvre.

En svensk rådsherres lugn denna tid liknade en solglimt bland stormar. Så länge egenskapen af främmande sändebud kunde förenas med den af svensk partichef, som hade sitt eget svenska kansli, var fäderneslandet städse i fara *). Vid 1746 års riksdag öfverlade TESSIN med landtmarskalken, baron VON UNGERN-STERNBERG, om möjligheten att förena partierna, hvilket han ej trodde kunna ske annorlunda än på det tredjes bekostnad, — »deras nemligen, som offrade fäderneslandet för mutor och penningar»; men förslaget befanns snart overkställbart. Man anförde såsom hedrande undantag, när någon afvisade främmande mutor och

---

C'était d'ailleurs par son entremise, et le plus souvent sur son avis, fort éclairé, que les commandes du gouvernement suédois parvenaient aux artistes parisiens. Tout cela contribuait à lui rendre au milieu de notre société française une *grande situation*; il y était devenu, comme l'appelle d'Argenson, le *Lucullus suédois*, le *maître des élégances*, *magister elegantiarum*. (*Revue des deux mondes*, mars 1864, p. 215. Uppsatsen, som har till öfverskrift: *Gustave III et la cour de France*, är af den om bekantgörande för utlandet af vår litteratur och våra häfder särdeles förtjente A. GEFFROY.)

*) »Vid början af vår republique blefvo ryske ministrarne inom sin gräns. — I Bestucheffs senare tid begynte några löpare gå i grå kappor i hans hus nattetid». — Men »Baron von Korff (1746) hade för allas ögon ett svenskt kansli. Han presiderade och presidenten F*** var vice-kansler, men en myndig riksdag gjorde arbetet fäfangt». *Tessiniana*, s. 121.

följde sin öfvertygelse *). Å andra sidan företeddes »familje-fortuner», samlade genom röstförsäljning. En häfdatecknare yttrar om denna regeringsättets kräfte: »Korruptionen var redan skamlös, och skulle likväl gå i stigande; subsidierna voro till den grad partimedel, att regeringen sjelf ej kände deras användande». Mösspartiets kraftfullaste motståndare var TESSIN, och man kan näppeligen göra sig en föreställning om den målning af honom, som meddeltes af det främmande sändebud, under hvars ledning det mot honom fiendtliga parti stod. Han utkorades, jemte sina vänner, till offer **). Planen var att öka rådsherrarnes antal

*) »Likväl funnos exempel på ära och ståndaktighet. Kapten Heldenbjelm, i knappa vilkor stadd, framviste 1000 plåtar i bankosedlar, som blifvit honom budne, om han ville vötera efter föreskrift; han gaf dem tillbaka, och följde sin öfvertygelse». *Tessiniana*, s. 119.

**) EHRENHEIM anförer följande: »Grefve Tessin hade i baron Korffs kanali sina tillgifne, som berättade honom hvad der passerade. (En Duncan, som tjente fäderneslandet under det han skref åt Korff.) I en redogörelse, som denne minister gjorde för sitt olyckliga riksdagsarbete, säger han: Ich habe eine Liste von allen den gottlosen Leuten, nebst richtigen Tableaux und Portraits von ihren natürlichen Neigungen übersandt. Die vom ersten Range sind die Herren Palmstjerna, Hårleman, Wrede, Ekeblad; Höpken, Plomgren, Boberg, Kyronius, Knape etc. etc. Ich habe sie alle richtig classificirt, und oben daran stehet der Graf *Tessin* in Lebensgrösse, als Chef und Anführer dieser schelmischen Partei. Ich will das Trinkgeld mit dem liederlichen Priester

till tjugu, återinsätta de aflägsnade Mössorna och, under namn af besparing, indraga halfva armeen, då man derjemte hade tillfälle att hämnas på de officerare som hyste motsatta politiska tänkesätt. För att inverka på den allmänna sinnesstämningen, skedde samtidigt krigsrustningar i Ryssland och Danmark, och TESSINS fiender ifrågasatte att utlemna honom till förstnämnda makt. Anslagen misslyckades, TESSIN segrade vid riksdagen, och valdes till kanslipresident, efter grefve GYLLENBORG, hvars embete han under dennes sjuklighet förvaltade. Vid riksdagens slut begärte TESSIN sträng undersökning om sitt förhållande; den uppdrogs åt sekreta utskottet, och blef en fullständig seger. Han stod nu på höjden af sitt inflytande, och var, hvad som var sällsynt, lika gynnad af hofvet som af folkombuden *).

---

und malicieusen Kerl, dem Doctor Browallio, nicht theilen, wenn der einmahl in unsern Händen verfallen sollte. — Das gewisseste Zeichen, woran man den Hundsfott Mr Nolcken erkennen kann, ist seine kräusigte Gestirne, und dass er die Augen à *merveille* aufsperrt; sonst wusste man nicht dass er Hof-Canzler wäre. Seines Gleichen von Falschheit habe ich nicht gesehen: er übertrifft darin den Grafen Tessin, etc. etc. — Grefve Tessin hade haft en explikation med Korff i Köpenhamn, i hans egna rum och i baron Erik Wrangels närvaro, hvarvid hans (Korffs) person endast skyddades af ambassadörs-karakteren, men ej af hans martialiska ansigte». *Tessiniana*, s. 122.

*) Jfr *Tessiniana*, s. 120. — »Kejsarinnan tillskref sjelf den

ADOLF FREDRIK intog såsom thronföljare en aktningstillstånd och det var mindre hans

gamle konungen, att han borde åter anställa de år 1739 afskedade rikets råd (tillhörande Mösspartiet). I en audiens hos Adolf Fredrik, den 3 oktober 1746, beskyllde v. Korff kronprinsen att för mycket hålla sig till ett parti. Baron Korff riktade slutligen en offentlig anklagelse mot grefve Tessin, som var närvarande. Sedan ambassadören öfverlemnade till kronprinsen ett bref från kejsarinnan och från storkanslern Bestucheff, uppläste han en lång deklARATION, med upprepande af alla kejsarinnans välgärningar: vore emot förmodan prinsens tacksamhet derföre förkolnad, så kände dock hela världen, att han ägde hufvudsakligen kejsarinnan att tacka för den plats han i Sverige innehade». — Ministern varnade derefter prinsen för *Tessin och hans anhang*; skilde prinsen sig ej från denne man och hans parti, så skulle kejsarinnans välvilliga förhållande upphöra», m. m. (GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 175, 176.) Att konung FREDRIK slöt sig till ryska partiet, vill synas af följande ord i franske ministerns berättelse: »Sedan sekreta utskottet förbjudit den gamle konung Fredrik att utan utskottets tillstånd se de främmande ministrarne, och äfven hotat afsätta honom och skicka honom till Tyskland, har den svenske monarken förlorat den sista öfverlevnan af sin ringa makt och sitt inflytande». (FLASSAN, V: 378, 379.) — »Det fanns Mössor, som till och med hade yrkat, att Tessin borde utlemnas till Ryssland. Den berömde professor Ihre hade denna tid i tre akademiska disputationer försvarat den sats, att en stat för sin egen säkerhet hade rätt att till främmande makt utlemna äfven en oskyldig medborgare». (GEIJER, s. 178.) IHRE blef derför och för sin disputation *De tumultu Dalecarlorum* (ventilerad under sjelfva upproret) dömd till 700 daler silfvermynt böter och att undfå allvarlig föreställning af kansli-kollegium. (*Ders.*)

än tidens, styrelsesättets och partiledarnes fel, att han ej fortfarande kunde bibehålla densamma. Med varm känsla af sitt nya fäderneslands sjelfständighet, gjorde han sig fullkomligt oberoende af den grannstat, som bestämt hans val. Då denna makt genom sitt sändebud anklagade honom för otacksamhet, svarade han blott, att han vore gammal nog för att veta hvad han borde göra och låta, men lät tillika i sekreta utskottet förklara, att »han hyste en uppriktig erkänsla för kejsarinnan, hvilken han ock, så vidt rikets väl det medgäfvæ, ville vid alla tillfällen ådagalägga; men skulle kejsarinnan anse honom som en guvernör öfver en provins, så ville han hellre uppoffra hundra lif, om han dem hade, än att riket skulle för hans skull komma i en så neslig dependence; endast af menagement hade han, såsom kronprins i Sverige, af herr von Korff fördragit det han aldrig, såsom biskop i Lybeck, skulle tålt af en främmande minister» *). Genom ADOLF FREDRIK, såsom generalissimus, erhöll försvarsverket ett lif, som det icke ägt sedan KARL XII. Till Finlands betryggande uppgjordes en plan, hvilken fullföljdes under sjutton år (1747—1764); Sveaborg anlades, och skärgårdsflottan skapades af EHRENSVÄRD; men denna vård om hä-

---

*) *Sekret. utskottets prot.* den 17 nov. 1746.

ren och försvarsverket begynte väcka partiledarnes misstanka, såsom vådlig för »friheten»; man beskyllde ADOLF FREDRIK att vilja grunda ett *imperium militare*, hvarföre, när Mössorna åter kommo till styret (1765), EHRENSVÄRD, aflägsnad från Sveaborgs byggnad och flottans dänning, uteslöts, emot ADOLF FREDRIKS vilja, ur fästningskommissionen, och försvarsarbetena inställdes *).

Bland de sista åtgärder under den gamle konung FREDRIKS styrelse, eller rättare i hans namn, var de kungliga ordnarnes instiktelse (1748), i hvilken TESSIN ägde verksam del, för att motverka den tilltagande utdelningen af främmande (i synnerhet ryska) ordenstecken **). Det är betecknande för tidens begrepp om konungens i Sverige myndighet, i hans egenskap af ordnarnes herre och mästare, att TESSIN, emedan han bar svarta örns-orden, trodde sig böra begära konungens i Preussen bifall att emottaga den svenska serafimerorden, hvars förste kansler han var; i anledning af hvilken hemställan FREDRIK II:s smickrande svar upplästes i rådet. Vanan att hörsamma främmande monarker

*) GEIJER, anf. arb. s. 323.

**) TESSIN yttrar härom: »Protokollet (i sekreta utskottet) visar, att det hufvudsakligaste skälet till de svenska ordensinrättningar var, att ryske envoyén då veterligen var i begrepp att utdela en myckenhet riddareband, att dermed tillvinna sig många svenska stora herrars hjertan». *Tessiniana*, s. 286.

framför sin egen hade så genomträngt denna tid, att ännu efter dess slut GUSTAF den tredje måste i sittande råd förehålla en medlem af rådet att bära sitt svenska hederstecken i stället för det utländska *).

När ADOLF FREDRIK emottog spiran, begärte han veta skilnaden emellan *riksvårdande ärenden*, som rådet medelst omröstning skulle afgöra, och *kabinettsärenden*, i hvilka konungen ägde besluta, samt fäste uppmärksamhet på regeringsformens 14 §, hvilken föreskref, att rådet »borde råda, men ej regera», af hvilka ord han drog den slutsats, att konungen icke vore blott kallad att underskrifva hvad rådet beslutit, utan ägde pröfning af beslutet, som ej blefve gällande förutan hans bifall. TESSIN besvarade dessa frågor i rådets namn och sökte visa, att *regera* betydde här att yttra sig öfver förekommande mål efter godtycke, utan angifna skäl, men *råda* vore att grunda sin tanke på skäl,

---

*) GEIJER yttrar, i afseende på ordnarnes instiktelse: »Allt hvad Tessin gjorde för konungamakten i Sverige, stadnade vid inrättande af de kongliga riddare-ordnarne. Utöfver dekorationer gick ej Tessins nit». (*Sv. Akad. Handl.* XVIII: 185.) Af hvad som redan anförts och hvad som ytterligare skall tilläggas, om TESSINS förhållande till konungamakten, torde kunna betviflas, att han någonsin velat bidra till dess upphöjande eller stadgande. Detta visar sig tydligast i hans bekanta förklaring af begreppet »Båda och Regera», hvarom mera framdeles.

som gälde vid beslutets fattande, och för hvilka rikets råd voro ständerna ansvariga. Under en blomstrande vältalighet undvek han hufvudfrågan, eller förklaringen, att den som *bestämmer* besluten är den i sjelfva verket *regerande*, nemligen här rådet *). Hans republikanska åsigter eller en sedan

*) Af detta på sin tid högeligen prisade tal må följande anföras: »Vid Kongl. Maj:ts höga person häftar yppersta högheten i riket. Konungen äger bjuda och undersåtarne lyda. Och som vår hulde konung aldrig kan äska eller äskar annat än hvad rätt och rättvist är, thy äger Kongl. Maj:t det ljufva högsta väldet att kunna stifta godt och visa hvar man nåd. Alla tre delar, hvaraf vår regeringsställning består, sammanlöpa i Svea konungs famn. Han gifver åt högheten glans, åt myndigheten lif, åt väldet eftertryck, och således förvara vi uti Kongl. Maj:ts sköte vår frihet, vår säkerhet, vår omvårdnad. Riksens råd äro riksens ständers ansvarige fullmäktige: de äga *råda* och ej *regera*. *Regera* betyder här, efter det begrepp riksens råd derom hafva, att yttra sig öfver de förekommande mål efter behag och godtycko samt utan bifogade skäl till meningens bestyrkande. *Råda* deremot är att inför protokollet andraga sina underdåniga tankar, grundade på skäl och omständigheter, då ett sådant votum gäller vid beslutets fattande, allt efter som pluraliteten det under omröstningen bifallit; och blifva sedan riksens råd, hvar för sig, uppå nästa riksdag för sin omröstning ansvarige. Detta är det enda sättet, på hvilket, enligt våra grundlagar, en rådsherre äger del uti regeringen. Följaktligen kan en eller flera af riksens råd ej på annat sätt *regera*, än så framt han eller de, utom rådkammaren, utan ansvar och grundade skäl söker eller söka bibringa sådana tankar som kunna vara med deras enskilda afsigter enliga, skydda sig under den kungliga

tretio år häfdvunnen tolkning af grundlagen synas för hans eljest skarpa blick dolt, att konungens uppfattning af regeringsformens bokstaf icke saknade grund, ehuru man lyckats att under företrädaren göra en annan tydning gällande. I fall TESSIN denna gång biträdt konungens tanke och använt sin inflytelse att främja dess framgång, så hade tilläfsventyrs ett viktigare steg tagits till regeringsättets räddning, än alla senare fruktlösa försök att upprätthålla detsamma, och möjligtvis hade följande skakningar med offer af medborgares blod och en slutligen oundviklig statshvälfnung kunnat förebyggas. Med ADOLF FREDRIK var en öppen och ärlig öfverenskomelse om konungamaktens gränser lätt möjlig, ty om honom gälla obestriddigen GEIJERS ord, att »ingen monark var mer egnad att genom folkets kärlek vinna en utvidgad konungamakt, ingen mindre att våldsamt tillrycka sig densamma». Både rättvisa och klokhet syntes tillråda ett dylikt försök vid den vändningspunkt som ett nytt regeringskifte erbjöd. Man kan nemligen för sig svärligen dölja, att 1720 års regeringsform, ehuru i flera fall ofullkomlig, blef det ännu mer genom vrängd tolkning, hvarför också, när re-

---

högheten, samt försöka att genom smickran och andra olofliga medel, till sina medundersåtars förfång, befordra egen eller andras lycka». *Tessiniana*, s. 146, 147.

geringssättets dödskamp nalkades då ADOLF FREDRIK ville afsäga sig kronan (1768), de som sökte rädda statsskicket erkände, att man *missbrukat* grundlagen, hvadan man måste »återföra grundlagen till sin *simplicitet*», hvilket ådrog dem spenamnet *simplicister*. Men det som vid slutet af ADOLF FREDRIKS tjuguåriga regering var overkställbart hade snarare blifvit möjligt vid dess början. Att man öppet kränkte de honom af grundlagen medgifna rättigheter, kan icke bestridas. Orden, det konungen äger »rätt och sanning styrka, men vrångvisa förbjuda», måtte innebära något annat än att han vore oafåtliga bunden vid rådets beslut; ej heller synes utnämning till alla högre embeten — — — — — och med öfverstar till och med fältmarskalkar, jemte alla deras vederlikar både i andeliga och världsliga ståndet, — bort vara honom betagen, enär 40 § stadgar, att rikets råd väl ägde »göra nödiga påminnelser inför protokollet», men »skrida icke till någon vidare votering, så framt samma persons befordring icke befinnes vara stridande emot Sveriges lag, regeringsformen och andra redeliga undersåtars välfärd och förtjenst». Ännu mindre innebar regeringsformen någon anledning för rikets ständer att befatta sig med befordringsfrågor, hvilken rätt de så ofta tillagnade sig. Man finner, med ett ord, att grundlagens både anda och bokstaf medgifva en annan tolkning än

den som ARVED HORN införde vid konung FREDRIKS thronbestigning, och som fortsattes under dennes tretioåriga regering *). Å andra sidan måste erkännas, att missbruket efter så långvarig häfd icke var lätt att bryta; att ständerna sannolikt icke godvilligt skulle afstått från den makt de redan vunnit, och att de rådgifvare, som sådant tillstyrkt, för visso skulle stämplats såsom regeringssättets fiender och kunnat af motpartiet anklagas såsom riksförrädare. Ur denna synpunkt betraktar EHRENHEIM TESSINS förhållande, och säger: »Såsom regeringsformen i tretio år blifvit förstådd och tillämpad, så skulle den nu nödvändigt förklaras. Att af riksens råd begära en annan förklaring, var att begära deras embeten, deras hufvuden» **).

* TESSIN ville, att hans förklaring af grundlagen skulle, på parlamentariskt sätt, öfverlemnas till riksständen, åtföljd af samtliga rådsherrarnes afskedsansökningar, på det ständerna, för den händelse att rådets grundsatser ogillades, måtte uppsätta ett nytt

---

*) LAGERBRING yttrar om denna tolkning: »Man lät af 1602 års riksdagsbeslut inflyta dessa ord, att riksens råd borde råda och intet regera, och det antingen *för ro skull*, eller till att förblinda allmänheten, som ej var van vid rådsregementet». (*Sammandrag af Svea rikets historia*, V del. 1 afd. s. 27.)

**) *Tessiniana*, s. 136.

råd *). Då detta förslag ej antogs, öfverlemnades förklaringen till sekreta utskottet, utan tillägg. Deremot afgaf han en redogörelse för riksstyrelsen, eller som den kallas: »Jemförelse emellan rikets belägenhet år 1747, när ständerna åtskildes, och år 1751, när de åter sammanträdde», — den första berättelse af detta slag i vår politiska historia **).

Ständerna gillade TESSINS förhållande, men bland sjelfva folket bedömdes grundlagstolkningen mindre gynnsamt. Vid det följande riksmötet inberättade uppkommande riksdagsmän, huru »sinnenas oro spridde sig åt alla håll, och att allmogen i synnerhet visade sig partisk för konungen» ***). Vid denna sorgligt märkliga riksdag (1756) tillkännagaf dåvarande landtmarskalken grefve AXEL VON FERSEN, att emellan konungen och rådet yppat sig olika förstånd af grundlagarne, enär, såsom rådets till ständerna ingifna memorial innehöll, »Kongl. Maj:t ej ansåg rådets tillstyrkan för sig vidare bindande än så vida han dertill, efter skedd pröfning, kunde gifva sitt samtycke, men rikets råd ansett principen af konungens pröfning och samtycke ledande

---

*) *Ders.* s. 147.

**) Denna skrift förtjenar att återkallas i minnet, såsom märkelig i sitt slag. Se *Bilagan 3*.

***) GEIJER, *anf. arb.* s. 195.

in i enväldet» samt »till regeringssättets försvagande och undergång». Konungen åter lät å sin sida uppkalla talmännen och meddelte dem en föreställning, hvori det, bland annat, heter: »Jag hade trott att jag i mitt konungsliga embete, näst Guds ord och mitt samvete, intet annat rättesnöre hade än regeringsformen, min försäkran och rikets grundlagar, och att ingen utan mitt samtycke kunde dem vidare sträcka än rätta förståndet var då jag dem antagit och besvurit. Jag har med bedröfvelse fått erfara motsatsen. Om dertill mindre klarhet i lagen, eller en ofullkomlig tydning är vållande, lemna jag åt ständerna att afgöra. Jag skyller på ingendera. Men herrar rikets råd, som tagit lagens rätta förstånd på sitt ansvar, hafva genom flera skriftliga föreställningar gifvit mig meningar tillkänna, dem jag ej kunnat mig föreställa. Om sådana grundsatser skulle vinna bestånd, så ser jag ej huru det på mig kunde ankomma att uppfylla min dyra försäkran: jag betydde mindre än den ringaste af landets inbyggare. Jag vet ej en gång, huruvida jag äger befalla i mitt eget hus. — Föreskrifter och rekommendationer hafva i ständernas namn blifvit mig förelagda. Man utfärdar befallningar till mina embetsmän i saker som konungen allena angå, utan att derom lemna mig underrät-

telse. — Hvad som mig mest gått till sinnes äro de mångfaldiga, hårda och oförskylda tillvitelser, som i åtskilliga rådets föreställningar mig göras *), liksom handlade jag emot min försäkran, vore okunnig om lagen, ville våldföra friheten, och låte förleda mig af onda rådgifvare, hvarigenom i hela landet oro och misstankar blifvit spridda, och mina trogna undersåtar sättas i fruktan, såsom genom mig någon fara förestode deras frihet. Jag betygar, att rikets frihet och hvarje svensk undersåtes rätt äro mig så kära och heliga, att jag derföre gernu håller hvarje blodsdroppe ospard. — Öfverlägge nu riksens ständer, i den högstes namn, frie och obehindrade öfver detta angelägna mål! Enighetens Gud styre och välsigne deras öfverläggning! — Jag har på god tro förbundit mitt öde och min timliga välfärd med detta land. Jag vågar också gernu för dess bästa allt hvad jag på jorden äger. Men om jag (det Gud förbjude) blefve af ofvan anförda svåra omständigheter satt ur stånd att fullgöra mitt rena uppsåt och hjertelag för Svea rike, så skulle jag långt hellre vara beredd att återgifva en spira, den Gud och riksens ständers fria val mig

---

*) Konungen åberopar rådsprotokollen för den 9 september, 23 och 30 oktober, 20 november, 23 och 24 december 1754 samt den 2 september 1755.

anförtrott, än att densamma föra med ängslan och utan konungslig värdighet» *).

I sin förklaring häröfver stödde sig rådet hufvudsakligen derpå, att »intet exempel finnes af något fritt folk som bundit sitt öde vid en regents samvete, och hos Svenskarne vore icke stadgadt att de skulle styras efter konungens samvete, utan efter rikets lag». Derpå genmälte konungen sig aldrig velat hindra utfärdande af de beslut som genom rådets pluralitet voro fattade; men att förbinda konungen att med sitt namns underskrift bekräfta beslut, mot hvilka han till protokollet gjort påminnelser, — beslut, som stridde mot den försäkran han gifvit, att *sjelf vara sina undersätars starkaste försvar emot allt inbrott i deras rättmätiga frihet*, — det vore, i hans tanke, för mycket begärdt». På ytterligare förfrågan af konungen, hvad som borde förstås med rådets yttrande om *en riket öfverhängande fara*, svarade rådet, »att ingen större fara kunde finnas än då ett fritt folk, äfven under den mildaste och rättvisaste konung, hotades med dess *frihets förlust*» **). Ständerna, till hvilkas domstol

---

*) MODÉE, VI: 4442 o. följ.

***) GEIJER, anf. arb. s. 222, 223. — Huru misstänksamma ständerna voro om hvad de kallade friheten, synes af flera drag, som falla i det skämtsamma. Så förmäles i sekreta utskottets protokoll, rörande kronprinsens examen, att han

man vädjade, befastade dervid blott sin egen makt, helst — såsom en biskop (BROWALLIUS) yttrat sig — »idéen, att ständer kunna fela, är emot rikets fundamentallag» *). Oaktadt denna maktfullkomlighet, tvekade sekreta utskottet dock att *trycka* ständernas utslag, i anledning hvaraf en medlem, baron UNGERN-STERNBERG, sade: »Man vet, hvilken impression hos *allmänheten* finnes, och hvilken hos *svenska nationen* länge lærer bibehållas: att *konungen* vore allea maktägande, och att *i gemen fruktas* för aristokrati eller *herravälde*; skulle nu *allmänheten* af riksens ständers underdåniga svar få *veta*,

---

i sina berättelser ur romerska historien på ett nog eftertänkligt sätt föredragit Cesar framför Pompejus. DALIN råkade illa ut för det att han »i ett så kalladt *Herdaspel*, till firande af konungens återkomst från Finland, föreslår att fyra par herdar och herdinnor skulle spanna sig för en vagn och låta herren sjelf köra, hvilket syntes innebära en ganska eftertänklig tillämpning på rikets ständer och deras frihet». (*Ders.* s. 237.) Också blef DALIN icke blott afskedad från sin lärareplats hos kronprinsen, utan undgick med möda svårare straff. Äfven greve STROMBERG, som konungen nämnt till guvernör, afsattes af ständerna. Guvernörer, kavaljerer, lärare ombyttes, allt efter som olika partier kommo till makten. GUSTAF skrifer i sin självbiografi: »Sorgen öfver förlusten af greve Stromberg och herr Dalin, hvilka man tog ifrån mig, angrep mig så, att jag föll i en sjukdom. Jag gret också mycket då jag måste skiljas från min andre guvernör, greve Bjelke».

*) *Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia, ur preteståndets arkiv.* Stockholm 1835, s. 349.

att konungen allenast *dependerar af pluraliteten* i rådet, så torde det väcka missnöje» *). »Man ser — tillägger GEIJER — huru *främmande* ständernas förhandlingar och sjelfva regeringssättet voro för den stora hopen, under det herredagsmännen genom mutor och intriger deruti hemligen invigdes. Endast *den* publicitet gynnades, som försvarade partiets afsigter. Motsägelser förföljdes med straff och hämnd» **).

I ständernas svar till konungen, *om grundlagarnes verkställighet*, och hvori de bekräfta rådets tolkning, förklarade de sig vilja vara betänkta på utvägar som kunde i denna del befrämja Kongl. Maj:ts och rikets *sannskyldiga nytta* ***). Ständernas skrifvelse af den 26 maj 1756 upplyser, att denna riksgagneliga åtgärd var inrättandet af den beryktade *namnstämpeln*. Bondeståndet sades hafva gillat beslutet *utan votering*; men när man skulle nämna ledamöter till den stora deputation, hvilken borde frambära svaret till konungen, uppstod ett häftigt buller bland bönderna, af hvilka flere ropade att ingen votering skett om sjelfva hufvudfrågan; man bar händer på talman och sekreterare,

*) *Sekreta utskottets protokoll* den 15 dec. 1755.

**) GEIJER, *anf. arb.* s. 224.

***) Konungens och rikets råds skrivelser, äfvensom stora deputationens betänkande, finnas tryckta hos MODÉE.

då den förre räddade sig med att upptaga psalmversen: *Vår fiende ifrån oss drif!* — hvori de öfrige instämde. Under bullret uppfylldes trapporna till ståndets rum med beväpnade, och oväsendet stillades först vid landtmarskalken FERSENS och de öfriga talmännens ankomst *).

Den beryktade namnstämpeln utgör en egenhet, som utmärker ifrågavarande statsskick ifrån alla andra, och torde därför berättiga till särskild uppmärksamhet, helst det var konungens förbud att nyttja densamma, sedan han förklarar sig vilja nedlägga regeringen, som första gången framtvang rådets eftergift för konungens vilja, och beredde sammankallandet af 1769 års riksdag. Regeringsformens 16 § stadgar: »Är konungen förrest, eller ock så sjuk, att han med riksens sysslor ej besväras kan, då föra riksens råd icke allenast regementets styrelse, utan åligger dem jemväl sådana expeditioner, som intet dröjsmål tåla, att underskrifva, hvilka så kraftiga vara skola, som vore de af Kongl. Maj:t sjelf underskrifna, och gälla uti alla förekommande mål de flesta rösterna». För råd och ständer låg intet närmare än förordnandet; att, då

---

*) Jfr GEIJER, som skildrar detta uppträde efter landtmarskalkens framställning i sekreta utskottet, samt de der uppkallades (talman OLOF HÅKANSSONS och bondeståndets sekreterare PALÉNS) berättelser. (Anf. arb. s. 229.)

skiljaktighet emellan konungen och rådet sig yppade, låta pluralitetens beslut, hvilket var det enda gällande, utgå med rådets underskrift, hvarigenom uppfinningen med namnstämpeln varit öfverflödig. Men angelägnare synes varit att genom dennas användande dölja rådsstyrelsen och underhålla den föreställning hos folket, att konungen styrde. Därigenom ansvaret för misshagliga och skadliga åtgärder hvälfdes i främsta rummet på konungen, såsom beslutets undertecknare, kan det ej förtänkas att äfven den frommaste och minst herrsklystne konung sökte afskaka ett så nesligt och förhatligt beroende, och önskade att inför sina undersåtar stå fri för åtgärder, som han sökt motverka, och icke se sitt namn till och med under lagmord, hvilka han gjort allt att förekomma. Medelst namnstämpelns användande blef han dock inför folket delaktig deri, ehuru han icke ens någonsin sett det verktyg, hvarigenom man gjorde honom för dem ansvarig *).

---

*) Af sekreta utskottets handlingar upplyses, att det företrädesvis varit ständer-kommissionernas domar som ADOLF FREDRIK vägrat bekräfta med sitt namn. Då, vid 1760 års riksdag, fråga förevar om 1756 års blodsdomar, förekallades statssekreteraren BENZELSTJERNA, hvilken »på tillfrågan tillstod, det han, som i fyra år haft den af ständerna vid sista riksdag förordnade *namnstämpel* under sin vård, dermed *i synnerhet måst märka kommissionens domar,*

Fröt till ofvanbeskrifna strid om grundlagens rätta förstånd, hvarigenom en af statsrättens djupaste frågor drogs under ständernas domslut, synes legat i TESSINS uppfattning af konungadömet. Den statsmakternas fördelning, som senare tiders erfarenhet grundat, var då föga känd eller pröfvad. MONTESQUIEU'S berömda verk rörande statslagarnes anda och tillämpning hade nyss sett dagen, och det är tvifvelaktigt huruvida det hos oss var känt

---

hvilka konungen vägrat underskrifva. (GEIJER, s. 271.)
 Konungens tal i rådet (december 1768) — då han förklarade sig vilja nedlägga regeringen, i fall ständerna icke sammankallades för att afhjelpa den allmänna nöden, — slutar med följande ord: »Jag förbjuder härmed ock allvarligen, att emellertid mitt namn uti något rådkammarens beslut brukas må». Icke dess mindre ämnade rådet genast begagna det, för att låta utgå en Kongl. Maj:ts befallning till landshöfdingar, konsistorier och regementschefer att upprätthålla det allmänna lugnet. »Då man föresåg — berättar GEIJER — att för en sådan befallning den kungliga namnstämpeln torde komma att användas (som ock skedde), så väckte det i senaten ej ringa bestörtning, att hofkansleren inkom och anmälte sig hafva erhållit konungens befallning att för Hans Maj:t uppvisa nämnda stämpel, den Hans Maj:t förklarade sig aldrig hafva sett. Hofkansleren hade underdånigst svarat, att den försegling, hvarunder stämpeln förvarades, ej utan skriftligt tillstånd genom protokollsutdrag ur rådkammaren finge brytas, och Deras Excellenser förklarade, att de öfver denna anmälan ej kunde sig utlåta innan de närmare fört sig till minnes hvad riksens ständer angående samma stämpel och dess vård hade förordnat». (Ders. s. 338.)

ens af de boksyntaste *). TESSINS föreställning om konungadömet är så sväfvande, att man svårligen kan fatta den. Han synes, liksom mängden af dåtidens svenske statsmän, endast haft enväldets faror för ögonen, och förbisett det engelska statskicket, hvars företräde icke undgick MONTESQUIEU **). TESSIN anser tvertom det svenska regeringssättet, sådant det då var, äga företräde ***). Man frågar sig förgäfvets, huru en konung, hvars betydelse var tillintetgjord, skulle kunna, såsom TESSIN yttrar sig,

---

*) Första upplagan utkom 1749 (WACHLER III: 265). Sannolikare synes, att TESSIN hemtat sina statsrättsliga åsikter hos MONTESQUIEU's föregångare BODIN, hvars bekanta arbete *De la république* före MONTESQUIEU utgjorde grunden för detta slags studier. TESSIN nämner ej MONTESQUIEU i sina skrifter.

**) Liksom denne, anser TESSIN republikens bestånd vara grundadt på *medborgarnes dygd*, men skiljer sig fullkomligt från honom i fråga om konungadömet's bestämmelse, hvarom MONTESQUIEU säger: »La puissance exécutive doit être entre les mains du monarque, parceque cette partie du gouvernement, qui a presque toujours besoin d'une action momentanée, est mieux administrée par un que par plusieurs», etc. (*Esprit des Lois*, liv. XI, chap. 4.)

***) Vid en jemförelse emellan Sveriges och Englands dåvarande regeringssätt önskar han blott, att vi måtte tillegna oss Engelmännens fosterlandskärlek, frihetsbegär och industriella anda, hvarefter vår styrelseform, våra lagar och seder skulle göra oss lyckligare än de äro (»pour lors notre forme de gouvernement, nos lois, nos mœurs et notre bonheur prévaudraient sur les leurs»). *Tessiniana*, s. 191.

gifva »åt myndigheten lif, åt våldet eftertryck, och således förvare vi uti Hans Kongl. Maj:ts sköte vår frihet och vår säkerhet». — »Vore jag, såsom undersåte, — fortfar han — i samvetet öfvertygad att min frihet vore för mycket obunden, samt Kongl. Maj:ts makt att göra godt för mycket inskränkt, så hade jag mig noga betänkt innan jag (som råds-herre) bundit min själ vid en dyr, fast och orygglig ed. Jag bedyrar ock inför Gud mig tryggt vara förvissad, att Sveriges konung äger alldeles obundna händer att göra land och rike allt det goda som upptänkas kan» *). Man torde ej annorstädes finna någon föreställning om ett rikets högste styresman, liknande den af TESSIN tänkta, om ej den af ideologen SIÈYES femtio år senare föreslagne *Grand-Électeur*, omgifven af all konungadömets glans, men beröfvad den utöfvande makten **). TESSINS enskilda och offentliga lif vederlägger misstanken för dubbelhet. Han ansåg alltid ständerna, icke konungen, såsom sin öfverhet. »Hvad mina embetsförrättningar angår, — skrifver han — så egnar

---

*) *Ders.* s. 169.

**) När man vid konsulatets upprättande visade BONAPARTE detta konstitutionsförslag, med tillägg, att SIÈYES uppfört ett anslag af tre millioner francs för *le grand-electeur*, yttrade den blifvande förste konsuln: »Il veut donc faire de moi un porc à l'engrais?» BARANTE, *Histoire du directoire*, T. III, p. 563.

mig endast att riksens ständer derföre redo göra» *). — »En svensk mans skyldighet och glädje är att anse minsta vink af riksens ständer för en befallning» **). — Följande belysande drag af EHRENHEIM må tilläggas: »Skräckt i sin ungdom för högsta mak- tens missbruk, ingick han i det nya frihetssystemet med sin lifliga fosterlandskänslas höga förhoppningar. Nitisk för hela systemet, afsatte han på båda sidor en viss lott för menskliga svågheten, med gaf några rörelser ömsom af despotismen och af folk- våldet, och trodde att republiken emellan begge skulle gå fram till bestånd och välmakt, egentligen ledd af rådets vaksamhet och medlande kraft. I ett och fyratio år följde och älskade han denna frihet, vakade, sörjde äfven med lifsfara för henne under förförelsens vådliga tider, rön- te hennes otack under anarki- ens förbistring. Ytterligheterna på alla sidor öfverste- go hans beräkningar: tiderna blefvo honom öfvermäktiga, och vi hafva sett förmögen- het, talanger, arbete, hofgunst, lugn, hedersrykte, allt förgäfves uppoffradt. Han tilltänkte sina med- borgare mer lycka än de kunde bära, trodde dem om mera dygd än de kunde bevisa, uppoffrade för dem mer än de ville erkänna» ***).

---

*) *Tessins dagbok.*

**) *Svenska Akad. Handl. XVIII: 235.*

***) *Tessiniana, s. 218, 219.*

Man finner i skrifter från och om denna tid ofta omnämnda planer till *konungamaktens utvidgande*. I sjelfva verket innebure sådant ett utvidgande af något som icke fanns. Eller kan man på allvar tala om *makt* hos den som man afklädt icke blott alla konungsliga rättigheter, utan äfven sådana som tillhöra medborgaren och menniskan? . . . som icke ägde välja lärare åt sina barn; icke att låta sin mening komma till deras kunskap som den angick; icke att låta folket veta, det han icke deltagit uti, utan sökt motverka skadliga beslut? En enskild man, till och med en brottsling, äger dock rätt och makt att låta sina ord förnimmas af dem som skola dömma honom. Efterverlden lärer svårigen sätta tro till partisinnets föregifvanden om ett riksförderligt maktbegär hos ADOLF FREDRIK, då han blott begärte att grundlagen skulle bli en sanning. Och när ständerna bådo honom att »utan hinder vara herre i sitt hus och konung i sitt rike», — hvad var det annat än ett hån? Bland partitidens konungar var FREDRIK den ende som kort efter antagandet af den för honom inrättade regeringsform, der *enväldet* afsvors, gjorde flera anslag efter hvarandra till dess återinförande *). GU-

---

*) »Döden eller suveräniteten, skall han hafva sagt». Det är bekant, att han under KARL XII:s sista lefnadsår och under det anslagen rörande thronföljden förhades, yttrade sig med

STAF den tredje hade kunnat tillegna sig detsamma 1772, men han gjorde det ej, och betackades offentligen af sin störste motståndare, den nyssnämnde AXEL FERSEN, för det han gaf sitt fädernesland en fri författning. Att LOVISA ULRIKA icke med likgiltighet såg sin gemål nedsättas till skuggregent, utöfver grundlagens redan tillräckligt inskränkande ord, kan näppeligen förtänkas FREDRIK den stores syster, eller förundra hos en drottning som ägde känsla af thronens värdighet. Deremot är ännu obevist, att hon velat införa enväldet. Äfven under de bittraste tvister med sonen, vorden konung, har hon aldrig klandrat 1772 års författning, och man har anledning tro, att dess grunder öfverensstämt med det af henne sjelf tillämnade statsskick. General HÄRD, som uppgjort planen till det med hennes vetskap förehafda anslag, säger i sina memo-

---

mycken ovilja emot suveräniteten, men, sedan konungavalet ägt rum, låtit enväldsplanerna framträda redan 1720, 1721 och 1723. Enligt främmande ministerberättelser, skulle hjälp från Ryssland och penningar från Frankrike påräknats till konungamaktens återställande. Att ULRIKA ELEONORA, uppammad under enväldet, med yttersta svårighet afstod derifrån, är förklarligt; hvarför det äfven trots att sådant endast skett under förhoppning om dess återvinnande. »Man ville veta, att Bark bedt henne skriva under (regeringsformen) och förespeglat utsigter till en ny statsbvälfning, som *efter par, tre månader kunde bota skadan*». FRYXELL, XXXI: 30, 33, 35, 36, 72.

rer, att man åsyftade återställande af regeringssättet sådant det var under den store GUSTAF ADOLF, och det är bekant att detta alltid af GUSTAF den tredje åberopades såsom förebild. »Man finner Gustaf Adolfs namn i alla planer och försök till ändring af den närvarande författningen», säger äfven GELJER. Dessutom var LOVISA ULRIKA varmt tillgifven de då herrskande encyklopedistiska idéer, hvilka icke öfverensstämde med enväldet, och jemväl gäfvö hennes broders vidtfräjdade styrelse en anstrykning af liberalism, eller »filosofi», som det då kallades. Att ADOLF FREDRIK, med ofvannämnda tolkning af 1720 års regeringsform, åsyftat enväldets återinförande, är ett till den grad sagolikt föregifvande, att det endast kunde vågas under ett regeringssätt, när konungens ord och handlingar voro fullkomligt undandolda för folket, hvilket icke erfor mera af rådets och ständernas förehafvanden och beslut, än det herrskande partiet ville låta komma till dess kännedom. I detta hänseende liknade styrelsesättet den venetianska republikens, långt hemlighetsfullare än de gamles, med deras forum och offentliga rättegångar. Det är sannolikt, att ADOLF FREDRIK, utan sin gemåls inflytelse, aldrig tillåtit något försök till statsskickets rubbning, i hvilket fall vår riksdagshistoria ägt några blodiga blad mindre; men dess uteblifvande

hade icke hindrat Sverige att med hvarje steg närma sig Polens öde, hvilket GUSTAF den tredje, i elfte timman, förekom *).

TESSIN fann, från stunden af ADOLF FREDRIKS thronbestigning, sin ställning till hofvet förändrad.

---

*) Det är nämnt, att ifrågavarande statskicks undergång var föresagd redan 1723, af det franska sändebudet, som tillade: »att statshvälningen nu misslyckats, dertill var konungen ensam orsak». Vid slutet af FREDRIKS regering (1749) skrifver en annan främmande statsman: »Gemene man lofvar sig bättre tider, om ständernas så missbrukade frihet upphäfdes, och tror sig under en monarkisk regering blifva mycket lyckligare. Denna tanke begynner blifva temligen allmän, och äfven förnämre Svenskar, hvilka deras fäderneslands ära och välstånd ligger om hjertat, inse nog samt att det ej kan upphjelpas så länge privatafsigter äro förnämsta driffjedern till allmänna författningar, och rikets bästa så nära är sammanflätadt med vissa personers och familjers fördelar. De önska af hjertat konungamaktens utvidgande. Att thronföljarens gemål har beslutsamhet nog till företaget, derpå är mindre att tvifla, än att han sjelf dertill skulle bjuda handen och finna anhängare som derför ville våga lif, ära och gods. Jag tror snarare att en sådan händelse är förbehållen de tider, då förvirringen i riket nått sin höjd; då nationen, genom partiandans förderfliga verkningar bragt till det yttersta, nära enhälligt känner åstundan af en förändring, och då en klok, behjertad, kanhända genom franska penningar understödd konung, som talar landets språk, har tropparnes kärlek, och mod nog att ställa sig i spetsen för dem, skall föra Sveriges spira». — Denna märkliga, bokstafligen besannade spådom yttrades tjugufem år före händelserna af grefve LYNAR. (*Staats-Schriften*, s. 639.)

Med republikanska åsigter, under en konung som han vördade, men som ville göra konungamakten gällande, hade han svårt att förlika de stridiga pligterna af denne konungs rådgifvare och det bestående statsskicket försvarare. Han ingaf tvenne gånger sin afskedsansökning, men konungen, i närvaro af ständernas talmän, öfvertalte honom att återtaga densamma. Omsider beviljades honom obestämd tjänstledighet och han drog sig tillbaka till Leckö kungsgård, hvars förläning konungen åt honom utverkat. TESSIN öfverlemnade kanslipresidentsembetet åt HÖPKEN, men bibehöll sin plats i rådet samt guvernörstjensten hos kronprinsen, hvilken befattning han tvenne år senare äfven frånträdde. Att han med de politiska grundsatser, som hos honom icke skiftade, kunnat så länge vara förste gunstling i LOVISA ULRIKAS hof, är mera undransvärdt än att en brytning, förr eller senare, måste uppstå *).

---

*) Man har uppgifvit flera anledningar till denna brytning. GEIJER säger: »Tessin beskyllas att hafva närt dessa förhoppningar om en större makt, och ett så oinskränkt förtroende som han i början njöt, i synnerhet af Lovisa Ulrika, synes svårigen kunna förklaras utan att han i detta afseende smickrat hennes välkända tänkesätt. — GUSTAF III deremot hade hört af sin moder, att TESSIN varit intagen af kärlek till drottningen, och under knäfall förklarar sin låga, hvaröfver hon förtörnats, och yppat det för konungen, hvarpå TESSIN aflägsnats från hofvet. TESSIN

TESSIN ansåg sig, genom sitt uppträdande emot den af konungen yrkade tolkning af grundlagen,

---

var dock vid denna tid en man om 56 år, och synes således kunnat dämpa sina lidelser, helst man alltid ansett honom att ha varit herre öfver sina sinnesrörelser, hvarföre hans fiender äfven kallade honom en stor skådespelare. GUSTAF tillägger: »Drottningen hade gifvit mig en förskräcklig idé om hans karakter, och sökt att emot honom ingifva mig sin egen hätskhet». Huru pass grundad drottningens uppgift varit, må lemnas derhän; men så mycket synes säkert, att hon kunnat mistaga sig i sitt sätt att se och dömma den hon hatade. Oss synes här den enklaste förklaring vara sannolikast. Så länge konung FREDRIK lefde, herrskade fullkomlig enstämmighet emellan LOVISA ULRIKA och TESSIN. Hon tillhörde, liksom han, det franska förbundet; begge voro snillen, älskade vitterheten och de sköna konsterna, samt omgäfvö sig med deras idkare. Prinsessan såg gerna att konungens premierminister ordnade festerna i hennes hof. Med hennes gemåls thronbestigning ändrades förhållandet. Hon fann i hofmannen en oböjlig republikan, och motståndet väckte desto djupare harm, ju mindre det var väntadt, ju mindre man kunnat ana att den, som varit själen i hofvets nöjen, skulle föra rådets talan emot konungen. Från denna stund var ingen försoning att hoppas. Att LOVISA ULRIKA och TESSIN icke gifvö hvarannan efter i ärelystnad, är sannolikt. Man slutar till hvad den senare angår icke blott af GUSTAFS ord (i dennes egenhändiga memoirer), att TESSIN dolde »en gränlös ärelystnad och stora förslag, — större än man tänkte», men det visar sig af hans hela bana, om än man kunde säga, att då en utmärkt mans ärelystnad sammanfaller med fosterlandskärlek, blir begäret att gagna hos honom pligt. Men man har äfven beskyllt honom att vilja förödmjuka dem som stodo i vägen för hans planer, samt

hafva räddat »regeringssättet och friheten». Han hyste alltid den öfvertygelse, att nationen skulle i dem finna sin lycka, när en högre och allmännare upplysning hunnit förena tänkesätten. »Alla begynnande mixta rixskonstitutioner», säger han, »förfalla i en nödvändig anarki innan de fullkomligen kunna stadgas. Vinner, under denna röra, konungens resurpationer, så följer en absolut monarki; vinner nationen i dess resurpationer, så får först friheten form och styrka. Vi lefve under dessa

---

att derigenom skada både sig sjelf och den sak han ville tjena. I en memoire af hertig CHOISEUL för franske ministern i Stockholm, baron BRETEUIL, heter det: »Våra patriotiska vänner, och i synnerhet grefve Tessin, sysselsatte sig blott med att förödmjuka drottningen i Sverige, som stolt och ärelysten tänkte på sin ära och sin makt, hvilka det patriotiska partiet åter blott tänkte på att undertrycka». (FLASSAN, VI.) TESSIN deremot anser, att hans afundsmän vid hofvet motverkade en förlikning. »Tre eller fyra gånger syntes den inträffa, — skrifver han, — om öfverhetens sinnelag blifvit sig sjelf lemnadt, men mina motståndare påbördade mig allt hvad obehagligt hade händt, och min obekymmersamhet, att mota stämpling med stämpling, lät tiden gå, tills vanan att vara mig förutan fästade mitt öde». (*Tessiniana*, s. 149.) Ett ännu svårare missförstånd emellan LOVISA ULRIKA och TESSIN uppkom deraf, att han, enligt hennes föregifvande, bemedlat förlofningen emellan den fyraårige prins GUSTAF och den jemnåriga prinsessan SOFIA MAGDALENA utan hennes och hennes gemåls bifall. (*Gust. papperen*, I: 29—32.) Detta steg, hvartill TESSIN ansåg sig af statskäl förbunden, kunde ej glömmas.

hårda åren, och måste uthärda dem, tills vi, liksom England, dem efter långsamt qval igenomgått. — Jag vore visserligen mitt kall ovärdig, om jag misstänkte min öfverhet att umgås med enväldsanslag; men i en republik fordrar försigtigheten att omskansa sig emot allt hvad i längsta framtiden dit leda kan. — I kraft af en sådan skyldighet kan jag ej annat än med bedröfvelse finna hela vårt regeringssätt vara kullkastadt så snart rådets beslut dragas ifrån ansvar för riksens ständer och under konungens godtycke. Hans Maj:t kan med ett ord dämpa all deröfver uppkommen tvekan, då Kongl. Maj:t förklarar sig vilja med dess höga underskrift till verkställighet öfverlemna hvad i rådkammaren, *efter flesta rösterna, afgjortt blifvit* *)).

TESSIN fann dock inom sjelfva rådet mindre stöd än han väntat. Oaktadt ständerna gillat hans förklaring, fortfor tvekan, huruvida konungen borde ovilkorligen följa pluralitetens mening, och TESSIN märkte, vid sin återkomst till hufvudstaden (1753), frågan lika så oafgjord som före riksdagen. Han

---

*) EHRENHEIM anmärker i afseende på TESSINS åsigt, att »hela regeringssättets bestånd låg, efter hans tanka, förvaradt i *rådets myndighet*. Härvid råkade likväl rådet på begge sidor i misstanka att vilja upphöja sin bestämmelse, blef ömsom af hofvet och ständerna illa bemött, tills äntligen hela systemet föll, och makterna måste undergå en ny fördelning». (*Tessiniana*, s. 151, 166, 167, 170, 171.)

upplifvade den åter. »Det var ett karakteristiskt tecken till *envælde*», sade han, »att höra råd och förkasta dem». — För den händelse att konungen fortfarande vägrade underskrift å något rådets beslut, tillstyrkte TESSIN sammankallande af urtima riksdag, då rådet, i fall dess åsigt ogillades, borde afgå; »ty bättre — slutar han — är att vara ett offer för det allmänna, än att göra det allmänna till ett offer; att vara en säll, frilydande undersåte, än en genom konungens misslynne mindre lycklig och dessutom till hårdaste ansvar bunden rådsherre» *). Icke dess mindre stadsnade rådet i det beslut, att med foglighet söka förekomma tvistens upplågande å nyo, och invänta lagtima riksdagen, som inföll 1755. Ständerna afgjorde då frågan med den förklaring af grundlagen, att för konung ADOLF FREDRIK, liksom för dess höge företrädare, en namnstämpel skulle förfärdigas, hvilken rådet ägde att enligt meddelad instruktion trycka under besluten. Några af rådsherrarne smögo i hemlighet skriftliga reservationer i konungens hand. Att TESSIN derefter bemöttes af hofvet med, hvad han kallar, »en obegriplig kallsinnighet», är förklarligare, än hans egen undran deröfver, hvilken bäst ådagalägger att han sjelf trott sig handla för konungens och rikets bästa.

*) *Tessiniana*, s. 168, 169, 171, 172.

De konungsligt sinnade satte sig nu i rörelse. Med hvad framgång, ådagalade 1756 års blodiga händelser. Visserligen återkallade 1765 års riksdag högtidligen 1756 års domar öfver de qvarlevande offren, äfvensom påbudet om tacksägelsefest hvarje midsommardag i anledning af fäderneslandets lyckliga räddning, samt förordnade att alla angifvarnes pensioner af statskassan skulle upphöra; men de med pinoverktyg aftvungna bekännelser qvarstodo, och statsoffrens blodiga stoft kunde ej återlifvas. TESSIN varnade BRAHE, och hade önskat kunna rädda honom *). Efter riksdagens slut återvände han till Leckö, hvarifrån han dock kallades följande år, för att deltaga i rådets öfverläggningar om pommerska kriget. Han tillstyrkte uppskof, men flertalet röstade för krig **). Det anmärkes,

*) *Tessiniana*, s. 173, 175. Han skrifer i sina anteckningar: »Il ne convient point de reclamer le témoignage d'un homme qui n'existe plus; mais devant le tribunal de Dieu je le sommerais volontiers d'avouer, si à mille reprises je ne l'ai point averti d'être en garde contre les pièges et les surprises de l'ambition. Je suis au reste persuadé que lui personnellement n'en voulait point à ma vie, et que s'il y avait quelque trame contre elle, c'était à son insçu». Man ser deraf, att TESSIN ansåg sitt eget lif hotadt, i fall det kungliga partiet segrat.

**) Hans anförande i rådet slutar: »Jag råder derfor att vinna tid öfver detta år, genom makliga underhandlingar, för att se huru kriget vänder sig, och under tiden närmare utforska ryska hofvets afsigter».

att om konungen ägt *veto*, så hade kriget ej ägt rum. Man hade afskaffat enväldet, men lagt, utan att ana det, samma makt i en rådsherres hand. Finska kriget beslöts af rådet med åtta röster emot sju, och bestämmandet af det pommerska berodde på HÖPKENS röst, hvilket gjorde honom så obeslutsam, att han den ena dagen afstyrkte rustningarne, och den andra, sjelf frånvarande på landet, insände sitt instämmande med flertalet *). »Så kastades stridens lott i Norden». ADOLF FREDRIK anmärkte, att regeringsformens 6 § fordrade ständernas hörande, och fritog sig från allt ansvar för krigets utgång; men den påföljande riksdagens sekreta utskott förbjöd att kungöra för ständerna, att konungen åberopat grundlagen **).

De under kriget hedrande enskilda drag för de svenska vapnen tillintetgjordes af det helas osammanhang, bristande lydriad, och partisöndringar

*) Vid öfverläggningen den 12 maj aflägsnade sig HÖPKEN, i anledning af en åkommen frossfeber; den 25 afstyrkte han krigsrustningarne; den 8 juni yttrade han att omständigheterna väl vore lockande, men att Sveriges tillstånd ej medgaf deras begagnande; och den 20 insände han sitt bifall till pluralitetens beslut. Jfr GEIJER (*Sv. Akad. Handl.* XVIII: 260.) TESSIN säger: »Höpken förhöll sig obegripeligt. Vid första voteringen yttrade han sig helt kort: jag kan ej styrka till krig, och i den sista, äfven så kort, gaf han dertill sitt samtycke». (*Tessiniana*, s. 182.)

***) GEIJER, anf. st.

bland befälet. Man sköt skulden på hvarann, inom hären som i rådet. Vid den påföljande riksdagen, som varade nära två år, yttrade ländtmarskalken grefve AXEL FERSEN i sekreta utskottet: »Vi äro vanmäktige genom söndrade sinnen och delning i nationen; jag röstar för fred, såsom det enda vilkoret att förekomma vårt inre väsendes undergång». »Det var — tillägger GEIJER — hattväldets svanesång genom den störste af dess medlemmar» *).

*) Om Svenskarnes anfall säger FREDRIK II: »Le sénat venal de cette nation était depuis longtemps aux gages de la France». (*Histoire de la guerre de sept ans*, T. IV: 102.) Huru han uppskattade svenska härens bragder, synes bäst af följande slutomdöme: »Nous n'avons rapporté cette campagne des Suédois que pour donner une *farce* après une *tragédie*». (Han hade nemligen förut beskrifvit de stora, blodiga strider som utmärkte detta krig.) »On ne peut s'empêcher de s'étonner comment seize mille Suédois ont été arrêtés et contraints de se retirer, toutes les années, sur leurs frontières par une poignée de monde qu'on leur opposait. Il semble que ce ne fut plus cette nation si redoutable sous Charles XII; aussi était-elle bien dégénérée depuis que la forme de son gouvernement avait changé. — La racine du mal tenait, dans leur armée, à ces factions qui divisaient les généraux et les officiers, à ces haines de partis qui les animaient plus les uns contre les autres que contre les ennemis qu'ils devaient combattre. Il est à croire qu'ils ne pourront avoir des succès à la guerre que lorsqu'ils auront aboli les abus de leur forme de gouvernement». (T. V: 136.) Det var dock till upprätthållande af denna förderfliga, af honom själf utdömda styrelseform, som FREDRIK II vid 1772 års statshvälfning förenade sig med KATARINA emot GUSTAF III.

Samma råd och ständer, som inskänkt åt LOVISA ULRIKA så mången bitter kalk, fordrat redogörelse för kronjuvelernas tillstånd, låtit preteståndet göra henne sårande föreställningar, samt förmått henne att med tårar underteckna en förklaring liknande en afbön, — nödgades nu anhålla att hon hos sin af Sverige anfallne broder ville bemedla fred. Det pommerska kriget liknade det finska äfven deri, att man sökte sin räddning hos den som man angripit. Drottningen hämnades ädelt med att uppfylla rådets önskan, och FREDRIK den store med att förklara, det han endast af aktning för sin syster ville glömma Sveriges handlingssätt och bevilja fred *).

---

*) Konungen yttrar sjelf derom: »Le roi reçut une lettre d'aparat de la reine sa soeur, dictée par le senat de Stockholm. Il y repondit dans le sens que la reine pouvait desirer, en lui témoignant le plaisir qu'il ressentait de voir se terminer une guerre entre de si proches parents; que par amitié pour la reine, sa soeur, il voulait bien oublier les procédés irreguliers et étranges de la nation suédoise, sans en conserver de ressentimens; que s'il faisait la paix, c'était uniquement par considération pour elle». (*Histoire de la guerre de sept ans*, III: 63.) GEIJER säger om kriget: »Det blef vid Fredrik den stores ord: Svenskarnes bedrifter bestodo i att intränga i öppna landet, då de ej funno något motstånd; men äfven en mindre tropp bragte dem på defensiven, och långt ifrån att hafva gjort eröfringar, funno de sig lyckliga att man tillät dem under vintern kantonera omkring Stralsund. Man kan ej utan djup

Under riksdagen steg förbittringen emot rådet. »Man svärmade åt alla håll, — säger TESSIN — ändring i regeringen, hämnd på rådet, engelsk frihet *). Det heter nu, att mången ur sin gyllne pokal dricker fäderneslandets tårar». SCHEFFER och PALMSTJERNA afsattes; HÖPKEN (kring hvars hus man ämnade sätta vakt) förekom stormen genom frivilligt aflägsnande. Ett olyckligt krig, hvilket nu visade sig vara till stor del företaget för att dölja rikets penningeförlägenhet, hade slutat med finansernas fullkomliga förstöring **). TESSIN, som ej

---

beundran läsa de kommentarier, ur hvilka dessa ord äro hemtade. Sjuåra krigets hjeltmod satte inseglet på Preussens storhet. Det är af de minnen, öfver hvilka tiden ingenting förmår». (Sv. Akad. Handl. XVIII: 263.)

*) TESSINS åsigt af främmande statsförfattningar, såsom förebilder, är följande: »Il est à craindre que le parallelisme ne cause notre perte. On entend tous les jours dire: cela se fait en Angleterre, cela se fait en Hollande, en Suisse etc. Comme si les états libres pourraient se gouverner sur les modèles, les uns des autres, et non pas sur le génie des nations, les situations, le climat, les us, les tems, les circonstances etc. C'est avanturer un pays et marcher en tâtonnant, que de vouloir le modeler sur un autre. — L'amour de la patrie, l'union contre les entreprises des étrangers, l'attention à la conservation de la liberté, l'esprit de commerce et de l'industrie, voilà ce qu'il faudrait, non pas imiter des Anglais, mais couler, s'il est possible, de sources». (Tessiniana, s. 191.)

**) Vid den af motståndspartiet nu anställda räfset visade det sig, att riket, redan i slutet af 1756, ej ens hade kredit

tillstyrkt kriget, icke blott befriades från all anklagelse, men sekreta utskottet, landtmarskalk och talmän anhöllo att han ville kvarstadna i rådet. Han efterkom deras önskan och dröjde ännu ett år, till dess hans forna medbröders öde var be-tryggadt *).

till införskrifning af spanmål vid den inträffade missväxt som hotade, att »landets invånare skulle af hunger i elände förmäktas och förgås», såsom orden lyda i rådsprotokollet den 2 november sistnämnda år. »Jemför man det ena med det andra, så visar sig äfven detta krig såsom ett förtvifladt steg att afvända uppmärksamheten från en redan till fruktansvärd höjd stigen finaniel förlägenhet». (GEIJER, anf. arb. s. 276.) Det finska kriget hade kostat 108 tunnor guld; det pommerska kriget medtog fem gånger så mycket, och beräknades af 1765 års sekreta utskott till 620 tunnor guld, eller 62 millioner daler silfvermynt, hvaraf de franska subsidierna betäckte endast en femtedel. I fall konungens åsigt (att enligt 6 § R. F. sammankalla ständerna) blifvit gällande, så hade krigsgärd kunnat utskrifvas. Nu tillgrep man i hemlighet banken, och bankofullmäktige, som bröto mot sin instruktion, erhöilo stora gratifikationer (ordföranden 180,000 d. k. m., de öfrige mindre) »för deras behjertade fermeté att sträcka bankens utlåningar längre än vid 1752 års riksdag faststaldt var». (*Riksdagstidningen* den 7 juni 1766.) Sekreta utskottet 1760 beslöt, att banken skulle, utom förskott till det utländska lånet, förskjuta ytterligare 50 tunnor guld, »hvilket ej heller behöfde komma till plenorum kunskap». (*Sekr. utskottets prot.* den 17 juni 1762. GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 279.)

*) »Je sais qu'on veut m'excepter, mais l'honneur exige que j'épouse les intérêts de ceux qu'on veut opprimer», skrifver han i sina anteckningar (s. 193). Riksdagen började i

Nu ansåg han ålder och trötthet berättiga till ett länge efterlängtadt lugn. Sin leda vid världen målar han i följande ord: »Jag trodde alla människor om godt; nu tror jag, kanske med bättre skäl, att människorna äro värre än jag ens tänka kan, ty är tid, nu eller aldrig, att draga mig ur tienst». Och på ett annat ställe: »Vår tids horreurer äro sådana, att de ännu uti ingen människas hjerta uppstegna äro». Ännu en gång bevistade han ett riksmöte (1765), såsom enskild riksdagsman, och fann der, säger han, »samma vederstyggliga preludier som förr: penningar, löften, hot, klubbar, hat, kif, främmandes inblandning; intet ord om de äm-

---

oktober 1760, och TESSIN nedlade sitt rådsemete den 1 okt. 1761. Han blef dock icke lottlös i äreröriga beskyllningar, som spriddes man och man emellan öfver riket. Man påstod, att han varit hemliga driffjedern till HÖPKENS, PALMSTJERNAS och SCHEFFERS fall, för att återfå kanslipresidentsbefattningen; att han upoffrat fäderneslandet för franska penningar, underhållit partistriderna, varit orsaken till BLACKWELLS död, och låtit mörda den kurir som förde instruktionerna till honom, för att bevara hemligheten, hvilken dock röjts när man funnit mannens lik i TESSINS källare, med flera dylika sägner, som partihatet diktar. (*Tessiniana*, s. 195, 203.) Om det är grundadt, att TESSIN, under rättegången mot BLACKWELL, varit bland de strängare och yrkat användande af tortyr — något icke ovanligt vid den tidens politiska domstolar, — så visar det, att han äfven i denna del införlifvat sig med regeringssättet; ty man torde svårligen kunna påstå, att han af naturen var grym och blodtörstig, snarare vek och känslsam.

nen som konungens propositioner innehöllo; en mil-
 lion främmande penningar sades vara ankommen;
 fullmakter såldes ifrån 500 till 9000 daler; statens
 förnämre och förmögnare embetsmän dels togo,
 dels utdelte penningarne». Redan bullret och olag-
 ligheterna vid talmansvalen öfvertygade honom, att
 han intet kunde uträtta; han gaf sin polett tillbaka
 och återvände till lugnet, sedan han för konungen
 gjort en målning af rikets tillstånd, hvilken »med
 ömhet upptogs». Om sin efterträdare i kanslipre-
 sidentembetet yttrar han: »Höpkins stora talenter
 äro i vår strömfart lika otillräckliga som en Axel
 Oxenstjernas skulle vara, om han kunde uppstå ur
 sin aska. Han talar med dignitet, skrifver bättre
 än någon i riket, är snabbvärd i allä oförmodade
 händelser; dock, hvad hjälper detta? — Andras
 förtryck, alstradt i mörkret, är *les menus plaisirs*
 i en republik som skyndar till sitt fall. — Och
 detta är det fädernesland som ammat och dödar
 mig! Kunde jag blott dö för detsamma! — Mäk-
 tade jag förflytta mig, skulle jag söka ett hem an-
 norstädes. Men sjutioett år!»... Enahanda sorgliga
 klagan har undfallit HÖPKEN. Desse mäns vitsord
 om en tid, åt hvars upphöjande de egnat alla sina
 krafter och en ovanlig förmåga, är nedslående *).

*) Ett tredje vitsord kan tilläggas, K. F. SCHEFFERS. Han
 säger om samma riksdag: »Man hörde intet annat omtalas

Bland de föremål, som TESSIN ännu i sin enslighet följde med uppmärksamt deltagande, var den unge förstes utveckling, hvärs vård varit honom anförtrodd. »Ofta — säger han i sin dagbok — selsätter prins Gustaf mina tankar, när jag något läser som sig till en svensk konungason passar. Ingen prins väges efter dess höghet, utan efter dess gerningar. Guldets aktas ej för dess glans, utan för dess innerliga halt, renhet och oföränderliga art. Ingen prins är prins i mina ögon, så framt han sig ej som en prins förhåller» *). — När en ny strid uppstod om tillsättande af guvernörsbefattningen hos kronprinsen, som då var tretton år, skrifver TESSIN: »Om jag ej bedrar mig, så guvernere Hans Kongl. Höghet sig hädanefter sjelf. Vår tillkommande sällhet beror så mycket mer af denne vår

---

än den oerhörda korrupsion som sades varit driffjedern till de flesta ständernas göromål; man såg i landsorterna kringlöpa förteckningar på ständernas promotioner, och priset som blifvit satt på hvarje befordran; man ryste vid åtan-kan af ett sådant möte, och när kort efter ständernas skilsmessa åtskilliga brydsamma omständigheter åstadkommo ett rykte om en ny riksdags utlysande, fasade man allmänneligen därför. De största älskare af vår frihet bekände uppenbarligen, att, ehvad nöd ock kunde vara å färde, vore ständernas sammankallande ett ännu större ondt och det minst tjenliga af alla hjälpmedel». (*Handl. rörande Skand. hist. XVI del.*)

*) *Tessins dagbok*, s. 16, 17.

älskvärde herre, som dess ovanliga natursgåfvor nödvändigt måste göra honom till en ypperlig, eller högst farlig regent. Mina ögon äro i grafven murkade innan domstiden infaller; men Sveriges välfärd och en förstes heder, öfver hvars barndom jag vakat, äro mig lofliga omsorger, så länge andedrägt ur min mun går». — Efter läsningen af GUSTAFS, vid tjugu års ålder författade, karakteristik öfver KARL XII tecknar TESSIN under densamma följande omdöme: »Hvilket skarpsinne, hvilken skönhet i språk och stil, hos denne af Gud och människor älskade förste! Ingen i riket skrifver bättre. Mätte himlen bevara honom!» *) — Den emellan GUSTAF och TESSIN förda brevexling, hvilken endast afbröts af den senares död, ådagalägger en ömsesidig tillgifvenhet och aktning. Den konungslige lärjungen försummar intet tillfälle att visa sin förre vårdare uppmärksamhet, deltagande och erkänsla, och han hoppades, säger han, en dag kunna förete för honom skådespelet af ett fritt folk, förent med sin konung, afskakande utländingens ok, samt befriande sig från enskildes förtryck, hvilka inkräktat lika djerft på folkets frihet och konungens rättigheter **). En enda gång vägrade GUSTAF, såsom kansler för

---

*) *Tessiniana*, s. 400.

**) *Collection des écrits politiques et littéraires de Gustaf III*, T. IV, p. 20.

Upsala universitet, att samtycka till en af TESSIN förordad befordran; men det var för att göra rättvisa åt den då i det allmänna obemärkte, sedan så vidfräjdade TORBERN BERGMAN, — BERZELII store företrädare *).

Med de höga förtroende-embeten af riksråd, kanslipresident, ambassadör, öfverstemarskalk, kronprinsens guvernör och ordenskansler, utöfvade TESSIN, under olika skiften, dem af president i lagkommis-sionen, Åbo universitets kansler, ordförande i ekklesiastikverket och i styrelsen öfver manufakturerna i riket. I dessa fredliga idrotter sökte han hvila och sinnesro från de bekymmersamma underhand-lingarne med främmande makter, partistrider, inre skakningar, uppror och utvärtes krig. En bland de skapelser, som ensamt skulle göra hans namn oför-gätligt, är stiftelsen af de fria konsternas akademi, hvartill han uppfattade tanken under det han, så-

---

*) Den af TESSIN förordade medsökande, adjunkten TIDSTRÖM, — »som sysslar med min stenbråte, mina mineralier och fossilier», skrifver han (*Tessins dagbok*, s. 125) — var, efter vanliga befodringsgrunder, mer berättigad än BERGMAN. Ledighet yppades efter kemie professorn GOTTSCHALK WALLERIUS. TIDSTRÖM var adjunkt i denna vetenskap, hvaremot d. v. magister BERGMAN ännu ej var känd såsom kemist; men hans afhandling *Om alunberedning* ådagalade ett sådant snille för kemien, att GUSTAF hos konungen och rådet utverkade hans nämning till professor, vid 31 års ålder.

som öfverhofintendent, var sysselsatt med fullbordandet af sin faders stora slottsbyggnad, och i hvilken akademi hans faders hågkomst årligen, på högtidsdagen, återkallas i de belöningar, hvilka uppmuntrat så många unga snillen som gjort sitt fäderneslands ära. TESSIN skattades, jemväl utom Sverige, såsom en af de säkraste konstdomare i Europa. »Konstnärer — säger HÖPKEN — ansågo honom uti smak för sin mästare, och målare förundrade sig öfver hans skarpa öga och fina urskilning». Huru långt TESSIN var framom sin tid, och hvilka hinder mötte hans målsmanskap för konsten och dess idkare, skönjes af nyssnämnde minnes-tecknares ord på ett annat ställe: »Kallades främmande in, att upplysa vår okunnighet, så ville okunnigheten knappt upplysas; man förstod icke en gång att undra öfver andras färdighet, men förtröt att svenska medel skulle åt främlingen utdelas». Kärleken till vitterhet och konst förenas sällan med den till de djupa vetenskaperna. Hos TESSIN sammansmälte hågen för begge, och i omvexling med de förras öfning sysselsatte han sig, under lediga stunder, med samlingar ur naturens riken och af forntida minnesmärken. Såsom främjare af vetenskap och konst har han förvärfvat sig ett bland de främsta rum i våra häfder. »Nu behöfde icke — anmärker å nyo HÖPKEN — de, som

sökte uppmuntran, leta sig fram uti löntrappor och stadna fåfängt uti förstugor, smickra en liten gunstling, eller köpa sig dess hägn. Förstånd och kunskap öppnades de inre rummen före. Här såg man ritningar till landets försvar, och anstalter till dess upphjelpande; der utvalda boksamlingar, mynt- och naturalieförråd, och omkring dem lärde män, skicklige konstnärer och allehanda arter af förtjenst. Alla brunno af samma ifver, och sjelfva okunnigheten gömde sig undan för en stund, att upplysa sitt mörker och likna den allmänna smaken».

Måhända gör man ingen orätt, om man anser TESSIN såsom den mångsidigast bildade man i Sverige, på sin tid. Man förvånas när man ser af hans *dagbok* — hvilken utgör icke mindre än tjugonio folioband — huru förtrogen han var med de mest skiljaktiga tankeämnen: bibelforskning, Roms klassiska författare, den äldre och nyare historien; rättslära och statskonst; naturvetenskaper, fornforskning och myntkunskap; byggnadskonst, målning, bildhuggeri och grafstickelns skapelser; de berömdaste mönster i engelsk, italiensk, fransk, tysk, dansk och svensk vitterhet; äldre och nyare rön i handel och sjöfart, åkerbruk, bergverk och handslöjder, — allt är föremål för hans uppmärksamhet, hans lifliga deltagande; allt pröfvas, bedömmes, och antecknas för efterkommande. Man kunde

skrifva ett särskildt äreminne öfver det hägn han skänkt tankeodlingen i vårt land; men hvilket äreminne kunde väl uppväga dessa ord af LINNÉ till sin beskyddare: »Eders Excellens är mig mer än föräldrar, konung och fädernesland». Också ordnade blomsterkonungen sjelf sin skyddsherres naturaliesamlingar, samt utgaf deröfver sitt verk *Museum Tessinianum*, och då LINNÉS beundrare *) slogo en skådepenning öfver honom, tillegnades den TESSIN, på det begges namn skulle oskiljaktiga öfvergå till efterverlden.

De af TESSIN hägnade sköna konster dröjde icke heller att genom HEDLINGERS grafstickel gifva oförgätligt uttryck af sin erkänsla. Denne berömde konstnär utförde de stora skådepenningar som skulle bevittna samtidens aktning och tacksamhet. Den första egnades TESSIN såsom landtmarskalk, den andra till minne af konst-akademiens stiftelse, och den tredje sedan han undertecknat föreningen emellan ADOLF FREDRIK och LOVISA ULRIKA. Dessa skådemynt, förvarade jemväl i främmande samlingar, ådagalägga ännu för efterkommande, hvilken höjd den svenska konsten uppnått under TESSINS tid. En fjerde skådepenning var af honom sjelf föreslagen, för att utdelas åt dem som gjort sig för-

*) HÖPKEN, EKEBLAD, PALMSTJERNA och HÅRLEMAN.

tjente om åkerbruket. Den föreställer en landtman, förande sin plog, med omskrift: »Den öker Svea land, som odlar Svea jord». Ännu en hyllningsgård egnades honom då han nedlade sina embeten. Sinnebilden å denna minnespenning — en fjäril som flyger ur sin puppa — antyder, att hans själ, nu åter fri, kunde lyfta sig ur det tryckande fängslet.

Det har blifvit yttradt, att beskyllningen emot TESSIN för införandet af franskt mönster i smak, bildning och språk var hufvudsakligen en parti-anklagelse, hvilken dock genom oafbrutet upprepande öfvergått nästan till folktro. Sjelf ville han ej vidkännas någon främmande härmning, utan säger sig anse bibeln, runorna och de gamla permbref såsom de källor, ur hvilka vårt språks odling; med de gamle till mönster, borde utgå. »I våra tider vill det nästan anses som synd, när man ens frestar att skrifva i den bibliska stilen; men när man rätt betraktar saken, så är skrifsättet ej ens enkannerligen bibelns, utan de äldsta tiders art, som i de nyare dagar igenom vår (om jag det ordet bruka får) rosströdda styl blifvit förderfvad. Igenom tidernas längd och sundare hvälfning måste väl ändå det rätta och mustfulla sättet återtagas, så att det å nyo får heta: *tot verba, tot pondera*. — Ingen synd, utan allmän tjenst — säger han

— har jag trott vara att nalkas det gamla expressiva ordalaget, som i den heliga skrift brukas. Ingen lærer kunna neka att jag varit den förste som alldeles rensat främmande ord ur språket; men mig är händt, hvad mången kusk händer, som först kör ut och inom kort köres om; mången skrifver bättre, och ingen slurfigare än jag^{*)}). I det tal: *Om svenska språkets rykt och uppodlande*, hvarmed han nedlade ordförandeskapet i vetenskaps-akademien, yttras: »År det ej nog, att vi, vår handel till obotlig skada, lånt *kram* af utländingen? Skola vi jemväl, vårt tungomål till blygd, låna *ord* af främmande?» — Han tror modersmålets utbildning ej kunna väntas förrän hundrade år efter hans tid, och anser att den bäst befrämjas, om akademier utarbete det etymologiska, och antiqvitets-arkivet besörjer ett *diplomatarium*. Han uppmanar STIERNMAN att meddela en fullkomlig *historia diplomatica*; »det svåraste är redan gjordt, ty våra runor, så väl de allmänna som de helsingka etc., äro temligen väl utredda». Han förklarar sig ogilla utbytet af vår svenska stil, i skrift och tryck, emot den latinska, och tillägger: »Det enda jag har att klandra på en svensk berömlig vetenskaps-akademi, är att

---

*) På sin ålderdom fann han sjelf de tal, som fordom vunnit så allmänt bifall, »för långa och för granna». (*Tessiniana*, s. 109.)

den bortlagt *svenska* bokstäfver, — detta bruk borde akademien af sig sjelf ändra, sedan den erfarit att latinska bokstäfver ej utmånglat till utländingen ett enda svenskt ord; — tycker ock oskäligt, att vi skilja oss ifrån våra målslägtingar, Tyskarne, med hvilka vi äga närmare öfverensstämmelse än med Italien och Frankrike. — Då våra à la modiska fransyska bokstäfver taga öfverhanden, så behöfva vi så mycket längre tid till våra gamla och ärliga svenska bokstäfver, och vi öfvergifva gamla trogna tjenare, som endast hafva det felet att ej vara främmande*). Sjelf sysselsatte han sig med svenska liktydingars förklaring, hvaraf man finner prof så väl i ofvannämnda tal som i hans dagbok**). En flygtig uppfattning af TESSINS lynne och egenskaper, ej sällan vägledt af hans ovänners klander, har länge framställt honom, jemte DALIN, såsom »tongifvare af den ytliga, fransyska glittersmaken», — en »fransysk jollerton och lättsinnig praktlusta», — och man har, i fråga om hans skriftställer, företrädesvis framhållit hans *försök i stenstilen*, som var blott en lek med pennan i öfverensstämmelse med tidens smak, men snarare dock ett bemödande att böja vårt språk till de gamles korta och klara uttryckssätt, än en fransysk härmning; ja, man har

*) *Tessins dagbok*, s. 40, 176, 89, 103.

**) *Ders.* s. 241—251.

till och med påstått att han »verkat ganska skadligt» för vår vitterhet och borde »hårdt bedömmas». Hans tänkesätt, dagbok, bref och tal äro i botten mer svenska än hans klandrare anat *).

Man har anmärkt såsom en lycka för utmärkte män, att vara skapte för sin tid. Denna lycka var icke TESSIN bestämd. Hans snillegåfvor och skaplynnne hade danat honom för republiken i lugna tider, eller för ett konungadöme sådant som GUSTAF den tredjes. Deraf kampen emellan hans åsigter och hans ställning. Han erkänner sjelf vid slutet af sin bana, att han ej varit danad för sin tid **). Hvad han ansåg sig skyldig fäderneslan-

---

*) HAMMARSKÖLD, från hvilken de stränga domsluten äro hemtade, medger dock äfven, att TESSIN ägt stora anlag. Han säger bland annat: »Det må visst icke nekas att man i TESSINS skrifter röjer ett spår af en högre, skarpere genius, synbara tecken till en förtrolig bekantskap med Roms mest klassiska författare, och en bländande glans i det yttre, som omissskänneligen uppenbarar en utmärkt talang; men en skef bildning hade missledt hans stora naturliga anlag och ingifvit honom ett begär att hellre pråla än djupt intränga och klart uppfatta, och kastade honom i det fel som Romarne kallade *indulgere ingenio*». (*Svenska Vitterheten*, 2 uppl. s. 200.)

**) »Plus j'examine mon caractère et ma conduite passée, plus je conviens que je n'étais pas né pour rendre ce royaume grand par l'agitation; mais j'ose croire que j'aurais pu contribuer à le rendre heureux et tranquille. Je connais tous les ressorts d'un gouvernement doux, juste et mesuré; mais

det, uttrycker han i följande ord: »Det är ej embeten som i en republik göra medborgare utmärkta: första rummet inför sin samtid och en efterverld förvärfvar sig den som på allmänna riksdagar försvarar medborgares frihet, talar för deras väl, ger lagarne lif, väsendtlighet och styrka, upphjelper handel och näringar, m. m. Sådan ärofull och stängselfri omsorg kan gifva åt en nitälskande och upplyst riksdagsman samma odödliga namn som flera ministrar, genom insigt och verksamhet, på en halare is förvärfvat, med den fördel framför dem, att i tre år få hvila och bereda sig till nytt arbete. Den som ej är skicklig att i öppna plena eller i riksdagsutskott gagna sitt fädernesland, huru skulle den förmå att med utmärkt heder bestrida en tjänst eller ett embete? — Emottagom embeten när vi äro nödgade af allmänhetens önskan, eller genom utmärkta prof till dem äro värdige befunne. Låt oss äfven genom påtrugade beställningar snarare vara offer för det allmänna, än genom tjänstökningar uppoffra riket på våra små altare. En allmän tjänstlystnad är ett säkert förebud till frihetens undergång, liksom pappersmynt är ett overdärligt tecken till handels och kreditens för-

---

je suis trop *scrupuleux* et trop *indécis* pour lever les digues et exposer le pays aux torrens». (*Tessiniana*, s. 183.) I dessa ord ligger förklaringen af TESSINS hela statsmannalif.

fall» *). TESSIN kände sig sjelf i grunden en folkets man. Men han drömde ett statsskick som han ej kunde verkliggöra; han ville grunda det på dygdens värde, — en förelöpare af Girondisterna, eller af 1789 års franska samhälls-ideologer, som vid republikens införande jemväl trodde sig stadga *le regne de la vertu*, — och när partistormarne kommo, kunde han lika litet, som de, tygla dem. Han var för mycket känslomenniska, och då han ej ville använda partimedel, kunde han ej styra partierna. Han ville, säger han, »förena alla partier i en gemensam kärlek», och blef sjelf föremål för deras hat, offer för deras förföljelser. Han var i en tid, som dertill icke befanns mogen, det parlamentariska styrelsesättets föregångare; han ansåg sig med rätta ej längre böra kvarstadna vid ärendenas ledning än så länge han ägde den allmänna röstens hyllning, men derigenom kom han ock att saknas då hans sällsynta egenskaper ännu gjorde honom behöflig för fäderneslandet, och han afgick utan afseende derpå, att de röster, som fordrade hans aflägsnande, voro uttryck af främmande inflytelse. Sannolikt har ingen svensk statsman fordrat flera förtroendevota, oftare ingifvit afskedsansökningar; äfven då han nedlade sina embeten, hade riksd-

---

*) *Tessiniana*, s. 71.

gen ännu ej förklarar sig emot honom; men han såg stormens annalkande. I den mån det ohejdade mångväldet uppenbarade sina frukter, anade han en stundande öfvergång till envælde, hvars beskaffenhet han ej vågade förutse, om det skulle bli massans eller enväldsherrskarens. »En demokratisk anarki — säger han — är en laglös yra, der folkhopen blindvis utöfvar en våldsamt, efter nycker eller godtycke enväldet, nu rådsmyndigheten, nu domare-embetet; regerar utan försyn, rådslår utan rådplägnung, dömmar utan ransakning, verkställer utan laga beslut; all rätt upphör, allt samfund störes. En republik, der moralen vanvårdas och politiken ej häfdas, varder omsider ett Alger».

EHRENHEIM, som skattar TESSIN särdeles högt, tecknar hans slutliga ställning till partierna sålunda: »Han var född och danad till hufvudman för ett parti, som då ej gafs och sällan i Sverige gifvits: den rena fosterlandskänslans, samdräktens, försonlighetens. För mycket upplyst, fördomsfri och lugn, kanske ock för högsint att vara offentlig anhängare af något annat, har han behållit ett slags jemvigt i anseende till flera frågor som delade partierna. Oaktadt alla sina stora natursgåfvor, var han ej danad att vara ledare i en stormig republik. Utan tack sågo begge partierna honom försonlig; det underliggande trodde sig bedraget, det segrande illa

tjent. De medelvägar han föreslog, de ledtrådar han utlade för att komma ur labyrinten, försmåddes, förfelades: tiderna voro starkare än han».

Det är ett sorgligt åliggande för skildrare af denna tid, att nödgas undersöka, huruvida en berömd man varit svag för frestelsen af främmande guld. Ingen har vågat framkasta en sådan miss-tanke mot TESSIN; men hvad som är mer, man synes icke för honom dristat ens omtala dylika medels användande. Intet bevisar bättre att han icke, i den tidens vanliga mening, tillhörde något parti; ty eljest hade han ej kunnat undgå att få del af en så vigtig partihemlighet som röstköpen, hvarpå vanligen de vigtigaste frågors utgång berodde. Äfven såsom landtmarskalk, då ärendenas ledning låg i hans hand, förblef denna riksmötenas nattsida honom främmande, liksom under den tid då han var kanslipresident. I den ofvan anförda sjelfbekännelse, som han nedskref vid nämnda riksdags slut, yttrar han: »Så visst som min själ trängtar efter himmelsk glädje, så visst förklarar jag mig ej veta, *om* eller *genom* *hvem* någon penning utdeltes. Mig tillbjöds den ej, fast jag beklagligtvis måste tro att penningen då ej var utan verkan» *).

---

*) *Tessiniana*, s. 70. — ARVED HORN var obesticklig, men tvekade ej att umgås med dylika medel. »Sjelf otillgänglig för mutor, och i allmänhet klandrande detta medel, såg han

En senare anteckning i hans dagbok visar, att han ansåg dylika medel lika osäkra som vådliga att använda. »Hos oss, som i alla republiker, — säger han — finnes penningefalt folk. Handle dem hvem som vill, men aldrig köper jag en enda; ty en blodpenning vore den i mina ögon, som användes att förderfva mina egna landsmäns hjerta och sinne. Hvad lit kan man sätta till en man som ej är sin egen, utan hörer den mestbjudande till? Den, som vänjes vid vilkorliga gåfvor, vill alltid hafva mer;

---

dock genom finger med det sätt, hvarpå andra inom hans parti tilläto sig att sådana både gifva och emottaga». (FRYXELL, XXXII: 4.) När HORN sjelf ej ville emottaga penningar, sökte man att genom anbud deraf åt hans greffinna förmå henne att verka på hans politiska tillgöranden, men fruktlöst. (*Ders.* s. 2.) En nyare häfdatecknare yttrar i samma ämne: »Från tidens allmänna kräftsår, korrupsionsväsendet, står Horn ren, så till vida, att han icke, så vidt man vet, smutsade sina händer med emottagande af oloffliga gåfvor, äfven då han af egen drift handlade så, som gifvaren önskade. Deremot sträckte sig icke hans grannlagenhet så långt, att han försmädde användandet af detta medel på andra. Redan såsom Karl XII:s sändebud vid polska riksdagen hade han fått öfva sig härutinnan». (MALMSTRÖM, II: 165.) Man finner af främmande sändebuds brefvexling, att denna tidens damer ingalunda vägrade att emottaga mutor för politiska ändamål. Danske ministern GRÜNER, bland andra, omtalar »les présents que je serai obligé de faire à *quantité de dames et de filles de condition*, qui m'ont été et qui me seront encore *fort utiles*». (Jfr TENGBERG, *Kriget 1741—1743*, 2 del., s. 130.)

han underhåller ständigt, men släcker aldrig elden. Tjente han uppriktigt, så blefve han onödig, och strömadran igentäptes för honom. Han låtsar väl arbeta med ifver, men i mjugg skaffar han sig motståndare» *).

Under dessa tider gafs, såsom nogsamnt är bekant, tryckfrihet endast för det herrskande partiet, och efter det skiftande öfverväldets åsigter brände bödeln den ena dagen en frisinnad skrift, den andra dess motsats. Näst politiska afhandlingar, voro de finansiella och ekonomiska strängast nagelfarna. Censuren åtnöjde sig ej med att utstryka, den förändrade och tillade efter godtfinnande, i manuskriptet. Hade också en skrift genomgått denna skärself, så var den dock icke säker att underkastas beslag och förbjudas. Bland dem, som i rådet gynnade tryckfriheten, framstodo förnämligast TESSIN och HÖPKEN. När rådet (1745) enhälligt förbjöd en af censuren tillåten skrift om »Handelsbalansen», yttrade TESSIN: »Så vida uti den nu omnämnda skrift icke finnes något förgripligt om Gud, religionen och regeringen, utan allenast tvister om en sats angående inrikes varors öfverflödiga bruk, så håller jag före, att denna skrift i anseende till saken icke kan anses för straffbar eller förbjudas».

---

*) *Tessins dagbok*, s. 16.

Han tillade, att han endast kunde tillstyrka dess indragning i fall den innehölle »anstötliga ordalag eller oanständig skrifart». Icke dess mindre förbjöds skriften, och *censor librorum* erhöll en skrapa, med tillsägelse att hädanefter ej låta utgå »skrifter, som på något sätt röra eller äro stridande emot de författningar, som angående hushållningen och sparsamheten af Kongl. Maj:t samt riksens ständer antingen gjorde äro, eller hädanefter gjorde blifva» *). När konungen begärt åtal af veckoskriften *Ärlig Svensk*, förenade sig TESSIN och öfrige rådsherrar i en förklaring af HÖPKEN, att »rättigheten att skrifva om konstitutionen och regeringssättet vore ett *essentielle* af friheten». Anmärkas må, att detta inträffade 1755, när det kongl. partiet begynte röra sig, och att tidskriften uppträdde starkt för rådet och emot konungamakten **).

---

*) I rådet voro närvarande: TESSIN, LAGERBERG, CRONSTEDT, ÅKERHJELM, v. ROSEN, POSSE, A. J. WRANGEL och J. GYLLENBERG.

**) Först vid 1756 års riksdag begynte råd och ständer att gynna tryckfriheten, i hvilken de sökte ett stöd emot den framspirande konungamakten. Betecknande är, att de dock icke vågade låta trycka rådets och ständernas förklaringar emot konungens uppfattning af grundlagen, »emedan allmänheten kunde få *veta*, att konungen allenast dependerar af pluraliteten i rådet». (*Sekreta utskottets prot.* den 15 dec. 1755.) Så var den af dem förordade tryckfrihet beskaffad. HÖPKEN sjelf synes ej varit rätt hållfast i sina

Det är en ofta upprepad sägen, att partitiden varit företrädesvis rik på store statsmän. Förstår man dermed sådana, som med en vidsträckt bildning och en öfverträffande värdighet i det yttre uppbära rikets högsta embeten; genom stora gåfvor gifva dem glans och anseende, myndighet och aktning; med noggrann kännedom af ärendena skänka drift åt deras regelbundna gång, samt medelst klok beräkning främja sina egna och framför allt sitt partis fördelar, grannsynt spårande sina motståndares anläggningar, för att tillintetgöra dessa och bibehålla sig vid styret: — anses fordringarne af en stor statsman medelst dessa vilkor uppfyllda, så saknades de visserligen icke. Förstår man åter med ifrågavarande benämning en man, som icke dagtingar med förderfvet; som utan tvekan blottar den kräftska, hvaraf statens innersta täres, bortskär

---

grundsatser rörande detta mål. Det nyssnämnda yttrandet, äfvensom ett annat vid samma tillfälle, att »medel till kunskap är ett medel till nyttjande af friheten, och medlet dertill är tryckfrihet», äro förträffliga och sanna; men sedan yttrande rätten kom i Mössornas händer tyckes han fått en något olika föreställning derom, och röstade (1774) emot den af GUSTAF III utgifna tryckfrihetsförordning, gifvande företräde åt »en lindrig censur», och slutar med orden: »Hvar äro de herrliga och uppbyggeliga verk, som tryckfrihetsförordningen skulle uppväcka, eller som behöft dess beskydd för att kunna visa sig i dagsljuset?» (*Gust. papperen*, II: 43.) Se *Bilagan 4*.

den och grundar ett friskare samhällslif, flytande ur fosterlandskänslans hjertåder, — så blir svaret tvifvelaktigt. Att man under hela detta tidevarf, för att skapa Sveriges sjelfständighet och frihet, gjorde sig till verktyg för främmande makters statskonst och stödde sig på dem, — äfven på sådana, hvilkas naturliga politik fordrade vårt samhällsskicks upplösning, — synes vittna om frånvaron af den sanna statsmannablick, som inga andra egenskaper, huru lysande som helst, kunde ersätta. Det tycks som hade ingen haft mod och fosterlandssinne nog att stödja sig på svenska folket; det hade gått så långt, att FREDRIK den store kunde säga, att det fanns icke mer Svenskar i Sverige. Det var förbehållet GUSTAF den tredje, öfverlägsen alla partiledare i fosterlandskärlek, snille och kraft, att vädja till folket, och med dess bistånd trotsa alla de inre och yttre faror som hotade samhällsskickets pånyttfödelse. Derigenom växte GUSTAF ögonblickligt in i folkets hjertan, och han har, oaktadt alla nedsvärtningsförsök, ej kunnat plånas derutur *).

Under det man gör full rättvisa åt den skicklighet som utmärkte ifrågavarande tids embetsmän, bör man måhända ej förbise, att den vaxelbeprisning, som utgör ett karakteristiskt drag inom alla

---

*) Se *Bilagan 5*.

partier, i sin mån bidrog att förhöja och underhålla ryktet om förtjenster, der de funnos, och att stundom skänka medelmåttan anseende. Partimännena tände åt hvarann och åt sin styrelse rökoffer, som icke eftergäfvo dem man funnit hos enväldets smickrare. Hvarje makt har sina tillbedjare. Ville man i öfrigt anställa en jämförelse emellan statsmännen från 1620 till 1719 med dem från 1719 till 1772, så skulle de förstnämnde säkerligen icke förlora dervid, ehuru flere deribland saknat de lofsägare som inom partier aldrig felas.

Att efter långa irrfärder återföra statsvagnen på den rätta banan, var dock svårare än att ej afvika derifrån. Denna återvändandets uppgift tillföll den ene efter den andre bland frihetstidens statsmän, men öfversteg deras krafter, äfven då de voro så rikt utrustade som TESSIN och HÖPKEN. Man har gjort en jämförelse emellan desse partitidens Dioskurer, lysande samtidigt i ansvarsfulla värf liksom i medborgaredygd, och förente af en oupplöslig vänskap. Man har funnit den ene mer *underhandlande*, den andre mer *beslutande*; den ene mer *vinande* genom ett ömotståndligt behag, den andre *bjudande* genom viljans öfvermakt; den ene segrande oftare med ordet, den andre mer med pennan; den ene fin, älskvärd, nedlåtande, den andre klok, hög, allvarlig; begge oegennyttige, outtröttlige i det all-

männas tjänst; begge icke sökande, men uppsökte för de högsta äreställen; begge af den patriarkaliska dygd, att man, såsom en minnestecknare uttrycker sig, »afundas samtiden ej mindre deras husliga bekantskap än deras embetskicklighet»; och begge slutligen njutande samma lätta öfvergång från dödlighetens stränder, slocknande under den glada måltidstimman, omgifne af vänner *).

Man kunde beklaga att TESSIN icke, liksom HÖPKEN, fått tillhöra GUSTAF den tredjes tidevarf. Hade hans verksamhet derunder infallit, understödd af en sådan konung, under de sexton lyckliga fredsårsom följde 1772 års statshvälfning, så hade deras samverkan sannolikt skänkt vetenskaper, vitterhet och konster en rikare utveckling än Sverige någon tid räknat. Bland GUSTAFS män, ehuru i öfrigt utmärkte flere bland dem voro, fanns ingen med TESSIN jemförlig. Hans vältalighet, beherrskande rådplägende församlingar; hans lyckliga underhandlingsgåfva med främmande och inborne; hans fina lefnadsskick, såsom mönster i ett lysande hof; hans förmåga att ordna snillets lekar, — allt synes ha bestämt honom till den förstes tjänst, på hvars utveckling han öfvat ett så märkbart inflytande, men hvars fulla blomstring han ej fick upplefva.

---

*) *Tessins dagbok*, inledningen, s. 36.

TESSINS lefnadsafton förflöt i stillhet på det vackra Åkerö, hvars af honom sjelf uppförda byggnad han prydt med en utsökt boksamling, dyrbara mynt- och naturalie-kabinetter, marmor- och bronsbilder, egyptiska och etruriska fornlemningar, taflor och handteckningar, bland hvilka många af RAFAEL. Besökte han, om vintrarne, hufvudstaden, var hans hus öppet för en krets af vänner, hvaribland vetenskapernas och konsternas förnämste representanter — LINNÉ, WARGENTIN, STIERNMAN, v. BERCH, TILAS, SWAB, PASCH, RHEN, LUNDBERG m. fl. »De lärde gagnade sig af hans umgänge, de vittre af hans snille», säger HÖPKEN. Han var i sällskapslifvet ej mindre öfverlägsen än i det offentliga. Det är LOVISA ULRIKA och TESSIN som Sverige har att tacka för den tidens ädla och vittra förfining, hvilken spridde sig från hofvet till öfriga samhällsklasser, i stället för den materiella njutningslust som under FREDRIK efterträdde det härdade krigarelifvet från KARL XII:s dagar. TESSINS inflytelse var stor, hans efterdöme af vigt, hans namn var europeiskt, såsom en af tidens mest bildade män. Måhända har ingen Svensk varit i beröring med så många upphöjda och märkliga personligheter, som han. »I min eländes tid — skrifer han — har jag sett tretionio krönta hufvuden, tjent under fyra, och varit ackrediterad hos åtta kejsare

och konungar». På listan öfver dem tecknar han öfverst KARL XII, »af hvars dyra hand jag min första fullmakt äger». Bland främmande regenter förekomma LUDVIG XIV, FREDRIK den store och MARIA THERESIA; bland krigare prins EUGÈNE, marskalk MORITZ af Sachsen, VILLARS, RICHELIEU och FREDRIK den andres fältherrar; bland statsmän KAUNITZ och FLEURY; bland snillen FÉNÉLON, FONTENELLE, PIRON, BOLINGBROKE m. fl. *)

TESSIN besökte äfven SVEDENBORG. »Han försäkrade mig — säger TESSIN — att när jag komme i andra verlden, blefve jag säkert förordnad i rådet. Jag tackade honom och försäkrade, att jag hade deraf nog i denna».

Huru TESSIN vid banans gräns använde sin dag, ser man af följande anteckning i hans dagbok: »Nu, som förr, står jag upp af min säng klockan sex; nu, som förr, läser jag från klockan sex till half åtta någon födande bok, och egentligen i dessa dagar *Ciceronis opera*; från $\frac{1}{2}$ 8 till $\frac{3}{4}$ 10 ser jag efter, om mina bref äro besvarade, och i öfrigt leker jag med min penna; klockan 10 är jag klädd, och stö-

---

*) TESSIN räknas ännu af Fransmän bland godkände författare på deras språk. En bland dem yttrar derom: »Il a lui-même assez écrit en français pour être compté comme un des représentans actifs de notre littérature à l'étranger». (*Revue des deux mondes*, 1864, p. 207.)

kar omkring i mina rum till klockan 11; från kl. 11 till kl. 12 undersöker jag några lådor i mitt mineraliekabinett, läser, hör och lär; från klockan 12 till half 2 löper jag igenom vetenskapsakademins handlingar och flera ekonomiska skrifter, gör excerpta och formerar en byggnadsinstruktion för min inspektor och kanhända för mången byggnads-herre; nu, som förr, hålles allmän bön klockan $\frac{1}{2}$ 2; maten går in kl. 2, jag sitter länge till bords och pratar kanske mer än jag borde, blifver mina gästers sällskap till kl. 5, då jag går till mitt papper och till mitt bläckhorn; nu, som förr, börjar jag klockan emot 8 att spela Cavagnole, och ingen har orsak att klaga sig öfver någon kännbar förlust; kl. $\frac{1}{2}$ 10 hålles aftonbön; kl. strax efter 10 går jag i min kammare, läser i någon lättskrifven bok till kl. $\frac{1}{2}$ 12; nu, som förr, eftersinnar jag om jag dagen öfver syndat det minsta jag förmått; nu, som förr, lägger jag mig med gladt och ostördt sinne i min säng, sofver ganska litet, dock utan oro, så att jag finner mig, Gudi ärad! om andra morgonen karsk, munter och uthvilad. — Mitt skepp är, Gudi lof, i hamn, ty mitt samvete gnager mig ej. 62 är nu snart min eländes tid. — Då jag i menniskotjenst var, aktade jag noga på det kall som mig ålåg. Jag bar dagens tunga, och smakade föga nattens hvila. Jag eftersatte mitt

eget, och sökte af all min håg att befrämja dens bästa, i hvars tjenst jag stod, och då jag ro och belöning väntade, gick en storm öfver mig: allt hvad jag släpat hade vardt skingradt och för intet räknadt. Och jag hörde en röst som sade: kom och tjena mig! ditt ok skall vara ljufvigt, din börda lätt, och din lön skall vara härlig; den tjenst jag af dig begär är egen fred i ditt hjerta, ostördt lugn i ditt samvete, brinnande kärlek till mig, som dig för fader vara vill, hugnesamt hopp, förtröstande tro, och öppen tillflykt då dig nöd påkommer; och då afton ändat dagen, skall jag tilldela dig samma dagspenning som jag de vingårdsmän gifver, hvilka, all deras tid öfver, i mitt vinberg arbetat hafva; så att du skall dricka vatten af lifsens källa och evinnerliga otörstig vara; fröjd skall mätta din själ, du skall icke smaka döden till evig tid: mitt åskådande skall dig en ostörd glädje vara, och på din hjessa skall hvila den segerkrona, med hvilken jag, inför himmelens och jordens här, de mina tecknar. — Herre, huru ljuf är din tjenst, emot mennisko-tjenst! och huru härlig är din lön, emot menniskolön! O menniska, att tjena Gud är ej annat än att tjena dig sjelf!» *)

Att fullborda denna tafva af den vises lefnadsafton, må tilläggas följande drag ur företalet till

---

*) *Dagbok*, s. 16, 40, 41.

hans bekanta skrift: *En gammal mans bref till en ung prins*: »Jag har under hvarjehanda dryga omvexlingar utrönt världens värde; jag har sökt nöjet i vidsträckta fält, och omsider funnit det på tröskeln af min koja; ingen otidig lifslust förbittrar mina dagar; ingen oberedd vandel gör mig häpen för mina sista steg; ingen lådande omsorg för rikedomar håller mitt hjerta i bojor; ingen svidande tillvitelse störer mitt invärtes lugn; ingen vänflyktighet sårar mitt vid deras ombyte vana sinne; min jordtorfva är mig nog, — håg att tjena min nästa mitt ständiga begär, en dygdig maka min skatt, några bergfasta vänner mitt sällskap, en vårdande slägt min tröst under påkommande storm, Guds under och härliga verk mina tidsfördrif, Guds behag min vilja, och egen kännedom mitt arbetet».

Efter att hafva sett TESSIN på samhällets höjder, i hofvens lysande kretsar, väcker det en ännu större samkänsla att följa den gamle rådsherren i hans landtliga stillhet, der han föregår med efterdömen af sann gudsfuktan, ömsint vård om nödlidande och sjuka, och det varmaste deltagande för fattiga barns undervisning. Han bevistade alltid husförhören, uppmuntrade de välartade af allmogens barn, gaf belöningar åt deras föräldrar, och utmärkelser åt lärarne. Hvarje söndag såg TESSIN vid sitt bord tvenne för redlighet och dygd kände

bönder, och öfverlade med dem om socknens angelägenheter och bästa. För eget husfolk hade han stadgat, att tio års oförvitlig tjenst berättigade till lifstidsunderhåll, men hvarje moralisk oart straffades med skiljande från tjensten. Dymedelst hade han bragt det derhän, att han på många år endast behöft afskeda en tjenare. Han ansåg derjemte, att icke blott husbönder skulle utfärda orlofssedlar, men att äfven tjenaren borde afgifva vitsord om husbondfolkets förhållande *).

Ännu en pröfning återstod för den gamle, då rikets ständer vid 1766 års riksdag indrogo största delen af hans pension. »Äntligen är mitt öde afgjort, — skrifver han — med posten i dag får jag den tidningen, att sekreta utskottet behagat indraga de flesta pensionerna. Hoffröken Kurck och jag få lika: 1000 plåtar årligen; min kära hustru 500, i stället för 3000, när jag lemnar henne i enkestånd. Mitt beslut är kort: att af alla själskrafter tjena den Herre som ordhållig och trofast är; att, ehuru med förlust, sälja min egendom i

---

*) *Dagbok*, s. 278. Han skrifver: »On donne communément des certificats aux domestiques. Je voudrais que cet usage fut réciproque et que les domestiques en donnassent aussi aux maitres. Il nous importe autant de connaitre ceux avec qui nous vivons, que ceux qui nous servent». — Det vill häraf synas, att de demokratiska tänkesätten lågo hos honom djupare än i blotta orden.

dessa penningelösa tider, till min gälds afbetalning, och att med förakt anse mina afundsmäns nedriga gerning». — Vid förskingringen af hans samlingar, löstes myntkabinettet af LOVISA ULRIKA för 135,370 daler kopparmynt; mineraliekabinettet och snäcksamlingen gingo till Danmark för 5000 riksdaler, och boksamlingen öfvertogs af kronprins GUSTAF emot en lösesumma af 60,000 daler k. m., jemte löfte till TESSIN att i sin lifstid behålla de böcker han önskade. För gravyrer och ritningar, hvaribland 26 af RAFAEL, betaltes honom likaledes 60,000 daler k. m. *) Förebräelser saknades ej, att han sjelf genom sitt slösande lefnadssätt vållat sitt obestånd. Det låg visserligen sanning i denna anklagelse, som dock kunde mildras deraf, att det var mindre statens än hans egna medel som han offrat,

*) I *Tessiniana* (s. 185) läses: »För gravyrer och ritningar betaltes honom 60,000 d:r k. m. samt särskildt 7,000 d:r för Rafaels verk, 1165 blad, i 7 volymer *in folio*». Detta är ett misstag. Deremot kan sägas, att Musei dyrbara handteckningssamling; intill våra dagar, utgjorts af den Tessinska, samlad af far och son. De bilda tvenne stora afdelningar: den första omfattande handteckningar af NICODEMUS TESSIN såsom arkitekt, den andra bestående af en utvald och rikhaltig *Collection de dessins des plus fameux maitres de toutes les écoles*, nära 3,000 blad, inbundna i 13 tomer. I denna afdelning befinnas RAFAELS ofvannämnda handteckningar. Till den förra afdelningen höra jemväl omfattande samlingar i arkitekturen (utom de af N. TESSIN sjelf utförda ritningar), hvadan den uppgår till nära 5,000 blad.

enär han på de höga platser han beklädde aldrig varit så lönt, att han ej måst tillskjuta af sitt eget för att upprätthålla embetets värdighet, helst icke han, som andre, emottog främmande penningar; och för klandret af hvad han offrat på samlingar, vetenskapsmäns och konstnärers understöd, samt till välgörenhetsföremål, kunde hans goda medvetande frikänna honom. Han inträdde rik i statens tjänst, och lemnade den fattig, äfven deri olik många af sina samtida.

Ett hjerta fanns, som icke förblef kallt då den gamle rådsherrens egendom undergick utmätning. Det var hans forne lärjunges. GUSTAF skref till den då allrådande landtmarskalken AXEL FERSEN, för att bereda återställandet af TESSINS pension: »Jag underrättas i detta ögonblick, att ni i morgon skall hålla plenum och att detta skall bli det sista före helgen. Grefve Tessins sorgliga belägenhet och riksdagens snart förestående slut tvinga mig att besvara er med dessa rader. Jag tror mig ej behöfva säga alla de starka och rörande skäl som tala för att ni i morgondagens plenum söker att genomdrifva denna sak. Jag vet att ni blott behöfver rådfråga edert hjerta. Det skulle vara skamligt för nationen och för partiet, om denne vördnadsvärde gubbe skulle dö utan tröst och utan något bevis af de nu församlade ständers deltagande i hans be-

dröfliga belägenhet» *). Den goda afsigten vann icke fullbordan, men GUSTAF lyckades bereda sin forne vårdare en annan tillfredsställelse, som spridde frid och belåtenhet öfver hans sista dagar. Hvad som, att dömma af TESSINS anteckningar, djupast smärtat honom, var den köld och glömska, hvarmed han bemöttes af en drottning's hof, hvars ledare och främsta prydnad han varit. Politiken syntes för alltid hafva skilt honom från den först-inna, hvars snille och sällsynta egenskaper han beundrade, och från en thronföljare, som, genom den lysande bana hans ovanliga anlag lofvade, utgjorde det sista glädjeämne för den gamles betraktelser. GUSTAF lyckades tillvägabrinda en så fullständig försoning, att hans höga föräldrar sjelfva, åtföljda af alla barnen, aflade ett besök i den så länge förgätne enslingens bostad. Det förflutna begrofs i glömska, och hjertan återförenades som aldrig bort hafva varit åtskilda. Den unge fredsstiftaren skrifver derom till K. F. SCHEFFER, — hvilken i vården om honom efterträdt den gamle: »Grefve Tessin, hos hvilken jag nu vistas, har haft den tillfredsställelsen att hos sig förena hela den kungliga familjen. Han synes härigenom föryngrad, ehuru han är mycket förfallen. Drottningen har behandlat honom med den största aktning». — Kort

*) Brevet är af den 15 december 1769.

derefter slocknade TESSIN, lugnt och fridfullt. Hans sista ord voro: »Ändtligen lycklig!» *)

När handlingarne om GUSTAF den tredjes uppfostran blefvo för Europa bekanta, yttrade en berömd tysk lärd: »Hur mycken välsignelse förtjena icke de händer som arbetat på denna bildning!» **)

---

*) *Tandem felix!* — Så förtroget var honom Romarspråket, att han utandades sitt afsked i dess ljud. Han afled den 7 januari 1770.

**) BÜSCHINGS *Magazin*, Th. VIII, s. 356. — WIELAND lemnar följande skildring af TESSIN: »Einer von den zuverlässigsten und seltensten Beweisen der Tugend eines Ministers ist, wenn er ärmer oder doch wenigstens nicht reicher in seine einsame Hütte zurückkehrt, als er gewesen war, da er auf den Schauplatz des öffentlichen Lebens versetzt wurde. Die Epaminondas, die Walsingham, die Thomas Moore, und die Tessin sind freylich zu allen Zeiten selten. Aber wenn etwas ist das den verstocktesten Tugendläugner zwingen muss die Wirklichkeit der Tugend zu gestehen, und auch wider seinen Willen ihre Göttlichkeit zu erkennen, so sind es die Beyspiele solcher Männer. Sie mögen nach Arkerö (Åkerö) reisen! Und wenn sie den einzigen Anblick unter dem Himmel, auf welchen (nach dem Ausdruck eines weisen Alten) die Gottheit selbst mit Vergnügen herabsieht, wenn sie den ehrwürdigen Greis gesehen haben, der daselbst, zufrieden mit der edeln beneidenswürdigen Armuth der Fabricius und Cincinnatus, die einzige Belohnung eines langen, ruhmwürdigen, Gott, seinem Könige und seinem Vaterland aufgeopferten Lebens in dem stillen Bewusstseyn seiner selbst, und (so oft er seinen Telemach erblickt) in der Hoffnung, nicht ganz umsonst gearbeitet zu haben, findet, — und, — vergessen, vielleicht so gar verfolgt von einer undankbaren Zeit, sich ruhig in seine Tugend und den Glauben einer bessern Unsterblichkeit einhüllt, — wenn sie ihn gesehen haben, diesen wahrhaftig grossen Mann, und wenn dieser Anblick nicht zuwegebracht was alle Discurse der Platonen und Seneca nicht vermocht haben: — Nun, dann mögen sie glauben was sie wollen, und thun was sie ungestraft thun können! Sie verdienen eben so wenig Wi-

— Också hembar den konungslige lärjungen sin vårdare en outplånlig erkänsla, och af alla domslut öfver den så olika bedömde statsmannen synes intet sannare än det som ligger i GUSTAFS följande ord: »Efterverlden skall en dag göra honom rättvisa. Han har spelat en för stor roll, att hans rykte kan vara utan skugga. Hans anhängare hafva för mycket upphöjt hans stora egenskaper, hans fiender alltför bittert tadlat hans fel. Afunden har för mycket svärtat honom, att man skulle kunna betvifla det han var *en stor man*» *).

derlegung, als ihre Besserung möglich ist. — Und du, ruhmvoller, liebenswürdiger alter Mann, empfangе dieses wiewohl allzuvergängliche Denkmal von einem, dessen Feder niemals durch feiles oder gewinnsüchtiges Lob der Grossen dieser Welt entweiht worden ist. Ich habe keine Belohnung, keinen Vortheil von dir zu hoffen. — Du wirst dieses vielleicht niemals lesen. Meine Absicht ist rein, wie deine Tugend. Empfange dieses schwache Merkmal einer aufrichtigen Hochachtung von einem der wenig Hochachtungswürdiges unter der Sonne gesehen hat. — Diese allein, und die Dankbarkeit für die stillen Thränen der Freude, die ihm (in einem Alter, wo seine Augen zu dieser reinsten Wollust der Menschlichkeit noch nicht versieget waren) das Lesen deiner Tugend athmenden *Briefe eines alten Mannes an einen jungen Prinzen* aus den Augen lockte, diese Empfindungen allein haben ihn bey dieser Gelegenheit dahingerissen. Er hat sich nicht entschliessen können, seinem Herzen Gewalt anzuthun, — und bittet niemand, der dieses Buch lesen wird, wegen dieser Ausschweifung um Verzeihung. (*Agathon*, 3 Th., 10 Buch, 7 Kap. Leipzig, 1773. I 1766 års upplaga af *Agathon* förekommer ofvanstående dock icke; ej heller i de efter 1773 utkomna upplagorna.)

*) *Gustafs egenhändiga memoirer. Jfr Gust. papperen, I: 25.*

BILAGOR.

1.

(Till sid. 80.)

Om penningnöden efter Karl XII:s död.

Man har uppgifvit penningebrist såsom ett bland de skäl, hvarför fredsunderhandlingarne ej kunnat kraftigare bedrivas. »Från alla håll — säger en häfdatecknare — läto vederbörande, våren 1719, å embetes vägnar anmäla, att för brist på penningar kunde behöfliga fredsombud icke afskickas, flottan icke utrustas, artilleriet icke sättas i tjänstbart skick, o. s. v.» *) TESSIN berättar, att »år 1719, då en kurir skulle skickas, var en sådan brist på penningar, att man måste taga gamla medaljer i antiqvitets-arkivet och deraf slå 200 dukater» **). Det är jemväl bekant, att man länge sysselsatte sig med förslaget att sälja troféer, förvärfvade med svenskt blod, för att afhjelpa den svåra penningnöden. Att den var stor, är otvifvelaktigt, men man äger dock hvarjehanda skäl att misstänka någon öfverdrift i dessa uppgifter. Till en början låg det i maktinnehafvarnes politiska interesse, att

---

*) FRYXELL, XXX: 68.

**) *Tessiniana*, 335.

skildra alla samhällsförhållanden och särskildt penningställningen vid KARL XII:s död så förtviflade som möjligt, för att göra enväldet förhatligt. Der näst var en icke ringa del af den nya styrelsens utgifter af beskaffenhet att icke kunna läggas i dagen. Korruptions-systemet och emottagandet af mutor voro för allmänna, att tåla belysning. Man saknar tillförlitliga underrättelser om rikets ekonomiska ställning vid KARL XII:s död, och vederbörande synas ej varit angelägna, att det verkliga förhållandet skulle blifva känt annorlunda än af deras egna uppgifter. Att GÖRTZ ej tilltaltes för laga domstol, och skyndsamheten af hans undanrödjande, synes icke främmande för beräkningen att undvika offentlig redogörelse *). Följande strödda drag, hemtade från andra källor än de på embetes vägnar afgifna redogörelser, väcker till dessa senare något misstroende.

I sekreta utskottets sammanträde den 2 mars 1719 (således tre månader efter KARL XII:s död) lemnade landshöfdingen friherre KONRAD RIBBING, broder till ordföranden i kommissionen öfver GÖRTZ, och som sjelf emottagit dennes handlingar och räkenskaper, den upplysning, som han emottagit af friherre THEGNER, hvilken deltog med GÖRTZ i penningeförvaltningen, att »här finnes i banken litet mer än tre millioner kontant, i de publika kassorna en million, och hos enskilde förmodligen äfven en

---

*) »Några onda samveten torde hafva fruktat, det deras egna försvinnningar af medel skulle vid en närmare undersökning komma i dagen». FRYXELL, XXIX: 165.

million, eller tillsammans fem millioner» *). Dertill kom krigskassan från Norge och de 100,000 d. s. m., som PAULSEN, sänd af upphandlings-deputationen, medförde till högqvarteret. Denna uppgift öfverensstämmer med LAGERBRINGS, att »efter baron Görtz's inmaning fanns, för kronans räkning, uti myntet, på banken, i Eklefs kontor och andra kassor, uti redbart silfvermynt fyra millioner, och uti Strömstad 100,000 d. s. m. i nya karoliner» (han omnämner på ett annat ställe krigskassans utdelning). Fyra till fem millioner silfver utgöra dock 16 till 20 millioner riksdaler riksmynt efter nuvarande myntvärde, och alla fredsunderhandlingar, ja till och med krig, äro i Sverige icke påbegynta med en sådan kassa. Dertill kommo åtskilliga smärre penningebidrag. Den 27 maj »berättade herr Lagerberg (som uppgjorde förslag till statsverkets reglering), att man kommit under värdret dermed, att 4 tunnor guld stodo i kontributions-ränteriet», och »herr Strömfelt anmälte, att öfveradjutanten Panso insatt för kontributions-ränteriet de 585,750 daler, som han, enligt räkning, haft i behåll af de medel han 1718 emottagit». I preteståndet berättades, den 22 april, att man »efter Görtz funnit 1,150 marker guld och 10,000 marker silfver, som komme staten till godo». Enär alla dessa uppgifter icke vederlades, eller beriktigades, äger man någon anledning att anse dem grundade.

---

*) CEDERSCHIÖLD, *Riksdagen 1719*, s. 15.

Alla dessa medel funnos dock — eller borde hafva funnits — i början af 1719. Huru dermed förena styrelsens offentliggjorda förklaring, att man saknade penningar till affärdande af fredsombud, eller att man nödgades uppsmälta gamla medaljer, för att bekosta en kurir-resa?

Ofvannämnda tillgångar voro ej de enda. De föröktes småningom med en million från Hannover (för afträdadet af Bremen och Verden), förutom en icke obetydlig subsidie-summa från England; två millioner från Preussen (vid afträdadet af Stettin), två millioner från Ryssland (vid afträdade af Wiborg, Lifland, Estland och Ingermanland), — allt silfver, — för att ej nämna 80,000 louis d'or, i vängåfva från Frankrike, — det hela motsvarande, efter nuvarande beräkning, mer än tjugu millioner riksdaler riksmünt. Skördade man ej ära, som under den karolinska tiden, så skördade man penningar, och snart blefvo subsidier Sveriges enda lagrar. Vederbörande syntes hafva omvänt KARL XII:s valspråk till följande betydelse: *Memini me esse mercatorem, non Alexandrum*. Oförklarligt skall det alltid synas, att en sådan tid kunde uppblomstra på KARL XII:s graf, och ett sådant slägte aflösa Karolinerna. Allt antyder, att korruptionen länge funnits, men fick först nu tillfälle att ohöjld träda i dagen. LAGERBRING yttrar om 1719 och 1720 årens riksdagar: »Aldrig ha ära, heder, samvete och kärlek till fäderneslandet varit utsatta för mera döfvande frestelser. Vid alla händelser tycktes allmänheten kunna finna, att in-

gen afsigt var på rikets väl, utan allt drefs af enskilda anläggningar, och belöningarne lämpades der- efter. I början belöntes eller köptes tillgifvenhet med penningar; när tillgång i den delen fattades, blef vedergällningen i tjenster, sköldemärken och karakterer*)).

Det är nämndt, att man icke tillät GÖRTZ att göra redo för de medel han haft under händer. Man anklagade honom för deras förskingring, men vägrade ständigt hans begäran att med sina räkenskapshandlingar få rättfärdiga sig. LAGERBRING yttrar derom: »Flere trodde, att riket varit mycket bättre belåtet med ett nyttigt redogörande, än med Görtzens hufvud», — »men hade hans anhållan blifvit antagen, hade tillika hans dödsdom blifvit fåfång, ty till redogörelsen behöfdes tid, då alla nu drifvande orsaker förmodligen afvalnat, och hettan och hatet kunnat sakta sig. Redogörelsen hade också blifvit så mycket kinkugare, som många af Görtziska kron-kapitalerna redan voro använda och skingrade, hvilket man till äfventyrs icke ville hafva bevist**)». — Äfven GEIJER omförmäler, att »i de under Görtz' förvaltning stående kassor fattades år 1720, då ständerna därför fordrade redo, 23 tunnor guld, hvilka drottningen, för att nedslå undersökningen om deras användning, måste qvittera egenhändigt***). — Hvertill begagnades dessa medel? Att intet bevisligt derom finnes, vittnar re-

*) *Sammandrag af Svea rikets historia*, V. 1: 62.

**) *Ders.* s. 23, 24.

***) *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 24.

dan om ett användande som hvarken utdelare eller emottagare ville vidkännas. LAGERBRING, som genomlevvat en del af parti-tiderna och bättre än någon annan bland våra häfdatecknare känt dess traditioner, anser att penningarne hufvudsakligen offrades till befordrande af thronföljden för drottningen och hennes gemål, samt för hertigens af Holstein uteslutande. Efter omnämmandet af de fyra millionerna och krigskassan, tillägger han: »Allt utgjorde en vacker fond till *politisk gifmildhet*, ty hvad af dessa kapitaler blef användt till rikets öfriga behof, vet man intet. Det var då en ren omöjlighet att gå i land med något till hertig Karl Fredriks fördel. — En naken billighet öfvertygar intet rätt mycket» *). Krigskassans plundring är historiskt känd, och man uppger tiden därför till dagarne den 7—11 december, under hvilka dagen prinsens af Hessen, generalissimus, befann sig i Strömstad. »Under dessa dagar — säger en senare häfdatecknare — fortgick utdelningen af krigskassan och förmodligen hemliga underhandlingar med enskilde af krigsbefälet» **). GEIJER betecknar dådet endast med orden: »*förskingring* af förråder och kassor»; men tillägger det ännu betänkligare, att KARL XII:s krigshär »blef till *spillo* gifven, och om förvirringen under en stor olycka här förklarar mycket, så röjes likväl (och detta mest der det *högsta* befälet sig befann) äfven mer än ett drag, som förråder en

*) LAGERBRING, s. 6, 16, 17.

**) MALMSTRÖM, I: 36, 40.

afsigt; man märker fruktan, att armeen skulle kunna nyttjas för det holsteinska interresset» *). På ett annat ställe antyder han särskildt, att »Karl XII:s sista här var en fruktansvärd makt, som öfverlefde honom», hvaraf förklaras, att efterträdarne icke ogerna sågo dess »gifvande till spillo».

Att penningar funnos för andra ändamål än fredsunderhandlingar och försvarsanstalter, ådagalägga ännu flera omständigheter, bland andra de tvenne lysande kröningar, som höllos inom föga mer än ett års förlopp, och hvilka vittnade om en sådan lyx, att de framkallade en öfverflödsförordning. LAGERBRING yttrar derom: »I synnerhet märkte man vid kung Fredriks kröning den största prakt som förmodligen någonsin varit sedd i Sverige, ty allt lyste af gull- och silfvertyg, icke allenast hos hof-folket, utan snart sagdt hos hela allmänheten, hvarför ock detta glänsande öfverflöd gaf en stor anledning till kläde-förordningen, som utkom 1720, emedan en sådan härlighet syntes göra begabberi åt allmänna fattigdomen» **).

Vidare spordes sällan brist, när fråga uppstod om anslag för hofhållningen eller höga embetsmän. Några drag må anföras. Sedan drottningens hofhållningssumma var, efter 1696 års ståt (och ur KARL XI:s fulla statskassa) för det kongl. hofvet, bestämd till 313,418 daler silfvermynt, tillkännagaf hennes öfverste marskalk, grefve NICODEMUS TESSIN,

---

*) *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 23.

**) LAGERBRING, V. 1: 71.

att Hennes Maj:t »fuller varit något sensibel öfver att finna hof-anslaget nog knappt tilltaget», hvarför artikeln »handpenningar» förhöjdes från 70,000 till 100,000 daler s. m., och bord-omkostnaderna ökades med 40,000; hvarjemte taffelpenningar för riksmarskalken och riksråden skulle »riktigt utgå». För hoffruntimren tillades 5,800 d. s. m.; för hofstallet, der öfverste marskalken föreslagit att Hennes Maj:t borde åtnöjas med 100 hästar, förhöjdes anslaget från 24,000 till 30,000 d. s. m. Anslaget för prinsen-generalissimus (som hade betydliga inkomster från Hessen) ökades från 40 till 50,000 d. s. m., hvarförutan honom tillades 100,000 d. s. m., »efter Hans Kongl. Höghet komme att gå i fält» (hvilket dock aldrig skedde), och »friherre Ribbing önskade att man kunde gifva Hans Kongl. Höghet tio gånger så mycket». I anledning af de 30,000 d. s. m. »som Hennes Maj:t anordnat till vissa behof», upplyste räntmästaren RÄFELT, att »dessa 30,000 daler voro utbetalda uti interesse à 10 procent för Hans Kongl. Höghets (prinsens af Hessen) brudskatt, 50,000 daler, och parafernalier 100,000». — Den 27 maj »resolverade utskottet vidare, att 10,000 daler skulle på staten uppföras såsom ränta för brudskatten, 50,000 daler» (alltså 20 procents ränta). Från den 8 till den 21 maj hade hofhållningssumman blifvit, under hvarjehanda rubriker, förhöjd med utöfver 40,000 d. s. m., eller från det ursprungliga beloppet 313,418 till 354,497 d. s. m. Sistnämnde dag skedde ny anmälan från öfverste marskalken, att han »glömt påminna om

en post af 5000 daler, för extra utgifter»; men »borgmästar Hylthén sade borgareståndet ej se, hvarifrån man skulle taga penningar till allt detta; menande att milisen, som skulle hafva först, får till slut intet». Icke dess mindre beviljade utskottet, »att 940 tunnor spanmål skulle, utom hvad förut blifvit anslaget till hofvet, tagas *in natura* af kronans i lifgedinget behållna hemman». (Samma dag ned-sattes öfverste LEYONSPARRES lön till hälften, eller från 3000 till 1,500 daler.) Några dagar derefter begärte öfverste marskalken påökning i anslaget till fruntimmers-taffeln, till ljus i enkedrottningens rum (hon var död sedan tre år), och till hofjakternas lagning. Att hoflönerna ej alltid varit knappt till-tagna, kunde slutas af ett löneanslag, stort 16,000 d. s. m., till prinsens af Hessen kammartjenare, »för hvilken — heter det — Hennes Maj:t ville att ett bord skulle inrättas; dessutom komme för Hennes Maj:t sjelf att i dess kammare inrättas ett bord, som steg till 52,000 d. s. m.»

Icke utan en sorglig känsla ser man, huru det på samhällets höjder hushållades med statens medel, under det man uppgaf att alla tillgångar sakenades till försvarsanstalter och fredsunderhandlingar. Annorlunda handlades i KARL XII:s råd, när tidningen om olyckan vid Pultava ankom och fråga uppstod om nya rustningar. »Jag vill förskrifva min egendom, och så måste vi samtliga göra», utropade KARL GYLLENSTJERNA; »vi måste ta det endast vi hafva, till att frälsa Kongl. Maj:ts dyra person!» CRONHJELM och STROMBERG erbjödo det-

samma. FABIAN WREDE, ehuru sträng hushållare, försköt 150,000 d. s. m. (motsvarande 300,000 riksdaler riksmünt) *). Sådana strålar af fosterlandskärlek, genombrytande olycksmolnen, värma hjertat, och de utgingo från samma adel som nyss undergått reduktionen. Om något drag af sjelfuppoffring under den efterföljande tiden framskymtar, så är det vanligen från KARLS tillbakasatte, missvårdade krigare. Man kunde tro, att den lågande fosterlandskärlek och sjelfförsakelse, som eldade hjältekonungen, endast kvarlefde bland dem som omgifvit honom, under det egennyttia och sjelfvisket bemäktigat sig de efterföljare som ledde rådslagen. Samme män förde icke samma språk, i hans och i efterträdarens råd. ARVED HORN yttrade i rådet, efter slaget vid Pultava: »Jag offererar gerna allt hvad jag har, äfven mina gods i Finland» **). Vi kunna ej erinra oss något dylikt af honom efter KARL XII:s död. Det ser ut, som hade storsinnet försvunnit med den mäktiga ande som väckte den. Svenska Akademien har, under en följd af år, till prisfråga uppställt: »Om den verkan som Karl XII:s död och den derpå följande statshvälfningen ägt på svenska folkets tänkesätt». Denna fråga förtjenar ett svar.

Ett spörsmål, som dervid ej bör förgätas, är: hvarför afskedades 15 till 1600 af KARL XII:s officerare, under det riket stod omhvärfdt af fien-

---

*) *Sc. Akad. Handl.* XXVIII: 169, 170.

**) *Ders.* 170.

der? Hvarför öfverlemnades de åt glömska och nöd? Man läser i anteckningarne ur sekreta utskottets protokoll: »Åtskillige herrar officerare påstodo, att om hofstaten efter Karl XII och enkedrottningen konserverades, så borde äfven de officerare, som reducerades, njuta lön till dess de blefve employerade». — »Generaler och milisen hade beklagat sig öfver att de fått till och med första kvartalet af innevarande år utassignerad i mynttecken, just i detsamma dessa skulle afskaffas, och som de intet annat hade att lefva af, och många dessutom voro utländingar, så skulle de, om detta ej rättades, nu blifva alldeles ruinerade». — »Generals-personer hade varit uppe i statskontoret och beklagat sig öfver den oreða som rådde vid milisen, derutinnan, att man ej visste huru många officerare skulle blifva, och hvad de skulle hafva; icke heller om gemenskapen skulle hafva 3, 4 eller 5 öre s. m. om dagen. Borgmästaren Hylthén yrkade, att karlen måste hafva det han kan lefva af, emedan han var en menniska». — »Några officerare inkommo och begärte att ett anslag måtte ske, så att krigsbefälet, som blifvit kommenderadt till riksdagen, kunde komma tillsamman och rådgöra om sina angelägenheter». (Det var tre veckor före riksdagens slut.) »Utskottet höll före, *det vore väl man kunde undgå att kalla ihop dem nu, vid dessa konjunkturen*. Man erinrar sig åter GEIJERS ord, att KARL XII:s här »blef till spillo gifven». (I sina besvär hade krigsbefälet begärt, bland annat: dagtraktamente då de kommenderades utom regemen-

tet; ved och ljus vid inqvartering i städerna, liksom på landet; att få ut sina löner för åren 1712 och 1713; att ingen gemen måtte af sin värd kunna tvingas till groft och trälsamt arbete, o. s. v.) »Grefve Fersen tillkännagaf, att krigsbefälet var mycket missnöjdt deröfver, att spöstraff blifvit uti inqvarteringsordningen insatt för under-officerare. Detta ansåg greffen böra ändras och krigsbefälet icke böra stötas för hufvudet». — Under det krigshären, midt i pågående örlog, sålunda vanvårdades och nedsattes, lyckades general CRONSTEDT att till en del upprätthålla artilleriet, då han för detta vapen fick 1714 års stat bibehållen, hvarvid han utfäste sig att vid riksfälttygmästaren HORNS befordran till riksråd förrätta hans tjenst jemte sin egen, hvarigenom den afgåendes lön besparades. Andra vackra drag af kung KARLS krigare saknas ej. General-löjtnant CRISPIN (Polack) hade i svensk tjenst tillsatt och förskjutit icke mindre än 415,000 riksdaler. »Utskottet berömde herr general-löjtnantens uppförande, och lofvade att vilja bidra till *hans nöje*, samt anmodade landtmarskalken att göra honom en kompliment» *).

Man hade så litet bemödat sig att taga reda på, eller låta komma till allmännare kännedom, drätselverkets ställning vid KARL XII:s död, att ständerna företogo aflysning och inlösen af mynttecknen utan att veta, om beloppet utgjorde 15

---

*) CEDERSCHIÖLD, *Riksdagen 1719*, 1 del. sid. 15, 103, 108, 151, 152, 206, 207, 210, 211, 212, 244, 257, 258, 261, 263, 279, 282, 283, 284, 286, 306, 319.

eller 27 millioner, eller ännu mera. Det heter derom i anteckningarne ur sekreta utskottets protokoll: »Då meningarne om detta senare (mynttecknens belopp) voro så olika, helst ständerna, enligt räntmästaren Råfelts uppgift, antagit det till 27 millioner, men statssekreteraren v. Höpken, som varit i deputationen, förmentade att det ej kunde öfverstiga 15, så ansåg hans excellence (grefve N. TESSIN) det icke hafva varit orådligt, om grefve von der Naths och Eklefs utlåtelse hade kunnat i ett så viktigt ärende jemföras med räntmästarens». (Prot. den 23 april 1719.) Den som bäst kunnat och bort redogöra därför, var GÖRTZ, men han var två månader förut halshuggen.

Om den allmänna nöden gifva riksståndens handlingar jemväl olika upplysningar med dem som förekomma i flera samtida berättelser. När borgareståndet 1719 förhade frågan om ständernas kontribution (eller s. k. *kontingent*), intygade visserligen flere fullmäktige, att deras städer lågo öde, utan handel och näringar, men ståndet var ej sällan af annan tanke, och ehuru kontributionerna nedsattes för många, bibehölls den för andra, och förhöjdes för några. Då borgmästaren KAMP från Strömstad förmälte, att »staden bestod utaf 20 eller 30 af fienden sönderskjutna hus, samt att borgarena måste tiggas eller borga sitt uppehälle», bibehöll ståndet kontributionen oförändrad, enär det å andra sidan upplystes, »att folket nu skulle vara tre gånger förmögnare än förut». Oaktadt alla hemska målningar, fortfor ståndet på samma sätt,

och faststälde kontributionsbeloppet oförändradt för Stockholm, Upsala, Norrköping, Kalmar, Helsingborg, Linköping, Lund, Engelholm, Marstrand, Skara, Hudiksvall, Sundsvall, Lidköping, Wimmerby, Sölvesborg, Laholm, Trosa, Kungsbacka och Cimbrishamn. Deremot minskades det, på anförda skäl, (dock obetydligt) för Göteborg (från 55 till 50,000 d. s. m.), för Gefle (från 9,600 till 9000 d.), för Malmö (från 9000 till 8000 d.), Borås (från 10 till 9000), Askersund (från 3,780 till 3,600), och i proportion för Mariestad, Wexiö, Karlshamn, Westerås, Kristianstad, Arboga, Karlstad, Eskilstuna, Norrtelge, Södertelge och Thorshälla; men ökades utöfver den förra beskattningen för Falun, Säter, Lindesberg, Söderhamn, Wisby och Hjo.

»Hvad bondeståndet beträffar» — yttrade den ofvannämnde friherre KONRAD RIBBING — »så har Sverige aldrig haft en allmoge, som varit så rik på penningar som den nu var på mynttecken, hvarför ock bergslagerna förmältes klaga, att bonden, af öfverflöd på mynttecken, ej mer vårdade sig genom körslor eller annat arbete förtjena något». RIBBINGS utlåtande öfverensstämmer med hvad GÖRTZ tillskref KARL XII, den 16 juli 1718: »På min sista resa har jag äfven funnit, huruledes man beklagar sig i städerna, att bönderna nu äro för bemedlade och därför numera ej införa något till staden att försälja, utan låta förstå, att de hafva penningar nog att betala sina utskylder, och vilja därför sjelfve förtära hvad de eljest varit vane att föra till staden». Enligt GÖRTZ' och RIBBINGS samman-

stämmande utlåtanden, lefde bönderna således olycks-
året 1718 bekymmerslösare i ekonomiskt hänseende,
än före denna tid. Utan den brådstörta affysnin-
gen af mynttecknen, — för att, som det yttrades,
»spela bankrutten på en annans hals», och hvälfva ha-
tet på honom (GÖRTZ) — hade nöden äfven det föl-
jande året icke blifvit så stor. Får man tro den fri-
sinnade fosterlandsvännen RIBBING, så var det goda
myntet ej heller så alldeles försvunnet som det på-
stods. Han yttrade nemligen under öfverläggningen
i sekreta utskottet den 28 april 1719, »att bonden,
blott han icke pressades, nog kunde i goda pennin-
gar utgöra sina mindre betydliga kontributioner».
GÖRTZ' egna domare — RIBBING var bland dem —
voro således ense med honom derom, att det till-
stånd i landet, för hvilket han miste hufvudet, icke
var såsom det vanligen skildrats. Bland de för-
nämsta anledningar till den öfver honom afkunnade
dödsdom var, som bekant är, att han »försatt un-
dersåtarne i ett utblottadt tillstånd», och »dragit ur
deras händer deras goda och gångbara medel». Vid
skärskådande af rättegången mot denne märklige
man få vi tillfälle att närmare betrakta detta ämne,
med hvad dit hörer. Så mycket må här blott i
förbigående antydast, att GÖRTZ synes oss i finans-
läran och kreditväsendet ägt insigter så långt öfver
dem, som efter honom dermed togo befattning och
som bedömde hans tillgöranden, att man tvekar,
huruvida det är af ökunnighet eller med afsigt som
de tyckas icke förstå, hvarom fråga är, ehuru derpå
berodde icke blott ett menniskolif, utan statens

bästa. Vare sig af politiskt hat, eller af oförstånd, eller begge delarne, så var den brådstörtade aflysningen och inlösen af mynttecknen en högst förderlig åtgärd. GÖRTZ påstod, att en fond för deras infriande var afsedd; hans motståndare bestrida det. Hans försvarare (MOSER) säger, att dessa medel till kreditens upprätthållande — hvaribland mantalspenningarne — efter GÖRTZ' död drogos till andra ändamål; att KONRAD RIBBING först velat i uppgiften om mynttecknens belopp inräkna de under föregående år inlösta och aflysta, hvarigenom summan skulle bragts till 80 millioner, då en statsbankrutt måst förklaras samt saken dermed varit slutad; men att borgareståndet, hvars välfärd sattes på spel, gendrifvit anläggningen samt ådagalagt, att de utelöpande mynttecknen stego endast till 29 millioner. MOSER förklarar vidare, att, i fall den af GÖRTZ uppgjorda plan blifvit följd, så hade af dessa 29 millioner kunnat år 1719 inlösas 18 millioner, och de återstående 11 längre fram, så att ingen blifvit derpå lidande *). Det verkliga förhållandet synes numera omöjligt att utreda, sedan den ende, som både ville, kunde och borde lägga det i dagen, undanröjdes i det ögonblick då sådant skulle ske. Hvad man vet är, att när långt efter hans död redogörelsen framlades af hans räkenskapsförare EKLEF, förekom ingen anmärkning om oredlighet eller försnillning, tvertom en kronofordran till den aflifvades fördel. LAGERBRING yttrar

---

*) *Rettung der Ehre und Unschuld des Freiherrn v. Görtz*, s. 338—341.

derom: »Sekreteraren Eklefs räkningar äro utan tvifvel det tillförlätligaste bevis om vederbörandes oskuld; men de öfvertyga intet allmänheten, ty allmänheten känner dem ej» *).

2.

(Till sid. 109.)

Om de "sekreta bihangen".

Redan under det mest lysande skifte af HORNS styrelse deltog regeringen icke omedelbart i de viktigaste afhandlingar med främmande makter. Till afslutande af hannoverska alliansen uppsatte sekreta utskottet instruktion för kommissarierna och emottog deras redogörelser för ärendets fortgång. »Regeringen fick visserligen del af kommissariernas instruktioner, men blef för öfrigt fullkomligt utesluten från detta viktiga ärendes afgörande» **). Att konungen var derifrån afskild, faller af sig sjelft. Det var under öfverläggningarne härom som LEWENHAUPT (sedan landtmarskalk) förklarade, att konungen icke var någon »medlem i regeringskroppen». Man hade nemligen äfven velat meddela konungen underrättelse om kansli-kollegiets betänkande i målet, men LEWENHAUPT fann det onödigt, »alldenstund ständerna nu voro tillsammans och Kongl. Maj:t i

---

*) 4 delen, 3 afd. s. 104.

**) MALMSTRÖM, II: 330.

sin försäkran utfäst sig att ej binda sig i de saker, som hos ständerna förhandlas och afgöras, utan ådaga och följa deras råd; med riksens råd är det en annan beskaffenhet, ty de äro medlemmar i regeringsskropperna.

De främmande sändebuden inskränkte sig — äfven under HORNS tid — icke till att blott inverka på ärendenas ledning under deras härvaro, utan efterlemnade jemväl föreskrifter åt ständerna, huru politiken borde föras sedan sändebuden lemnat Sverige. GEIJER säger: »Franske ambassadören greve Castejas språk, som öppet vädjade från rådet till ständerna (1734), blef så stötande, att regeringen måste fordra hans rapellerandes. Han lemnade efter sig ett så kalladt *politiskt testament* *), som, jemte rättfärdigande af hans eget uppförande, innehåller ett slags *instruktion för nästa riksdags sekreta utskott* **). Att dömma af händelserna, blef föreskriften icke utan verkan.

Glanspunkten bland dylika testamenten var dock det s. k. »sekreta bihanget» till ständernas svar på Kongl. Maj:ts »sekreta proposition», gifvet den 15 april 1739. Det uppsattes af en genom sekreta utskottet vald »sekretissime beredning», bestående af tolf ledamöter (6 adelsmän, 3 prester och 3 borgare), jemte landtmarskalken, och hade uppdrag att utarbete »en plan till rikets försvar och säkerhet». Denna plan, som förblef en hem-

*) Tryckt hos BÜSCHING, X delen.

***) Sv. Akad. Handl. XVIII: 90.

lighet för Sveriges regering, ständer och sjelfva sekreta utskottet, var dock icke okänd för franske ministern, som sände en afskrift till sitt hof*). Dess historia synes fabelaktig. Af dess sorgliga innehåll må några hufvuddrag meddelas. Deputationen bemyndigade regeringen att under vissa vilkor anfälla Ryssland, utan ständernas föregående hörande. Tvenne bland råden**) erhöilo dock så mycken vetskap af handlingens syftning, att de kunde gifva regeringen en vink, när anledning sig företedde att bryta det politiska testamentet, som förvarades af riddarhus-sekreteraren. Redan vid första troppsändningen till Finland »hade nästan hvarje riksråd uttalat sin önskan att känna bihangets innehåll, men ingen vågade tillstyrka dess brytande. Belägenheten var svår; rådet fruktade att bryta mot en vilja, hvilken det ej ägde rätt att känna». — »Just emedan riksråden utgjorde styrelsen, fingo de ej bestämna öfver de viktigaste utrikes ärendena; ständerna hade då trott sig äga mindre frihet***). Vid 1741 års riksdag tillkommo ännu tre »sekreta bihang», innehållande föreskrifter om de stora eröfringar, som Sverige skulle göra, och om vilkoren för den fred man derefter kunde bevilja det kufvade Ryssland, — allt uppsatt innan kriget ännu begynt, och under det innehållet af bihanget n:o 1 fortfarande förblef en hemlighet för re-

---

*) »Hvilken af de tolf, eller rättare de tretton, som varit för-rådaren, upplyses icke». (MALMSTRÖM, II: 199.)

**) ÅKERHJELM och EHRENPREUSS.

***) TENGBERG, I: 62, 63.

geringen (med undantag af tvenne råd) och för ständerna, som skulle besluta kriget *). Sedan LEWENHAUPT erhållit befallning att sammandraga armeen, för att tåga mot Petersburg, uppbröts bihanget n:o 1, i hvilket utskottet fordrat större landvinningar än Sverige någonsin ägt i öster; men rådet fann detta icke ännu »passa till omständigheterna», emedan Ryssland icke kunde sägas vara »bragt till misströstan om sin upprättelse», hvadan man åtnöjde sig att fordra afträdande af Kexholms och Wiborgs län (innan något skott ännu var lossadt **). När Ryssland ej ville ge efter, bröt man (den 8 januari 1742) bihanget n:o 2, hvilket ej beviljade synnerligen mildare vilkor än n:o 1, samt slutligen n:o 3, som innehöll de fredsvilkor, hvilka varit bestämda såsom preliminärer i n:o 1, eller »hela Karelen, Kexholm, Wiborg, Petersburg, Nöteborg, Kronstadt och Kronslott, med hela Nevaströmmen», jemte det att »Ryssland icke fick hålla någon krigsfarkost i finska viken, hvartill kom annullerande af nystadska freden». LEWENHAUPT er-

---

*) De äro af den 10 augusti 1741, undertecknade af LEWENHAUPT, CRONHJORT, LAGERCRANTZ, PALMSTJERNA, C. G. LÖWENHJELM, E. BENZELIUS, Prof. MELANDER, KJERRMAN, SALAN, O. HÅKANSON och OTTE OLOFSON. Innehållet anföres af TENGBERG (I: 193), och finnes äfven hos BONDE, s. 137—139.

**) Man ansåg äfven i rådet, att »Sveriges blotta rustningar och tropprörelser skulle skrämra Ryssland att afstå Wiborg och Ingermanland, med Petersburg». Riksrådet SPARRE trodde »6 å 7000 man och 3000 ryttare vara tillräcklige». (TENGBERG, I: 52.) Konung FREDRIK var af annan tanke, men hans »betänkligheter skötos åt sidan». (57.)

höll nu föreskrift att, om de i n:o 2 föreskrifna villkor afslogos, ingå på förslaget n:o 3. Han skulle derjemte öfvertyga de ryska underhandlarne derom, att »Sveriges vänskap vore mera värd för Ryssland, än de eröfrade provinserna». Dessa fordringar framställdes under det man ej hade annan krigsbragd att åberopa, än Svenskarnes nederlag vid Willmanstrand, och då hären led brist på nästan allt, och flottan måste ligga överksam till följd af härjande sjukdomar, som borttryckte mer än hälften af manskapet. Då Ryssland fortfarande vägrade att lyssna till slika fredsvilkor, begärte man Frankrikes bemedling, men dess sändebud vågade icke ens omfala så orimliga anspråk som de framställda. I stället att kriget nu slutade med svenska härens kapitulation och Finlands förlust, hade svenska regeringen, vid ELISABETHS thronbestigning, sannolikt kunnat vinna drägliga fredsvilkor, om den icke varit bunden af ständernas föreskrifter i de »sekreta bihangen». Lägges dertill, att öfverbefälhafvaren skulle rätta sig både efter ständerna, rådet i Stockholm och krigskonseljens pluralitet, — hvilken senare ville skynda till riksdagen, för att deltaga i thronföljarevalet, — så händer, såsom LEWENHAUPT skref till konungen, att »pluraliteten blir för inaction, all entreprise afstadnar och commendeuren brouilleras i sina desseiner». Hvarken LEWENHAUPT eller BUDENBROCK hade förtjent det öde, hvarigenom krigets upphofsmän sökte rädda sig från ansvar, medelst offret af deras blod.

3.

(Till sid. 136.)

Jemförelse emellan rikets belägenhet år 1747, när ständerna åtskildes, och år 1751, när de åter sammanträdde.

1. Allianserna med Frankrike och Danmark nära utlupna. Ryssland hade redan förut förklarat, att så framt vi ej litade ensamt på dess vänskap, ansåg det alliansen som afbruten. Subsidierna innehöllos och äro ännu obetalta.

1. Riket äger nu bundsförvandter som uppväga Rysslands och dess allierades makt; Frankrike, Preussen, Danmark och Porten i sina intressen tillika med Sverige förenade. Goda utsigter i Polen och Spanien.

2. Danmark gjorde rustningar i Norge; utskrifningar, magasin, sjörustningar, hemliga aftal med England och Ryssland, så att ehvad förställning jag ock antog, för att ej allarmera andra, gick jag aldrig till sängs med full öfvertygelse, att ej dagen derpå hafva ett brinnande krig.

2. Danmarks misstroende förvandladt i det närmaste förtroende; hvad besvär det kostat veta de bäst, som den saken om händer haft, i synnerhet den af riksråden, som underhandlat om Hans Kongl. Höghet Kronprinsens tillkommande giftermål med danska prinsessan. Att sakerna vunnit ett annat skick, visar den ansenliga ambassad danska hofvet hitskickat. Det beror på

riksens ständer att leda dessa relationer till en förbindelse af *totis viribus* när det behöfdes emot Ryssland.

3. Landet, hela gränsen utåt, uppbragt af osanna rykten, försatt i brist och vanmakt af den olyckliga boskapssjukan.

3. Alla falska rykten utan våldsamhet, genom klara skäl dämpade; lagskipning och ordning genom justitie-kanslerens resor befrämjade; äfvensom en förfaren man blifvit utsänd med råd att hämma farsoterna hos boskapen.

4. Till att göra Sverige så mycket olyckligare, inföllo hårda och ömkansvärda missväxtår. (1746 och 1747 kunde, för utsvultna hästar, spanmålen ej transporteras från ena landsorten till den andra.)

4. De ansenliga spanmåls-upphandlingar, som år 1749 gjordes, vittna om regeringens omsorg, och dess med mycken möda inrättade magasiner förtjena, så länge riket står, undersåtar-nes tacksamhet.

5. Fredsslutet i Europa gjorde Sveriges belägenhet så mycket farligare, som just dess fiender och missunnare ej hade behof af hvila.

5. Vid Akiska freden insåg Kongl. Maj:t, att Norden ej var tryggad för krig, och började underhandlingar med mera drift än någonsin, och ehuru man mer än en gång hört klagas, att Sveriges ministèr har en otidig complaisance för Frankrike, så skola dock de hemligare handlingarne visa, att det ej mer än andra makter menagerades, när det ville tillvälla sig en för

vidsträckt myndighet. Man må en gång se korrespondensen med ministern VON HÖPKEN.

6. Konung FREDRIKS sjukdom hotade hvar ögnablick dess lif.

6. Denna olyckliga belägenhet ökte ej litet rådets bekymmer, som insåg att allt hvad under den tiden hände, skulle på dess räkning föras. Utgången har förklarats deras göromål, intet skäl gifves till allmänt missnöje. Att göra alla till nöjes kan man ej hoppas.

7. Våra fästningar stodo under nybyggnad, och syntes, i det tillståndet, fast mera farliga än nyttiga för oss sjelfva.

7. Under den svåraste belägenheten fortsattes våra fästnings-byggnader med samma köld som i fullt lugn: de äro nu, i synnerhet på finska sidan, utom fara att öfverrumplas.

8. Armeen var försvagad, utan tross och utredning, följaktligen orörlig.

8. Armeen, med två värfvade regementen ökt, och, oaktadt Rysslands och dess allierades hot att anse våra rörelser som emot dem riktade, är vargeringsmanskapet till större delen utgjordt. Här bör ej förbigås erkänslan till Kongl. Maj:t för dess otröttliga omsorg om det militära väsendet, hvilken riksens råd, oaktadt en allmän penningebrist och mångfaldiga hinder, sökt biträda och hjälpa till verkställighet.

9. Sjömakten aftvinad till ett ringa antal, och hela vår belägenhet sådan, att våra egna allierade fasade för vårt tillstånd och som oftast läto oss förstå sig

äga föga förhoppning om vår räddning, och gittade ej motsäga förklenliga rykten, som i allmänna tidningar emot oss infördes.

9. Att sjömakten sig förkofrat, bevisas af de nybyggnader som både här och annorstädes ligga för hvar mans ögon. I synnerhet torde de 42 nybygda galerer och de 2 millioner livres, som dertill af Frankrike utverkades, förtjena något afseende. Riksens råd trodde ej böra tillåta att riket syntes satt under ett förmynderskap, och afböjde derföre herr LA TOUCHES resa till Finland; och ansåg Kongl. Maj:t ej anständigt att slösa penningar på tidningsskrifvare, för att få osanningar kringspridda.

10. Ryssland rustade, under oanständiga utlätelser, lemnandes oss ett ömkligt val emellan krig och undergifvenhet; förklarade allmänt sig, i kraft af Ny-stadska freden, gå öfver rikets gräns vid konungens död och göra sig till borgen för vår frihet och våra stadgar.

10. Att uti rikets ministère kunna råda sin konung att mota våld med våld, att öppna sin skattkammare och låta sin armé marchera, är en lycklig belägenhet, men att utan folk och penningar vårda rikets värdighet och landets försvar, då alla dess grannar rusta, lär vidgå vara vida svårare.

Sådan var dock Sveriges belägenhet genast från riksens ständers senaste skilsmässa. Hvad Danmark angår, så är derom redan ordadt. Ryssarne nalkades ej allenast vår gräns, utan bragte

tillika å bane högst nesliga och bland alla makter i alla tider ohörda deklARATIONER, hvilka ej ens lemnade rum till några underhandlingar; uttryckligen, att efter konungens död komma och skydda vår frihet. Dess beskyllningar emot ministèren voro ett independent rike odrägliga; dess stämplingar och utspridelser in i hjertat af riket högst farliga. Men allt sådant bemöttes, å vår sida, med den försigtigaste kallsinnighet, så att å ena sidan en mäktig granne ej i otid till det yttersta måtte retas, och å den andra riket ej underkastas den öfriga världens nesliga omdöme. Alla beskyllningar vederlades med oomkullstötliga skäl; ministèren hägnade; VII art. jemte hela Nystadska freden förklarades så vida upphäfvnen, som den ej i den Åboska var åberopad; hot möttes med förklaring, att under Guds beskydd vilja möta våld med våld; de hemliga stämplingarne uppletades, och de brukade arbetarne ägde alls intet beskydd emot lagens kraft, hvars tillämpning i stränghet eller nåd endast på Kongl. Maj:t ankom; fästningsverken fortsattes, galärer byggdes, flottan rustades, troppar i Finland sammandrogos och en transport tillreddes, hvilken ock, genast efter det så högt åberopade tillfället af konungens död, obehindrad afgick och ankom, så att just den händelsen, som var utstakad till Sveriges anfall, blef fast mer en signal till nya vänskapsförklaringar från Ryska sidan. Guds synnerliga

försyn bör tillegnas, att under en så lång, kinkig, öm och oerhörd belägenhet ej det minsta felsteg blifvit begånget, så att jag ej tror någon af riksens råd ville åtra hvad de under hela denna tiden Kongl. Maj:t tillstyrkt. Ett dylikt exempel kan, alla tiders historia till trots, andragas, och anföres här med så mycket större skäl, som kanske en eller annan själfblind ej gör Kongl. Maj:t och riksråderna den rättvisa, som dem uti hvar ärlig mans sunda omdöme tillkommer. Att icke allt detta förorsakat riket kostnad, bör och kan ej nekås; men hvem är, som utan penningehjelp förmår sätta ett rike i säkerhet, så framt ej för säkerhet räknas en fullkomlig undergifvenhet under annans lydnad?

11. Finska gränsen var ej sund; ständiga rykten inlupo om otidig fruktan, om några enskildes obetänksamma steg, så mycket mindre underliga, som själfva landet ansåg sig såsom öfvergifvet och försvarslöst emot en hätsk rysk ministèr, som mer än en gång förklarar sig af hjertat hata svenska nationen i allmänhet och det holsteinska huset i synnerhet.

11. Då de å finska sidan utspridda rykten syntes komma ifrån upphofsmän, som sökte understödja Rysslands afsigter, så har Kongl. Maj:t med all möjlig varsamhet alla förekomna mångfaldiga mål handterat. Häradshöfdingen WICKMANS sak har nog visat, att penningar blifvit utdelta för att förföra och missleda Kongl.

Majts trogne undersåtar. Herren vet bäst att då de öfrige landsens innebyggare under stilla sömn lågo på sina sängar, har rådets vakt varit utan aflösning, och flera sömnlösa nätter mera mattat deras krafter än få roliga sedan förmått upprätta.

12. Alla våra kassor voro tömda, och således regeringen i den äfventyrliga belägenhet försatt, att sköta rikets frid, frihet och värdighet utan penningar, utan armé och utan flotta. (1747 anmälte statskontoret att det ej hade 1000 d:r s:mt inne.)

12. Våra kassors understöd är sökt i våra allierades undsättning, hvarom, utom ofvannämnda 2 millioner, de, vid tillfället af transporten, af Frankrike betingade nya subsidier intyga. Kronan fick tillgångar till sina behof, penningar kommo i omlopp i landet. Genom regeringens omsorg, och ej utan möda, har vaxelkursen försatts i det skick, att den ej så snart åter kan stiga till den ovanliga höjd han var då rikens ständer åtskildes. Men allt detta föregående, som emot allas förmodan inom 4 år uträttadt blifvit, kan åter inom 4 dagar kullrifvas, så framt ej enighet och försigtighet uppehåller byggnaden.

13. Knappt hade riket något hunnit bota alla dessa farliga krämpor, innan den allrådande försynen täcktes hädankalla vår nu högstsalige konung FREDRIK I.

13. En hederlig epok blifver det i alla tider, då man sig erinrar hvad nu i friskt och allas minne är, nemligen huruledes vår nu regerande

konung efter högstsallig Hans Maj:ts afgang inom 14 timmars tid besteg den lediga thronen, under utländskes och inhemskes lyckönskan och i det lugn och den ro, i hvilken, Gudi ärad, riket nu lemnas i riksens ständers egne händer.

4.

(Till sid. 182.)

Partiernas omvårdnad af tryckfrihet och yttrande rätt.

Då grundläggarna af 1720 års statsskick, under frihetens namn, bibehöllo enväldet, förflyttadt till råd och ständer, var *censuren* ett oeftergiftigt vilkor för bevarande af den hemlighetslöja, förutan hvilken detta statsskick varit en omöjlighet. Den inskränkte sig icke blott till från trycket utgifna skrifter, men utöfvades äfven emot anföranden i riksständen. En trovärdig ransakare af våra riksdagshäfder yttrar derom: »Då riksståndens egna ledamöters anföranden någon gång fingo genom trycket meddelas, måste de först censureras af en genom ståndets pluralitet tillsatt kommitté, som ännu 1762 tillät sig att utstryka ställen, hvarigenom memorialens innehåll helt och hållet förändrades» *).

---

*) Några ord om publicitetens uppkomst och öden i Sverige, i synnerhet emellan 1719 och 1772. Stockholm 1824. Af BERNH. ROSENBLAD.

Kastom först en blick på den vanliga behandlingen af tryckta skrifter. Enligt 20 § i den nya kansli-ordningen, skulle granskningen ej ensamt utöfvas af *censor librorum*, men denne borde jemväl inhemta kansli-kollegii bifall. Deraf hände, att en författare stundom nödgades vänta under flera år, innan han erhöll den begärta tillåtelsen. Den bekante skriftställaren i finanserna NORDENCRANTZ anhöll 1724 att få trycka en bok om *Arcana œconomix et commercii*, som i öfrigt icke väckt betänklighet, men der han i ett kapitel önskade större tryckfrihet och i ett annat klandrade ett privilegium för saltsjuderier. Efter tre års väntan på tillåtelse, vände han sig 1727 till ständerna, som bifollo tryckningen. Icke dess mindre dröjde censors och kansli-kollegii medgifvande till 1731, då författaren likväl förut måst utelemna kapitlet om friare tryck, och skriften hade så när ändå icke utkommit, emedan auktor i ett kapitel »afhandlat omöjligheten att i Sverige sjuda godt och tillräckligt salt», hvaraf i rådet uppstod den fråga, »om en enskild person kunde vara tillåtet att i tryckta skrifter bestrida det, som Kongl. Maj:t och riksens ständer funnit nyttigt», men skriftens förbudande förekomms denna gång af riksrådet DÜBEN. Kommersrådet NORDENCRANTZ lyckades således först efter sju års underhandlingar att få utgifva sin oskyldiga afhandling i hushållningen, men i stympadt skick, ehuru han, såsom embetsman och medlem af rikets första stånd, hade lättare att göra sig hörd än mången annan.

Tiden synes medfört snarare skärpning än mildring mot yttranden öfver hushållsförfattningarne. Kansli-kollegii kungörelse af den 8 februari 1750 stadgar, att »hvar och en lofgifvet är att *in œconomicis* skrifva och låta utgå dess tankar»; dock undantagas derifrån granskning och omdömen öfver »hvad uppå regeringens verkställighet egentligen beror, eller dess redan tagne författningar». Enär den ekonomiska lagstiftningen tillhörde styrelsen, undantogs således hufvudsaken.

Införandet af *utländska* skrifter af misshaglig art var förbjudet genom kansli-kollegii kungörelse den 28 september 1752, som ålade *ensor librorum* »att noga efterse af hvad innehåll och skrifart de i packhuset utifrån inkommande böcker kunna vara», läggande på hans ansvar, »om någon hädanefter och i tull-journalerna uppförd förargelig bok på boklädorna försäljes och i riket kringspides».

Huru friheten i tal och tryck rörande politiska ämnen, samt riksdagsmäns yttrande rätt, uppskattades, ådagalägges nogsammt af åtalen emot bondeståndets »skrifkunniga vänner» vid 1723 års riksdag, samt emot ARCHENHOLTZ, MATHESIUS, FORSKÅL, IHRE, DALIN m. fl.

Sedan ständerna, uti inledningen till 1720 års regeringsform, förvarat sig rättighet att densamma »uttyda och förbättra», hade bondeståndet, som tyckt sig finna konungamakten väl inskränkt, tillåtit sig »hemställa till det högtärade borgareståndets mögnare ompröfvande», huruvida det icke vore rådligt, att Kongl. Maj:t ägde makt och myndighet »efter

riksens uråldriga gamla lag och stadgar, dock all suveränitet och enväldsvälde alldeles härifrån undantagne». Sekreta utskottet lät, med de lagliga myndigheternas förbigående, omedelbart häkta författarne till böndernas memorialer — notarien DAHLÉN, fältsekreteraren BRODZENIUS m. fl. — samt genom en ständernas kommission dömma dem till fästning, halsjern, landsförvisning och andra straff. Den först öfver DAHLÉN och BRODZENIUS afkunnade dödsdomen förmildrades. Man inser visserligen, att de s. k. »högre stånden», liksom rådet, befarade inskränkning i sin makt, i fall böndernas hemställan vunnit framgång; men bondeståndet var icke blott i sin goda rätt, utan visade sig mer politiskt förutseende än de andra stånden i frågan om hvarthän det nya statsskicket skulle föra. Och detta uppenbara våld skedde likväl under HORNS styrelse, tre år efter den fria regeringsformens antagande.

Registratorn ARCHENHOLTZ hade under sina utrikes resor gjort anteckningar, hvari mindre gynsamma omdömen öfver kardinal FLEURY förekommo. Skriften var fullkomligen enskild, men hade genom en väns oförsigtighet kommit till kardinalens kunskap. Svenska styrelsen, som var angelägen om Frankrikes vänskap, uppdrog åt sekreta utskottet vid 1738 års riksdag att beifra saken, och ARCHENHOLTZ dömdes sin tjänst förlustig, ehuru i sjelfva domen förklarades, att »hvad lagar och författningar stadgade icke kunde på honom tillämpas».

Detta var endast ett förespel af hvad som väntade samme man vid 1741 års riksdag. Det gälde nu, liksom förra gången, ingen tryckt eller ens i afskrift utlemnad handling, utan en anteckning, hvartill han dock nekade sig vara författare, men som blifvit funnen vid en undersökning af hans papper, och hvilken uppsats *) innehöll ett ogillande af den politik, hvars följder visade sig i 1741—1743 årens finska krig, äfvensom åtskillige riksdagsmän blifvit i nämnda skrift klandrade. Rikets ständers kommission dömde honom till en månads fängelse vid vatten och bröd, för det han, såsom domslutet innehåller, »i en bland dess skrifter funnen annotation illa genomhäcklat ständens så väl som riksdagsmännens göromål och uppförande, samt åtskilliga riksdagsledamöter skymfeliggen omrört»; att han »obefogad inmängt sig i riksdagsmäns val och sökt till nuvarande riksdag hit-skaffa sådana ledamöter i borgareståndet, som voro hans tankar tillgifne; att han af en utländsk man hört, att denne haft ett förslag i sinnet om främmande penningars anskaffande till de licencierade herrar riksens råds återställande, men sådant ej vederbörligen upptäckt och angifvit».

Förutsatt, att anklagelsepunkterna om inblandning i riksdagsmannaval och användandet af främmande penningar voro sanna, så straffade det herrskande partiet den anklagade för brott, som detta

---

*) »En kladd-annotation, som icke blifvit någon meddelad», säger ROSENBLAD (sid. 20).

partis egna medlemmar oförsynt begingo, icke en gång, utan under åratat och sannolikt under det de suto till doms öfver den tilltalte *). Men nu grundade sig den förstnämnda anklagelsen derpå, att bland ARCHENHOLTZ' papper funnits ett förslag till val af riksdagsmän i Finland, bland hans vänner i borgareståndet. En enskild anteckning var likväl icke en inblandning i riksdagsmannaval och ännu mindre en användning af olofliga medel till dess befrämjande. Karakteristiskt synes äfven, att icke angifvandet af ett rykte om främmande penningars användande är straffbart i de Aristiders ögon, som hade för utländsk räkning taxa å hvarje röst inom sitt eget parti. Denna dubbla brottslighet, af falhet och hämnd, under lagens täckmantel, gjorde ständer-kommissionernas domar dubbelt afskyvärda.

Ifrågavarande kommissioner antogo alltmer egenskapen af inquisitionsdomstolar, genom hem-

---

*) Det var vid denna riksdag som riksdags-korruptionen öfverträffade allt hvad man dittills sett och drefs uppenbart. PLOMGREN och KIERRMAN, hvilka, såsom en häfdatecknare uttrycker sig, redan »vid sistförflutna riksdag börjat bolagsvis drifva den lönande rörelsen, hvilken de under många följande fortsatte, att leda borgareståndet i Frankrikes interesse» indrogo emot hederlig provision de franska subsidierna, och voro leverantörer till arméen för det krig, för hvars tillvägbringande de köpte röster. Hos riksrådet grefve ROSEN voro (enligt GRÜNERS uppgift) 150,000 riksdaler specie nedsatta, »öfver hvilkas användande han i samråd med sina embetsbröder Gyllenberg, Sparre, Adlerfelt och Ehrenpreuss skulle bestämma». (Jfr TENGBERG, I: 139.) Andra drag af denna korruptionshistoria äro redan i min-
nesteckningen anförda.

liga angifvelser och användande af tortyren till framtvingande af bekännelse. ARCHENHOLTZ inspärrades under 48 timmar i det svåraste fängelse uti Stockholm, kalladt *Hvita Hästen*, under rådstugan, der sällan någon uthärdat 24 timmar utan att bekänna hvad man fordrade *). Hans egentliga brott var, att han tillhörde det fallna partiet (ARVED HORNS) och ansågs kunna verka i dess interesse. Det honom ådömda straff förändrades af ständerna på ett sätt som knappt kan kallas mildring, nemligen till strängt fängelse på fästning, utan tillåtelse att begagna penna, bläck och papper, eller att under något pardonsplakat begripas. Sedan krigets olyckliga utgång bekräftat hans yttranden och nedstämt de maktägandes mod, fann man skäl att förvandla hans fängelse till landsflykt. Såsom det händer under partistyrelser, blef han föremål för deras behjertande och nåd som efterträdde hans politiska vedersakare. Han utnämndes till hofråd och bibliotekarie i Hessen, domen öfver honom upphäfdes vid 1762 års riksdag, då han jemväl erhöll en pension af 800 d. s. m., som slutligen förhöjdes till 1200 daler.

Finske translatorn MATHESIUS anklagades för umgänge med ryske legationssekreteraren FUNCK, samt för klander af styrelsens åtgärder. Han uppgaf såsom anledning till besöket hos legationssekreteraren en fordran, som han hade hos en då i rysk tjänst befintlig svensk officer. De regeringsåtgärder

---

*) G. BONDES *Anteckningar*, s. 111.

han tadlat voro de vid senaste riksdagar gjorda inskränkningar i handelsfriheten, HORNS och de med honom liktänkande rådsherrars aflägsnande ur styrelsen, troppsändningen till Finland (1739), som var en inledning till kriget, samt en punkt, hvar till han dock, i brist af mer än ett vittne, ej kunde bindas, nemligen, att han »sökt decreditera banquen genom föregifvande att thess capitaler till the allmänna rörelserna voro angripne», hvilket ock sedan af offentliga handlingar besannades. Han dömdes af ständernas kommission till en månads fängelse vid vatten och bröd, emedan han, såsom orden lydde, »i allmänna sällskap tadlat de mått och författningar, som konungen med råds råde på rikens ständers tillstyrkande gjort och utfärdat till rikets och fäderneslandets *anseende, förmån och sällhet*, samt på ett högst lastbart och af undersåtlig trohetspligt förgätet sätt sökt förorsaka mistroende och oenighet undersåtarne emellan och, så mycket hos honom stått, vidriga tankar intrycka». *Bevisen* utgjordes af de ofvan anförda *anklagelsepunkter*. Ständerna förändrade äfven nu, af egen maktfullkomlighet, domen till fängelse, »så länge nuvarande conjuncturer påstå», samt derefter landsflykt.

Lösa rykten och hemliga angifvelser för tänkesätt och yttranden, som icke öfverensstämde med det herrskande partiets afsigter, voro tillräckliga anledningar för ofvannämnda inquisitionsdomstolar att häkta, lagföra och dömma politiska motståndare. En rik källa till dylika förföljelser var ransaknin-

gen med presidentsekreteraren GYLLENSTJERNA, tilltalad och dömd för brottsliga underhandlingar med ryske ministern BESTUCHEFF. Ryssland var ännu icke uti fiendtligt förhållande till Sverige, ehuru det här styrande parti ville framkalla ett krig, som dock ej förklarades förrän det följande året. GYLLENSTJERNA kunde icke öfverbevisas om förrådiska stämplingar. Hade han äfven tagit mutor, eller utdelt sådana, så hade han blott följt de styrandes efterdöme. Detta kunde dock ej tillvitas honom. Men han tillhörde det störtade Möss-partiet, var beslägtad med HORN (såsom syssling till dennes fru) och upptagen i hans hus. Oaktadt franskt guld flödade vid riksdagen och beredde Hattarnes öfvervigt, var motståndet, besoldadt af BESTUCHEFF och BURNABY, i ryskt och engelskt interesse, så starkt, att en omkastning lätt kunnat ske. Då upptäckte sekreta utskottets hemliga polis, att presidentsekreteraren GYLLENSTJERNA i löndom besökte BESTUCHEFF. Det var nemligen kansli-kollegii underordnade tjänstemän förbjudet att umgås med främmande sändebud. Nitiska Hattar vaktade kring huset förgäfves under tretton nätter, till dess de lyckades gripa den misstänkte då han gick derifrån. Man lät utsprida, att man kommit på spåren sådana förrådiska planer af Möss-partiet, att, såsom en medlem af sekreta utskottet yttrat, »håren kunde resa sig på hufvudet». Sekreta utskottet häktade genast de ofvannämnde ARCHENHOLTZ och MATHESIUS, på GYLLENSTJERNAS bekännelser, såsom det hette. Det är ofvan visadt, huru bindande de emot

ARCHENHOLTZ och MATHESIUS anförda lagskålen voro. Secretissimum lät fängsla hofrådet RANKSTEDT, och landtmarskalken arresterade studeranden HELSINGIUS samt tre resande Italienare, hvilka dock frigåfvos, när intet emot dem förekom. Utskottet erhöll så vidsträckt fullmakt, att det sjelf erkände att deraf kunde blifva »en spansk inquisition». Men GYLLENSTJERNA hade aldrig varit invigd i Möss-partiets planer, och visste intet mer än hvad han hört samtalsvis af BESTUCHEFF och BURNABY, hvilket inskränkte sig dertill, att desse försträckt penningar till röstköp vid riksdagen, för att störta Hattarne och återställa Mössorna, men misslyckats, emedan tillgången på louisdorer var större än på rubler och pund sterling, — något som hvar man då kände. Man lofvade GYLLENSTJERNA lindring i domen, om han afgaf en uppriktig bekännelse; men utom att han intet hade att yppa, blefvo hans förklaringar, framtvingna af förskräckelsen, obestämda och motsägande. Det var då man underkastade ARCHENHOLTZ och MATHESIUS den ofvannämnda tortyren, i den förmodan att desse, som varit verksammare deltagare i Möss-partiets anläggningar, skulle röja något, hvarpå anklagelser emot ledarne kunde grundas. Emellertid anställdes, till följd af GYLLENSTJERNAS så kallade bekännelser, ransakning med riksråden BONDE, BIELKE och CREUTZ. Den eljest stränge anklagaren fann intet åtal kunna, på så obevista tillmålen, ega rum, och BONDE frikändes; men utskottet dömde de begge senare förlustige sina pensioner och förviste dem till sina gods.

Emellertid utöfvade den s. k. förräderi-kommissionen ett verkligt skräckvälde. Det störtade partiets medlemmar, och alla som önskade fred, dels lemnade riksdagen, dels tego, af fruktan för hemliga angifvelser och förräderi-kommissionens dom. PLOMGREN ansåg bästa medlet vara att »hugga hufvudet af någon, som det förtjenar; hade man vid förra riksdagen begynt att bruka sådan allvarsamhet, så hade det varit mycket bättre». — »Man²anförde äfven såsom ett passande föredöme den venetianska republiken, hvilken eljest vore fri *i högsta grad*, men hvarest den, som *klandrade* styrelsen, *brukade försvinna*». Borgmästar. HERKEPEUS, riksdagsman för Upsala, angafs för förklenligt tal om »det rådande partiet», samt dömdes till tre veckors fängelse vid vatten och bröd, afbön i hvarje riksstånd, hvarjemte han förklarades ovärdig att vara riksdagsman. En grefvinna REENSTJERNA, som klandrat troppsändningen till Finland, kunde ej fällas af kommissionen, men saken hänvistes till Svea hofrätt *). Detta sätt att behandla den fria yttrande rätten hörde icke till undantagen, den fortfor antingen Hattar eller Mössor suto vid styret.

Domen öfver GYLLENSTJERNA var fullkomligt rättslös, icke blott derigenom att den icke fälades af laga domstol, men emedan den ej hade annan rättsgrund än hans egen bekännelse, på hvilken ingen kan dömmas, och att denna var honom aflockad af landtmarskalken, under förespegling af mildare

---

*) Jfr MALMSTRÖM, II: 303; TENGBERG, I: 196.

medfart, om han erkände allt. Åtalet var ett politiskt skräckmedel, att kufva och förstumma motpartiet. Man uppehöll därför målets afgörande, som ej fordrat mer än några dagar, ej endast under hela riksdagen, men öfverläggningarne derom förlängde riksmötet en månad *). Förräderi-kommissionen dömde GYLLENSTJERNA förlustig lif, ära och gods, hvilket domslut bekräftades af sekreta utskottet. Hos ständerna — hvilka ägde lika litet domsrätt som kommissionen och utskottet — efterskänktes dödsstraffet af adeln och presterna, men vidhölls af borgare och bönder. Då två stånd stadnat emot två, föreslogs i sekreta utskottet lottning emellan död och fängelse, för att på detta sätt lemna afgörandet »i Guds händer», — sannolikt det enda exempel i historien, att man i en domstol velat lottkasta om menniskolif. Vid anmärkningen af åtskilliga ledamöter emot det ogudaktiga deri, beslöts, att i fall icke följande dag, då riksmötet skulle avslutas, någon jemkning kunde ske i ståndens plena, ytterligare förlänga ständernas samvaro en dag, och om äfven då ingen ändring kunde vinnas, skrida till lottkastning, såsom den sista utvägen. Följande dag biträdde borgareståndet omsider adelns och presternas beslut, men med tillägg, att GYLLENSTJERNA skulle schavottera i alla städer, från Stockholm till Marstrand **).

Det bör anmärkas, att en slik lagskipning — eller rättslöshet — ägde rum några år efter det

*) TENGBERG, I: 196.

**) *Ders.* 198, 199.

den med skäl berömda 1734 års lag var antagen af ständerna, för hvilket verk de rätteligen prisats, men hvars bud de på ofvanbemälda sätt efterlefde.

En häfdatecknare slutar sin skildring af denna politiska förföljelse med följande ord: »Verkan af allt detta blef allmänt misstroende, djup förbittring och lagarnes förfall. Det lyckades visserligen Hattarne, genom att förstora och utbasuna Gyllenstjernas brott, att till en tid hos den stora allmänheten väcka en obestämd misstanke om förräderi hos alla dem som motarbetat krigsplanerna, och att derigenom för tillfället förstumma dem; men desto större blef desses förbittring, då de sågo sig utsatte för olagliga förföljelser och kränkande misstankar, satta i gång till en del af sådana personer, om hvilka de med visshet — och med sanning — trodde, att de med franske ministern bedrifvit lika stor otrohet, som Gyllenstjerna med den ryske, och att de sammansmidt och sammansmidde riksdagsränker och smädeskrifter, långt värre än Archenholtz. Värst var dock, att hemliga angifvelser, utomordentliga domstolar, fångars pinande, domars godtyckliga skärpning af dem som icke ägde någon domsrätt, allt i strid med den få år förut antagna nya lagen, undergräfd rättssäkerheten och förvillade det allmänna rättsmedvetandet i landet. *Ve de besegrade!* tycktes blifva en domare-regel» *).

Den vanliga vederläggningen af misshagliga skrifter skedde denna tid af bödelns hand, medelst

---

*) MALMSTRÖM, II: 304, 305.

en auto-da-fé. En bland de namnkunnigaste skrifter, som undergick detta öde, var »*Constans Sincerus*», författad af lagmannen baron ERIK WRANGEL *). I stället att belysa och gendrifva de deruti framställda satsen, genom Hatt-rådets regeringsblad »Årlig Svensk», lät styrelsen bränna densamma, glömsk af VOLTAIRES anmärkning, vid likartade företag: *bruler, ce n'est pas repondre*. Efter 1756 års händelser, i hvilka han var invecklad, räddade sig författaren med flykten och utgaf i Kristiania en ny skrift. Att han förde en skicklig penna, kan äfven synas deraf, att hans uppsats »Svea rikets tillstånd» finnes öfversatt i BÜSCHINGS *Magazin*, VI: 333. Hvad öde som väntat honom, i fall han qvarstadnat inom fäderneslandet, vittnar kommissionens dom, den 5 oktober 1756, der han dömdes från lif, ära och gods, samt att halshuggas, i fall han åter beträdde Sveriges jord. Blodsdomstolens ordförande kallade honom »den capablaste af alla revolutionsmakarne» **). Förföljelsen emot skriften »*Constans Sincerus*» gick ända derhän, att ständernas kommission lät efterspana i enskilda hus, hvilka personer kunde äga afskrift deraf, innan den ännu blifvit förbjuden, och fastän domen endast påbördade författaren »falska och förledande grundsatser och uppgifter», men icke upproriska stämplingar ***).

*) »En man af stora gåfvor, men mer för intrig än handling», säger GEIJER.

***) *Handl. rörande Skand. hist.* XIII. WARMHOLTZ n:o 6385. *Biogr. Lex.* XXI: 123.

***) Rikens ständers kommissions dom öfver öfversten friherre W. R. STACKELBERG. (Jfr BERNH. ROSENBLAD, l. c. 28, 29.)

Bland sällsamma tryckfrihetsmål bör ej förbises det emot ledamoten af ridderskapet och adeln löjtnant APPELBOM anställda åtal. Det ådagalägger, att polemik emot en regeringstidning kunde användas såsom skäl för slutpåstående i ett statsbrottsmål. APPELBOM hade uppträdt emot besagda veckoskrift »Årlig Svensk». Aktor, den beryktade borgmästaren RENHORN, yttrar i sitt slutpåstående: »The grunder, som samma veckoskrift anförer till att försvara folkets maktägande rätt vid lagstiftandet, stödja sig på Guds och naturens lag. Och enär ständerna pröfva godt för sig, att regeringslagarne böra vara så stälda, som de nu äro, så finnes ingen som kan säga theremot». APPELBOMS förbrytelse bestod enkannerligen deri, att, när »Årlig Svensk» sökt visa att en obegränsad konungamakt kunde medföra vådor för samhället, så ville APPELBOM ådagalägga, att samma makt förlänad åt ett råd kunde blifva lika äfventyrlig för friheten. Denna lära, jemte ett häftigt skrifsätt och några utlåtelse emot rådet, hvilka ansågos förgripliga, grundlade ständernas dom af tjenstens förlust, 14 dagars fängelse vid vatten och bröd, offentlig afbön, samt landsflykt, hvarifrån APPELBOM återkom efter nio års förlopp, sedan det regerande partiet störtats. Dess rådsherrar hade kort förut (1755) förklarat »rättigheten att skrifva om konstitutionen och regeringssättet såsom ett *essentiale* af friheten». Regeringstidningen »Årlig Svensk» utgafs af *censor librorum* VON CELREICH, som tillika hade i sin hand censur-saxen mot vederdelomän, och belöntes med

plats på riddarhuset, utan adelsbref, samt derjemte vedergällning i reda penningar *).

I sammanhang härmed bör nämnas, att aktor och ledamöter i en sådan domstol blefvo icke lottlöse. Sedan Mössorna kommit till styret, lade dessa i dagen (1766) vissa hemliga utgifter af bankens fonder, hvaribland 72,000 d:r k. m. (efter 40 marks kurs 7,200 riksdaler specie, eller enligt nuvarande myntberäkning 28,800 riksdaler riksmynt), som utgjort aktors *belöning*, förutan till hans förfogande, för *åtskilliga behof*, ställda 68,640 d. k. m. (öfver 6,800 specie, eller mer än 27,000 riksdaler riksmynt). Ett dylikt aktorat kunde således, när det utfördes till vederbörandes belåtenhet, inbringa omkring 56,000 riksdaler. Ledamöternas vedergällning steg till 9000 daler för hvarje ledamot af adeln samt preste- och borgare-stånden, eller de s. k. »högre stånden», men endast 3000 daler för bondeståndets medlemmar. Dessa tryckfrihets-aktioner ansågos likväl af vida mindre vigt, än de politiska högmålen 1756 **). Folket afskydde deras verkställare, och ännu flera år derefter tillät sig hufvudstadens befolkning utbrott af sitt hat vid RENHÖRNS begrafning.

Författare sökte fåfängt skydd inom diktens område. Det är nämndt, huru DALIN antastades för sitt *Herdaspel* (der han lät fyra par herdar och herdinnor spänna sig för en vagn; hvare man såg en brottslig hänsyftning på rikets fyra stånd). Han

*) GEIJER, *Sv. Akad. Handl.* XVIII: 225.

**) Jfr BERNH. ROSENBLAD, l. c. s. 30, 36.

dömdes förlustig lärarebefattningen hos kronprinsen (vid hvars examen man anmärkte, att prinsen på ett nog eftertänkligt sätt föredragit CESAR framför POMPEJUS). Men han anklagades jemväl till lifvet för åtskilliga, efter franskan härmade, s. k. predikningar, hvori han påstods hafva smädat religionen. Dessa voro dock icke *tryckta*, ehuru afskrifter kringlupit. Rätta orsaken till den emot honom ådagalagda stränghet var tvifvelsutan hans politiska tänkesätt, och misstanken att han var hemligt medvetande af hofvets anläggningar 1756. Möjligen hade äfven han, utan HÖPKENS mellankomst, fått lägga hufvudet under bödelsyxan *).

Lättare affärdades ett par andra skämtare, hofrätts-auskultänten FERNEBOM och magister SÖDERBERG, hvilka utgäfvo en »saga om djurens regering»,

*) GJÖRWELL skrifer härom till baron ALSTRÖMER följande: »R. R. grefve v. Höpken har försäkrat mig om sanningen af följande anekdot. Man vet enkedrottningens (Lovisa Ulrikas) plan vid riksdagen 1756. Hennes störste motståndare var fransyske ambassadören d'Havrincourt, hvadan hon försökte vinna honom i sitt interesse. Dertill brukade hon Dalin, som konfererade härom med hr Dangeul, en lärd Fransos, som reste på ekonomien, och var den tiden i Sverige, samt väl känd på hofvet. Men han var sitt eget hof trognast, höll dock god mine, rapporterade allt för ambassadören, och denne för riksrådet Höpken, som då var premierminister. Igenom denna kanal fick rådet veta hela anläggningen, och var det endast grefve v. Höpkens stora diskretion, och ömhet för en lärd man, som frälste Dalins hufvud, ty om han uppgifvit hans brott för sekreta utskottet, så hade ständerna ofelbart lagt det för hans fötter, och han hade fått dela samma öde med grefve Brahe och de öfriga offren». (*Gjörwells brefvevling* på k. biblioteket, Serien 2, Tomen 4. Brevet är dateradt den 5 sept. 1774.)

som ansågs såsom en kritik på pluralitets-styrelsen i rådet. Författarne dömdes till fängelse vid vatten och bröd, och landsflykt. SÖDERBERG torde ej saknat gåfvor, enär han af FREDRIK II utnämndes till professor i Königsberg, men han afled under ditresan. FERNEBOM återkom till fäderneslandet efter tio års frånvaro, sedan det parti, som dömt honom, störtats *).

Namnsdagstal aflupo icke ens utan äfventyr. En page-hofmästare, vid namn ICHSELL, hade på drottningens dag hållit ett föredrag, hvari han omförmält, huruledes under medeltiden herrskat en olycklig »mångrådighet», som var »konungamyndighetens plåga, många tilltagsnas afgud och menighetens tyrann». Deremot hade talaren berömt AXEL OXENSTJERNAS regeringsform af 1634, och äfven högeligen prisat den af 1720, bland annat därför, att »såsom konungen ej utan ständernas bifall kan få mera välde än regeringsformen honom tillägger, så kunna ständerna utan konungens samtycke icke den ringaste hans tillhörighet honom frántaga». Det var blott ett muntligt föredrag och, såsom det vill synas, temligen harmlöst; men ständernas kommission, som fann de första punkterna innehålla förgripliga hänsyftningar och otillbörliga jemförelser med det herrskande regeringsättet, samt den sista punkten i strid med ständernas rätt att *ensame* stifta lagar, dömde talaren till ständig landsflykt, som likväl af riksstånden

---

*) B. ROSENBLAD, l. c. s. 34,

inskränktes till fyra års landsförvisning. År 1766, då alla de af Hattpartiet bestraffade erhöilo upp- rättelse af de efterträdande Mössorna, utnämndes page-hofmästaren ICHSELL till agent i Hamburg.

Det af censor och kansli-kollegium ofta be- gagnade skäl att förbjuda en skrifts tryckning var, att den innehöll *anstötliga ordasätt*, hvilken allmänna tillvitelse ej vidare förklarades. Stundom förbjödos skrifter på ännu lösare grunder. Man läser i kansli- kollegii protokoll för år 1759, huruledes tryckning af en skrift om GÖRTZ' arrestering vägrades, eme- dan boken røjde en »slät och otjenlig skrifart»; en berättelse om pommerska kriget fick ej utgifvas, emedan kanslipresidenten fann det »för tidigt att skrifva derom»; slutligen förbjöds en ny *ABC-bok*, emedan den »icke förtjente utkomma», o. s. v. »Vare sig af ironi, eller, efter hvad som händt honom, af förlätlig varsamhet, inkom censor till kollegium med förfrågan, huruvida verser och andra skrifter, der *ex incidenti* (tillfälligtvis) orden *frihet, lag, pa- triot, träl* o. s. v. förekommo, finge tryckas» *).

Att, under sådana förhållanden, den akademi- ska litteraturen skulle följas med särskild uppmärk- samhet, var naturligt. Det är bekant, att IHRE'S disputation *de iudice in propria caussa* förbjöds af kanslern, och att han för sina afhandlingar *de tu- multu Dalecarlorum*, — *de ratione status*, — och *de poena innocentium*, ställdes för kanslirätt samt dömdes till 700 daler s. m. böter, hvilket domslut stad-

---

*) Jfr B. ROSENBLAD, l. c. s. 13, 37, 80.

fästades af regeringen, sedan rättegången varat nära halffjerde år *). Mindre kända äro de förföljelser, som riktades emot den namnkunnige FORSKÅL. Han var lärjunge af LINNÉ, och studerade sedan under den berömda MICHAËLIS i Göttingen, som prydde med ovanliga loford hans gradual-disputation. Återkommen till Upsala, författade han en dissertation *de libertate civili*, hvilken förbjöds af både fakulteten och kansli-kollegium. Han utgaf den då på modersmålet, och lyckades vinna censorn von ŒLREICHS *imprimatur*, sedan denne dock gjort i manuskriptet åtskilliga ändringar. Kansli-kollegium lät förekalla censor, som tillspordes, om han icke fann skriften innefatta sådana tankar, som voro »anstötliga, farliga och lätteligen kunde leda till oro och uppror». Efter nekande svar, tillfrågades han, om han icke kände till Kongl. Maj:ts bref, att inga skrifter, som röra *jus publicum*, finge utgifvas, innan det under händer varande arbete *de jure publico*,

---

*) Det var tidpunkten för disputationernas utgifvande, som väckte styrelsens misstanke mot afsigten. Ämnet för afhandlingen *de tumultu Dalecarlorum* var visserligen »Näfståget under konung Sigismund», men 1743 års Dal-uppror hade ej längesedan föregått, och i hvad författaren talte om Dal-almogens gamla missnöje med de stores öfverdåd kunde åtskilligt läsas mellan raderna. Äfven trodde man sig uti läran *de poena innocentium*, att en oskyldig medborgare — som utfordrades af en mäktig fiende, hvilken hotade i annat fall förstöra landet, — borde sjelf lemna sig i fiendens hand, se en anspelning på TESSINS utlemnande, som man trodde Ryssland hafva fordrat. IHRES minnestecknare i *Biografiskt Lexikon* anmärker, att TESSIN vid rättegången mot IHRE »uppfört sig mycket ädelmodigt». (Art. *Ihre*, s. 356.)

hvars författande uppdragits åt BOTIN, blefve färdigt, hvartill han svarade, att »denna skrift ägde dermed ingen gemenskap» *). Derpå föreställes censor, »huruledes man under en sådan *simplicitet*, som icke hade någon utsatt application, skulle lätteligen kunna utsprida och allmänt kunnoga göra de mest upproriska skrifter», hvarjemte kollegium lät honom förstå, hur orätt han haft, att icke inhemta kollegii tanka i »så delicata ämnen», då han vid föregående tillfällen med »snarare för mycken sorgfällighet» uppsändt till kollegium »de minsta och ofta odugligaste tractater». Kollegium lät derefter lägga beslag på skriften, och »så mycket görligt var, med försigtighet», indraga de exemplar, som kunde vara kringspidda eller utbjudas till salu, samt inkallade författaren till svaromål. FORSKAL beklagade sig, att man genom seqvestern beröfvat honom sin lagliga egendom, och begärte laga ransakning. Kollegium, som sade sig vilja förfara »på det lindrigaste» med författaren, och »icke aldeles förquäfja den qvickhet, som hos honom kan vara», önskade, såsom prof på hans goda tänkesätt, att han »till kollegium inskaffade alla de exemplar, hvilka han af detta sitt arbete utdelat, och hvilka ännu icke till kongl. kollegium inkommit». FORSKAL förklarade sig dertill villig, men visste icke om det stode i hans makt.

Man borde tro, att saken der kunnat afstadna. Men kanslipresidenten och hofkansleren, som fun-

---

*) BOTINS arbete blef aldrig offentliggjordt.

nit att i afhandlingen »förekommo öfverallt *anstötliga tänkesätt*», gjorde den till föremål för ny granskning i kollegium, då en mängd betänkliga ställen anmärktes, t. ex.: »Skriffriheten är en regerings tryggaste försvar i ett fritt rike». — »Man hörer ej lätteligen i England farliga anläggningar mot väl inrättade grundlagar». — »En vis regering lemnar menigheten hellre lägenhet att yttra sitt missnöje med pennor, än med andra gevärs», o. s. v. Kollegium beslöt därför att, då skriften befunnits leda till »vidriga tankar om regeringssättet och den deruti för Sveriges undersåtar befastade *frihet och säkerhet*», hemställa till Kongl. Maj:t, att densamma måtte, på sätt som skedde med den år 1749 utkomna bok om *Borgerlig regering*, förbjudas, »så att ingen vid 1000 daler silfvermynts vite må understå sig densamma, hvarken hemligen eller uppenbarligen, försälja, köpa eller, under hvad sken det vara må, till någon upplåta». FORSKÅL begärte ett utdrag af protokollet, uti allt det som honom angick, på det han måtte få rättfärdiga sig, hvilket vägrades, ehuru han äfven vände sig till justitiekansleren. På rådets befallning erhöll han dock tillåtelse att inkomma med påminnelser. Han yttrar deri, bland annat, följande profetiska ord: »Skulle en gång öfver Svea rike komma en så olycklig tid, som många andra stater pröfvat och ännu pröfva, att *frihet* efter hand *urartar till mångvälde*, då skulle visserligen en rätt afmålning på en sann frihet blifva olidlig för de regerande; då kunde ett censurerande kansli-kollegium, till en

skadlig regerings värn, bruka samma skäl, som nu sättas emot mig, då jag endast beskrifvit friheten, att en sådan skrift tjente till att *göra regerings-sättet misstänkt och förhatligt*, samt därför borde qväfvas och förbjudas». Kansli-kollegii dom blef emellertid bestående, och hvad censor vidkom, som låtit trycka skriften, fann sig kollegium »i kansli-rådet v. Oelreichs person äga föga eller alls ingen säkerhet för censuren», och tillstyrkte därför, »att en substitut måtte kansli-rådet lemnas, att åtaga sig censuren och ansvaret», hvilket äfven skedde. Förbudet kunde dock icke hindra, att en mängd exemplar spriddes och ännu flera afskrifter kringflögo landet, som med begärlighet lästes, och förföljelsen emot den ädelsinnade och snillrike författaren bidrog icke obetydligt att stämma tänkesätten till fiendtlighet emot partistyrrelsen *).

För Sverige var FORSKÅL förlorad. Han utnämndes, på MICHAËLIS förord, till professor af konungen i Danmark, samt erhöi uppdrag att åtfölja den af danska regeringen utrustade vetenskapliga sändning till Orienten, med löfte om förmånlig anställning vid återkomsten. Hans svenska pass, under tecknad af konungen den 23 december 1759, uppehölls af statssekreteraren till sommaren 1760,

*) Kansli-kollegii protokoll den 27 nov., den 4 och 7 dec. 1759, den 5 febr. och den 17 april 1760, samt rådsprotokollerna den 21 febr. och den 26 juni 1760. (Jfr B. ROSENBLAD, sidd. 45, 49, 50, 53, 57, 63, 64, 70, 79, 81, samt *Tankar om hemligheter*, af NORDENCRANTZ, 2: 56—64.)

då det, till följd af en ingifven klagoskrift, utlemnades, och FORSKÅL afreste, för att aldrig mer återse sitt fädernesland. Hans af NIEBUHR utgifna vetenskapliga skrifter hafva beredt ett namn i Europa åt denne, vid 27 års ålder af döden skördade unge Svensk, hvars stoft hvilar i Österlandet. Man läser ej utan rörelse följande slutrader af hans besvärsskrift till konung ADOLF FREDRIK, hvilken gerna gjort rättvisa, om det stått i hans makt:

„Då jag nu snart med tårar lemnar mitt älskade fädernesland, anförtror jag i underdånighet min allra ömmaste egendom — mitt rykte — i Eders Maj:ts rättvisa händer. Eders Maj:t löne mig med sådan dom, som mitt redliga hjerta förtjenar. Jag begär ingen annan nåd. Den högste domaren är vittne till min uppriktighet. Han vdergälle mig, om jag ej redligen och troget älskat Svea rikes frihet och bästa. Ett vördnadsfullt minne af Eders Maj:ts dyra namn och Svea rike skall följa mig hvarthän Försynens hand behagar leda mig, och ehvarest jag slutar mina dagar, dör jag som en älskare af Sveriges frihet, och som Eders Maj:ts
allerunderdånigste och tropligtigste undersåte

Peter Forskål».

Trenne år derefter, vandrande i en af Arabiens öknar, angreps han af den hetsiga feber, som slöt hans dagar. Rofgiriga innevånare beröfvade till och med hans stoft den svepning och kista, i hvilken hans vänner nedlagt hans qvarlevfor, hvilka, på folkets klagomål öfver det ojordade liket, ned-

grofvos, utan att något minnestecken anger stället. Så — yttrar en biograf — »hvilat i en främmande verldsdel askan af den unge lärde, som genom ett mäktigt snille och en okufvelig vilja uppväckt så stora förhoppningar för framtiden». I Sverige kvarleffer hans minne med den växt, åt hvilken konungen i blomsterverlden gaf namnet *Forskålia*, tilläggande detta örtslägte det både för växten och vännen karakteriserande binamnet *tenacissima*.

En framställning af kansli-kollegii och censur-sätt att behandla teologiska skrifter och tidningar skulle öfverskrida gränserna för närvarande uppsats. Vi hänvisa till de karakteristiska drag, som omnämns i minnesteckningarne öfver siaren SVEDENBORG och öfver GJÖRWELL, den svenska publicitetens fader. Ehuru den förstnämnde var biskopsson och svåger med trenne ärkebiskopar (ERIK, JAKOB och HENRIK BENZELIUS) samt morbror till tvenne biskopar (BENZELSTJERNA och FILENIUS), väcktes fråga att inspärta honom på dårhuset, hvarvid dock mötte det hinder, att han såsom adelsman ej kunde fängslas utan sitt stånd's medgifvande, hvilket ofelbart skulle nekats. Öfvertygad att, såsom han yttrar, »uti Sverige finnas föga de som admittera förståndet uti något theologicum», lät han trycka sina skrifter utomlands, på latin, hvilket ej hindrade, att hans svåger FILENIUS väckte fråga att seqvestrera de hitkomna exemplaren af hans bok *De amore conjugali*. Hans skrifter utkommo först på svenska efter hans död, under konung GUSTAF III:s regering. Huru en »konungskt» sinnad tid-

ningsskrifvare behandlades, ännu under partitidernas sista dagar, visar åtalet emot GJÖRWELL, under riksdagen 1772: »Biskop Serenius — säger han — var så uppriktig och sade mig mitt öde förut: det, att kläda schavotten och Marstrand, för det jag berömt vår egen konung Gustaf III. Jag stod redan för hofrätten, då den 19 augusti 1772 frälste mig». Han omtalar äfven, huruledes registratorn i kansliet friherre REHBINDER var nära att under den s. k. frihetstidens sista år förlora tjänst och frihet för en misshaglig rubrik på ett mål. »Den arme Rehbinder» — skrifer han till WARMHOLTZ — »blef fast för *titeln* till protokollerna i Rosénska saken. Han blef ordentligen häktad och förd till gardeshögvakten, der han nu sitter. Hofrätten dömde honom till fjorton dagars vatten och bröd» *). Händelsen påminner om yttrandet af en fransk minister: »Gif mig blott två rader af hans hand, så skall jag skicka honom till bastillen».

Jemför man censuren under den enväldige GUSTAF IV ADOLF med den, som ägde rum under de för sin frihet prisade partitiderna, så utfaller domen betydligt till den förras fördel. Man skulle göra den upplyste, rättrådige ZIBET, tryckfrihetens högste vårdare under enväldskonungen, orätt, om man icke erkände, att han utöfvade sitt väktarekall med ojemförligt större fördomsfrihet och högsinhet, än företrädarne under tiden från 1719 till 1772. Man läse de politiska skrifterna i ADLER-

*) Brevet är af den 5 febr. 1771. (Se *Gjörwells brefväxling*, 4 del., n:o 99.)

SPARRES tidskrift »Läsning i blandade ämnen», — eller LEOPOLDS, ROSENSTEINS, SILVERSTOLPES m. fl. omdömen öfver tanke- och tryckfrihet, som då offentliggjordes, och man torde medge, att de alla andas 1809 års frisinnade läror, hvilka de förberedde, hvarför också MANNERHEIM kunde yttra, då han öfverlemnade den nya grundlagen och tryckfrihetsförordningen till LEOPOLDS granskning: »Vi hafva så till sägandes arbetat på herr kanslirådets principer». Sådana författare kunde då ännu skriva i politiska ämnen. Domsluten för tryckfrihetsföreselser inskränkte sig vanligtvis till varningar och böter för boktryckaren, och skriftens förbudande, — visserligen strängt, men ej att jemföra med de urbota och förnedrande straffen af vatten och bröd, fästning, landsflykt, och skriftens uppbrännande af bödelns hand *). Vill man finna någon likhet med

---

*) En af republikansk anda genomträngd skrift var den utmärkt qvicka, af HANS JÄRTA författade brochyren: *Några tankar om sättet att upprätthålla och befästa den urgamla franska monarkien*, hvilken utkom 1799. Då, såsom orden i konselj-protokollet lyda, »Kongl. Maj:t funnit densamma innehålla åtskilliga otjenliga uttryck rörande fränmande makter», erhöll riksdrotset befallning att förekalla boktryckeriets disponent magister SILVERSTOLPE samt varna honom och författaren, »att icke hädanefter genom dylik ovarsamhet missbruka tryckfriheten», och att icke sälja mer än första upplagan af nämnda skrift, utan skulle en ny upplaga deraf, om den lades under pressen, konfiskeras. Trycktvänget under GUSTAF IV ADOLF var af en egen art. Det hade sin förnämsta grund i hatet mot NAPOLEON, och utvecklade sig efter den bekanta noten i *Moniteuren*, innehållande personliga förolämpningar mot konungen, hvarpå denne, som då vistades i Tyskland, lät i en skrivelse (daterad Würzburg den 26 aug. 1804 och kontrasignerad af

partitidernas tryck- och tanketvång, så bör man söka den under REUTERHOLM, som ärft nämnda tiders grundsatser af aristokratiskt välde under frihetens tungomål. Det var då THORILD landsförvisstes, LEOPOLD åtalades för ett utdrag ur LUTHERS skrifter, ROSENSTEIN hotades med landsflykt, och hofrätten erhöll befallning att ställa SILVERSTOLPE till rätta för hans inträdestal i Svenska Akademien, hvilket uppdrag domstolens ordförande, riksdrotset WACHTMEISTER, vägrade åtlyda.

Det är nämndt, att då anföranden af riksståndens ledamöter i plena fingo tryckas, hvilket ej ofta inträffade, måste de först censureras af en genom ståndets pluralitet tillsatt komitté, som borttog hvad som icke gillades af det styrande partiet. Men äfven enskilda muntliga yttranden beifrades, när de stridde mot partiets åsikter och intressen. Kapten L. N. HÄSTESKO af Fårtuna hade afstyrkt flera ledamöter af adeln och bondeståndet att bifalla stora deputationens betänkande vid 1756 års riksdag, och sökt visa dem de svåra följder detta

---

d. v. kabinetssekreteraren LAGERBIELKE) förbjuda all införsel i Sverige af franska tidningar, samt alla franska böcker, som *hädanefter tryckas*. Detta utsträcktes senare till alla underrättelser om Frankrike, »alla nyheter om Bonapartes person, resor, äfventyr, släkt och tillgifne» m. m., hvarom flera cirkulär utkommo. (Jfr *Handlingar till publicitetens historia i Sverige*, 2 delen.) Det var mera en fix idé, att hämnas på NAPOLEON, än hat till tryckfriheten, som framkallade dessa förbud, och det är anmärkningsvärdt, att GUSTAF IV ADOLF -- enligt hvad förf. hört af en som under de senare åren omgaf honom -- ofta insände uppsatser till det officiella bladet i München, hvarom mera torde vid ett annat tillfälle anföras.

möjligen kunde medföra. Han anklagades inför ständernas kommission. Aktor medgaf, att HÅSTESKOS memorialer på riddarhuset visserligen röjde kärlek till friheten, men för den nu emot honom angifna förbrytelse kunde han dock icke undgå att yrka dödsstraff*). Under rättegången uppdagades, att de mot honom uppträdande vittnen tillika voro hans angifvare, samt att några bland dem varit utskickade *agents provocateurs*, hvilka inledt honom i de beifrade utlåtelserna. Hans begäran, att jäfva dem och få andra vittnen hörda, afslogs; ständernas kommission dömde honom till en månads fängelse vid vatten och bröd, samt förlust af riksdagsmannarätt, hvarjemte han förklarades ovärdig att vara i kronans tjenst, och förbjöds att vistas der riksdag hölls. Riksständen inskränkte fängelset vid vatten och bröd till fjorton dagar, men stadfästade domen i allt öfrigt.

Man har liknat ständernas kommissioner vid inquisitionens domstolar och vid det franska välfärds-utskottet. Ständernas kommissioner voro mindre blodtörstiga. Deremot saknades vid dem ej pinoredskap, och att anklagelse var detsamma som dom. För bedömandet af denna del utaf partitidernas regeringssätt lemna i synnerhet handlingarne rörande 1741 och 1756 årens kommissioner bidrag, som häfdatecknaren ej bör förbise. Man spårar ett slags politiskt domstols-machineri, som verkade ej mindre obevekligt i det herrskande par-

*) »Detta straff yrkade han mot nästan alla anklagade», säger B. ROSENBLAD. (L. c. s. 35.)

tiets interesse, än den heliga Hermandad för kyrkans ofelbarhet. Betecknande är, att ehuru femton år förflyto emellan de utomordentliga domstolarnes tillsättning, erhöillo de samma ordförande, — ett förebud, att anda, åsigter och domslut skulle bli likartade, hvilket jemväl besannades *). Man har äfven anledning misstänka, att samma vittnen uppträdde i olika mål, nemligen de spioner, hvilka lade försåt för dem som skulle störtas, inlockade dem i vådabringande samtal, och sedan hemligt angåfvo de vilseförde, samt slutligen afgåfvo vittnesintyg för domstolen. En redau omnämnd forskare i dessa handlingar yttrar: »Af den del utaf ransakningarne, som de tryckta handlingarne meddela, kan man nästan med fullkomlig visshet sluta, att ett af de *allmännaste* vittnena sjelf inledt personer i de diskurser, för hvilka de sedermera angåfvos för statsbrott, och att han haft förtroliga sammanträden med aktor. Huru detta vittne, på hvars vittnesmål likväl flera medborgare dömdes till de svåraste straff, ännu många år derefter var ansedd af allmänheten, derom hafva tryckta handlingar i ett rättegångsmål lemnat efterverlden underrättelse» **). Vi veta ej, om författaren af något grannlagenhetsskäl varit förhindrad att utsäga namnet på det här åsyftade »allmännaste vittne», och äro ej i tillfälle att upplysa hvem mannen varit; men han tyckes tillhöra det slägte af de då anlitade edgångare, om hvilka BELLMAN (som såg slutet

*) B. ROSENBLAD, s. 36.

**) *Dens.* s. 30.

af partitiderna) säger, att »Kulkus var merendels sysselsatt med vittnesmål, sällan åsyna vittne». Af domstolshandlingarne trycktes vanligtvis endast godtyckliga utdrag, hvilka skulle bevisa hvad vederbörande önskade ha bevist, men dolde under sken af offentlighet och rättvisa stundom deras motsats.

Man bör under allt detta ej glömma, hvad som ofvan antydts, att det nu skildrade lagskipningssätt, eller snarare rättslöshets-tillstånd, ägde rum under och efter antagandet af 1734 års lag, som under ifrågavarande rättegångar tycktes af råd och ständer anses såsom vore den icke till. Lemna KARL XI:s, KARL XII:s och GUSTAF IV ADOLFS regeringar dylika exempel?

Mycket kunde tilläggas. Det anförda, torde göra tillfyllest till uppskattande af partiernas omvårdnad af tryckfrihet och yttrande rätt, för riksdagsmän och enskilde medborgare. Det gafs dock i Sverige någon, som ägde, om möjligt, ännu mindre af dessa en fri mans oafhändeliga rättigheter, och denne var konungen. Vi hafva sett, huru honom förbjöds att erhålla del af ståndens och utskottens utlåtanden; huru hans till rikets handlingar aflemnade yttranden i de viktigaste ärenden undanhöllos för hans folk; huru man vågade dölja, att han, till förekommande af ett orättmätigt och olyckligt krig, åberopat grundlagen. Det felades blott, att — när den siste konungen under dessa olycksdiga tider framstälde för talmännen vådan af tänkesättens söndring, såsom den säkraste vägen till envælde, och besvor dem att sämjas — landt-

marskalken inför sitt stånd förklarade sig af lagarne förhindrad att meddela det till ständerna, rådet förbjöd talets tryckning, och regeringen lät trumma efter den boktryckare, som offentliggjort detsamma, hvarför denne nödgades rymma. Men denne konung var GUSTAF III. Det öfriga är bekant.

5.

(Till sid. 183.)

Hvilket är partitidernas mest framstående karaktersdrag?

Det torde ej undfallit läsaren, att den benämning som dessa tider sjelfva gäfvö sig, af »frihetstid», undvikits af författaren. Han har ej velat falla i den motsägelse, att fästa *frihetens* namn vid ett tidskifte, som ofta öfvade mer förtryck och förföljelser, än enväldet. Vi hafva sett, huru det var bestäldt med folkets politiska frihet, med fria yttranden i tal och tryck, med den personliga säkerheten, der det herrskande partiet, med förbigående af lagliga domstolar, godtyckligt skipade rätt. Befordringsrätten åter var bunden, sedan adeln förbehållit sig uteslutande alla högre embeten, på grund af sina privilegier, och ännu 1770 kämpade de andra stånden förgäfvos att få en ofrälse nämnd till befattningen af vice president i Åbo hofrätt. Frihet i tillsättning af tjenster tillintetgjordes ytterligare genom det af ständerna införda s. k. *Tjenste-*

betänkande, som stadgade anciennitets-principen såsom enda rättesnöre vid befordringar, och *tjensteackorder* inom krigshären verkade lika hämmande för de obemedlade. I näringarne och handeln herrskade privilegiernas, förbudens, skråordningarnes och vaxelrytteriets gyllne ålder. Hvar fanns då den beprisade friheten? I *orden*. Man bedref med ordet »frihet» samma vidskepelse, som med ordet »kyrka» under medeltiden.

Att icke dess mindre så många beundransvärda krafter utvecklade sig, skedde mindre till följd än i trots af statsskicket. Utan detta hade kraftuppenbarelsernas frukter möjligen blifvit rikare. Det är sannt, att partisöndringar föda täflan; att täflan alstrar starkare ansträngningar; men då de bekämpa hvarann, då motsatta afsigter skiftevis göra sig gällande, blir den allmänna nytta, som samhället skördar, ringare, än om utvecklingen fått fortgå utan brottning, med lugn stadga till ett gemensamt mål, hvarför också ifrågavarande tidskifte slöt med förstörda kreditförhållanden och finanser, hvilkas ordnande, hvarpå partierna fruktlöst arbetat tretio år, blef GUSTAF III:s första förtjänst om den inre styrelsen, hvarefter handel och näringar åter uppblomstrade. Att under partitidernas af HORN ledda fredliga statskonst en större förkofran uppstod, än under föregående tvenne årtionden, upptagna af krig, är ovedersägligt. Men skulle freden ej bära fredens frukter? Bar den ej sådana jemväl under KARL XI:s envælde, och ännu mer under de första sexton åren af GUSTAF III:s regering, eller både

före och efter partitiderna? Skulle de store män, som skänkt dessa den varaktigaste glans, — LINNÉ, DALIN, IHRE, KLINGENSTJERNA, VARGENTIN, LAGERBRING, ALSTRÖMER, CLAS GRILL, SAHLGREN m. fl. — hindrats i sin verksamhet, i fall den infallit under GUSTAFS dagar? Just det, att en af natursgåfvor så rikt utrustad tid kunde upplösa sig i fullkomlig vanmakt och förvirring, visar oförneklingen, att det stora och gagneliga, hvartill frön nedlagts, motverkades af de söndringar, hvilka voro öskiljaktiga från ett statskicks fullt af motsägelser, der namn och verklighet icke motsvarade hvarann.

Ville man i korthet beteckna, på hvilken grund ifrågavarande samhällsskick var byggt, så var det åtminstone icke på *sanning*. Det var icke sant, att dess grundläggare ämnade införa friheten, de ville återföra råds- och adels-väldet; det var icke sant, att ULRIKA ELEONORA och FREDRIK I antogo den nya författningen af »en synnerlig afsmak för suveräniteten», de önskade tvertom med kronan återvinna henne, och den senare af dem ertappades på det ena försöket efter det andra i denna riktning. Misstager man sig, om man tror, att kronan *icke* erbjöds ULRIKA ELEONORA för hennes »dygder», såsom man uttryckte sig, utan för att, med den närmare thronarvingens uteslutande, förvandla Sverige till valrike, en aristokratisk republik under konunganamn, såsom Polen? Den makt, som råd och ständer tillsvuro konungen samt i *orden* tillade honom, menade de aldrig, och gjorde honom därför till den mest beroende man i sitt rike; så be-

roende, att då de i hans namn utfärdade bud begynte: »*VI* hafve i nåder *godtfunnit*», sträckte sig hans godtfinnande ej derhän, att han kunde bevilja eller vägra sin egen underskrift, emedan den ditsattes utan eller emot hans vilja, och hvad ständerna kalla sina »*underdåniga*» hemställningar, voro för honom ovilkorliga befallningar. Sjelfva krigen hade ej den grund man föregaf, utan hvilade på anbefalda, falska uppgifter, och då man betingade sig af främmande makter subsidier, emot förbindelse af försvarsverkets iståndsättande, blefvo hemliga partiändamål i främsta rummet deras bestämelse. Man prisade enväldets utrotande, och öfvade det sjelf, under frihetens namn. Mer, än genom saknaden af någon motvigt vid ett herrskande partis tillgrepp, led det allmänna genom denna frånvaro af *sanning* och *ärlighet*, hvaraf partistridernas tidehvarf så sorgligt utmärker sig framför hvarje annat i våra häfder. Går man till grund med riks-dagsplanerna, så buro de vanligen, under lysande förespeglingar och en hänförande vältalighet, en svekfull egennyttans beräkning på botten. Att parti-höfdingarne ådagalade ovanligt snille, mångsidig sakkännedom och en outtömlig fyndighet i utvägar, gör skådespelet, såsom politisk bardalek, både upp-lysande och underhållande; men det efterlemnar hos åskådaren dock slutligen den öfvertygelse, att le-darne voro mer sluge än vise, och att de, såsom en författare uttrycker sig, »voro skickligare att anlägga ränkfulla planer, än att utföra stora, eller åtminstone af rena och ädla afsigter bestämda hand-

lingar» *). Derför blef så litet af deras verk bestående, emedan det ej hvilade på det *rättas, sannas* och *godas* grund. Den sanna frihetens anda är lifgivande, stark, och samvetsgrann i valet af medel; partiandan deremot, under frihetens namn, är ofördragsam, hämndfull, och obekymrad om hvilka bundsförvandter hon väljer att framdrifva sin sak. Det var ett af hennes största misstag, att anse friheten liktydig med konungamaktens utrotande och afskaffandet af ett *veto*, som ensamt kunnat hindra det herrskande partiets ingrepp i statsförfattningen, samt skydda minoriteten emot våldsamma åtgärder. Ansvarigheten inför ständerna var endast skenbar, ty verkställarne af det rådande partiets vilja (rådet och embetsmännen) voro alltid säkra att frikännas af pluraliteten.

Bristande ärlighet åtföljes gemenligen af sysskonen skryt och feghet. Man yfdes öfver medborgaredygder, fosterlandskänsla och oegennytta, under det omröstningarne bestämdes af främmande guld, och aldrig har man under GUSTAF II ADOLFS och KARL XII:s segerrika dagar skruttit så öfver de bragder man ämnade utföra, som man före de finska och pommerska krigens början förkunnade sina blifvande eröfringar, hvilka slöto med bönfallan om fred och tillgift af de makter man angripit. Allt detta oaktadt, vore efterverlden sannolikt mer böjd att öfverse med olyckliga krig, förstördt drätselverk, riksdagsränker och rättskränkningar, än med

---

*) HANS JÄRTA.

den falhet som gjorde främmande mutor till herre öfver fäderneslandets öden, hvilken moraliska styggelse förvandlade Sveriges med ädelt blod förvärfda sjelfständighet och ära till en saga, en spott-krönika för Europas folk. Det är sannt, den personliga egenytan bestämde denna tid ofta kabinettspolitiken jemväl i andra länder, och man påminner sig, huru WALPOLE begärte af kardinal FLEURY tre millioner för att kunna svara för engelska parlamentets omröstning till fredens upprätthållande. Men det tyckes som skulle penninge-inflytandets missbruk snarare kunna förklaras hos handlande nationer, än hos VASAS, GUSTAF II ADOLFS och KARL XII:s ättlingar, och det skall alltid synas en gåta, huru de sjelfuppoffrande, endast för äran kämpande Karolinerna kunde efterträdas af ett efter främmande guld sniket slägte. Nationalkarakteren var på väg att urarta, när en högsint och sannt fosterländsk röst återväckte den ur förvillelsen med sin betydelsefulla lösen: *fäderneslandet!* och ett statskick, hvars upprätthållande kostat så mycket blod, afskaffades utan blodsutgjutelse.

När GUSTAF III:s första statshvälfning slöt partiderna till *namnet*, var det onda ännu för djupt rotadt att kunna med ens uppräckas. Andan kvarlefde hos ett mäktigt parti, som gjorde fortsatta ansträngningar att återföra det afskaffade statskicket med dess partistrider och riksdagsmarknader. De ofrälse stånden föredrogo i den vådliga brytningens stund det kungliga enväldet, och antogo säkerhetsakten, som gaf GUSTAF vapen att hindra denna

återgång till det förflutna, och att, hvad som var ännu viktigare, göra slut — vi hoppas för alltid — på främmande inblandning och användande af främmande guld i bestämmandet af Sveriges inre angelägenheter.

Den, som finner det här uttalta omdöme för strängt, hänvisa vi till följande ord af GEIJER, i slutet af hans skildring utaf partitiderna: »Vi ha tecknat en tafla med *mörka skuggor*; men måste erkänna, att hvad vi framställt ändå ej innefattar *hela sanningen* af fäderneslandets tillstånd under denna tid».

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1864.

Med H. M. Konungens, Akademiens höge beskyddares, nådiga samtycke uppgifver Svenska Akademien för innevarande år följande täflingsämnen:

Estetiska och litterärhistoriska ämnen.

1) I hvilket sammanhang har, under den menckliga odlingens särskilda skiften, den estetiska bildningen stått med religionen?

2) Hvilka äro hufvudkaraktererna af det homeriska epos? Hvilka voro de förnämsta anledningarne till dess uppkomst och utbildning? Och huruvida, eller under hvilken förändrad form, kan det gifvas ett modernt epos?

3) Jemförelse emellan de olika åsigtcr af sorgspelet och de olika former af dess behandling, hvilka förekommit inom särskilda nationers vitterhet, med afseende på deras inbördes företräden.

4) Om skiljaktigheten emellan den antika klassiciteten och den moderna, sådan den skapats af Fransmän, Italienare och deras efterföljare.

5) I hvad mån är den åsigt hos en del nyare smakdomare grundad, att den så kallade reflexions-poesien icke tillhör den sanna diktens område?

6) Skildring af romanens uppkomst, betydelse i litteraturen och inflytelse på sederna.

7) Om skådespelens olika verkan på bildningen och tänkesätten hos de gamle och de nyare.

8) Hvaruti bör orsaken sökas, att Spaniorer och Engelsmän företrädesvis skapat en egen dramatisk litteratur, under det andra nationer tagit till mönster dels de gamle, dels den spanska eller engelska dramen?

9) Om anledningarne till den långvariga glömska, som träffade Shakspeares verk inom hans fädernesland, hvilket sedan inrymt åt honom främsta rummet bland skaldesnillen.

10) Under hvad vilkor kan lärodikten anses som poesi?

11) I hvad mån är det påstående grundadt, att satiren, eller den bestraffande dikten i allmänhet tillhör ett sjunkande samhälle?

12) Om folkvisans uppkomst, samt hennes förhållande till odlingen i allmänhet och särskildt till skaldekonsten.

13) Fabeln såsom bildningsmedel, med en jämförande öfversigt af denna diktarts olika karakter, ifrån den österländska och esopiska fabeln intill den nyare af Lafontaine, Holberg, Lessing, Gleim, Gellert, Gyllenberg m. fl.

14) Om uppkomsten och rätta betydelsen af benämningen *humor* och *humorist*.

15) Svar på frågan: Hvilka äro fordringarne af en fullkomlig brefstil? Med en jämförelse emellan de utmärkande egenkaperna hos Cicero, Plinius, Sevigné, Voltaire, Rousseau, Johannes von Müller, Bonstetten m. fl.

16) Om rimmets uppkomst; jemte utredning, i hvad mån dess införande skadat eller gagnat den sanna poesien.

17) Skall den godtyckliga bildning af versformer, som ofta hos nyare skalder äger rum, ej småningom utplåna känslan af det sköna i versbildning, i fall icke, genom ett närmare iakttagande af det musikaliskt och rytmiskt fulländade i versen, en viss begränsning äger rum?

18) Om den olika karakteren af äldre och nyare tiders politiska vältalighet, jemte en utveckling af de grunder, ur hvilka åtskilnaden mellan den förra och den senare måste härledas.

19) Hvilken inflytelse har det industriella lifvets tilltagande utveckling, under de senast förflutna seklerna, utöfvat på folkets seder och karakter, på samhällsförfattningen, samt på den intellektuella och estetiska bildningen?

20) I hvad mån hafva folkledarnes språk varit detsamma i skilda tider och länder? Hafva de öfverhufvud sökt anslå samma känslor och egga samma lidelser hos mängden?

21) Jemförelse mellan de gamles och nyares förnämsta häfdatecknare, i anseende till förtjenster och brister.

22) Jemförelse mellan Dalin och Holberg, såsom häfdatecknare och språksnillen.

23) Jemförelse mellan Kellgren och Lessing, såsom skaldar, tänkare och vitterhetsdomare.

24) Jemförelse mellan Leopold och Jacobi, såsom filosofiska skriftställare.

25) Jemförelse mellan Bellman och Béranger, såsom folk-skaldar.

26) Lemnar Akademien de täffande frihet att välja något estetiskt eller filosofiskt ämne. De täffande lära sjelfva inse, att det icke är ensamt den metafysiska grundläggningen, som fordras; men att Akademien, då hon förklarar sig emottaga filosofiska afhandlingar, önskat framkalla bemödanden att öfverföra skrifartens förtjenst till dessa ämnen för viktiga undersökningar.

I språkforskningen

utfäster Akademien det fördubblade stora priset eller tvenne guldmedaljer, om 26 dukaters vikt hvardera, för besvarandet af frågan:

Hvilka äro hufvudepokerna af det svenska språkets utbildning, och hvad har det vunnit eller förlorat vid de åtskilliga förändringar, det undergått?

För den historiska framställningen.

Ur fäderneslandets häfder.

1) Man har hos svenska folket trott sig finna en större benägenhet för krigiska företag, än för fredliga näringar och arbeten. Är denna åsigt grundad? Och, i sådant fall, hvilka äro orsakerna?

2) Om anledningarne till riksföreståndareskapets uppkomst i Sverige, beskaffenheten och gränserna af denna makt, samt det inflytande, som de trenne Sturarnes utöfning deraf ägde på fäderneslandets öden.

3) Åsyftade den af konung Gustaf I utförda ombildning af den svenska kyrkan från början någon väsendtlig förändring af trosläror, eller endast en begränsning af de andligas välde? Och hvad andel ägde presterskapets motstånd samt tidens politiska och statsekonomiska förhållanden i den timade religionsförändringen?

4) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår, hans personliga egenskaper och karakteren af hans 39-åriga regering.

5) Stridigheterna mellan konung Gustaf I:s söner och sonsöner om de furstliga rättigheterna.

6) Undersökning af de orsaker, som föranledde hertig Karl Filip's försakelse af den erbjudna ryska thronföljden.

7) Om beskaffenheten och syftningen af de hemliga underhandlingar, som efter konung Gustaf Adolfs död ägde rum mellan Axel Oxenstjerna och Wallenstein.

8) Jemførelse mellem Sveriges ställning vid Gustaf II Adolfs död år 1632 och vid Karl Gustafs död 1660, med en öfversigt tillika af rikets yttre och inre tillstånd år 1644, då Kristina, och 1672, då Karl XI emottog riksstyrelsen ur förmyndare-regeringens händer.

9) Framställning af de följder och den inflytelse, Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft, så väl i hänseende till rikets yttre och inre politiska förhållanden, som äfven i afseende på nationalkaraktern, den allmänna bildningen, lefnadssättet, sederna, språket.

10) Om de politiska förhållanden, som förmodas hafva föranlett konung Karl XII:s femåriga vistande i Turkiet.

11) Om den verkan, som Karl XII:s död och den statshvälfning, som derpå följde, haft på svenska folkets tänkesätt och bildning.

12) Undersökning af främmande makters förhållande till Sverige vid 1772 års statshvälfning.

Ur allmänna historien.

1) I hvad mån är den åsigt grundad, att de gamles orakler voro förbundna med deras statskonst?

2) Om den verkan, som de gamles kämpaspel (de olympiska, pythiska, istmiska, nemeiska) ägt på nationalandan och sederna.

3) Hvad hufvudsaklig andel hafva olika folk ägt i den efter romerska väldets fall uppkomna europeiska civilisation? Och i hvad mån är den af åtskilliga författare gjorda förut-sättning grundad, att det franska folket gått i spetsen för den-samma?

4) Teckning af den strid, som kämpades ömsom af islamismen i Europa och kristendomen i Asien; betydelsen af de

tillfälliga vålden, som af dem grundades (konungariket Jerusalem och de mohamedanska rikena i Spanien), samt de begge religionernas skiftande utsigter till öfvervalde.

5) Om kristendomens inflytande, såsom världshändelse, på samhällsförfattningar, vetenskaper och konster.

6) I hvad mån utgör kyrkans gamla penitentiär-lagstiftning grunden för de nyare straffsystemerna, såsom åsyftande att genom straffet bereda bättring och försoning?

7) Om den verkan, som de, genom nantesiska ediktets återkallande, från Frankrike utgångna lärde, konstnärer och idkare af borgerliga yrken ägt på bildningen, närings-utvecklingen och den politiska rörelsen i Europa.

8) Om det inflytande, som Polens egenskap af valrike ägt på dess öden.

9) Hvilka voro orsakerna till preussiska konungadömets hastiga skapelse? Och i hvad mån var minskandet af Sveriges och Polens makt för detsamma nödvändigt?

10) Har den förändring, som den europeiska statskonsten undergått efter westfaliska freden, då den religiösa principens inflytelse upphörde och den så kallade kabinetts-politiken, hufvudsakligen efter Richelieu's och Ludvig XIV:s mönster, vann insteg, verkat gagnande eller skadligt för den allmänna statsrätten och folkens inbördes förhållanden?

11) Man har i nyare tider allmäneligen inrymt åt Frankrike ett försteg i europeiskt inflytande. Har detta vunnits *mer* genom segrar, eller genom lyckliga underhandlingar och bildningens företräden?

12) Fråga: Om det måste medgifvas, att, i allmänhet taget, samfundsandan yttrade sig i en högre grad af lifighet och kraft hos forntidens förnämsta folk, än hos de nyare, hos hvilka en mera kosmopolitisk syftning tyckes sträfvat att göra sig gäl-

lande; af hvilka orsaker måste denna olikhet mellan de äldre och nyare folken hufvudsakligen förklaras? Utfaller jemförelsen till fördel för de förra eller de senare? Och huruvida låter sann patriotism förena sig med kosmopolitism i detta ords rätt förstådda bemärkelse?

13) Om handels-interessets inflytande på de europeiska folkens politiska förhållanden.

14) Jemförelse mellan England och Kartago, såsom handelsstater, grundläggare af kolonier och handels-politikens stiftare.

15) Fritt val af ämne i den historiska stilen. Med det förbehåll, att ämnet icke får vara närmare vår tid, än konung Gustaf III:s död, beror det i öfrigt af de täfande, att ur Sveriges eller andra läunders historia välja någon icke alltför vidsträckt period, eller någon märklig händelse, tjenlig för en utförligare berättelse, eller ock målningen af flera namnkunniga personer i något visst tidevarf. Akademien önskar likväl helst, att ämnet väljes ur fäderneslandets häfder.

I skaldekonsten

lemnar Akademien fritt val af ämne; men då stiftaren velat genom detta samfund framkalla sånger till upphöjande af Åran och Minnet, samt till de store mäns lof, som dels styrt, dels tjent och räddat fäderneslandet, ser Akademien med särskild tillfredsställelse, om de författare, som täfla om hennes belöningar, välja till föremål för sin sång sådana fosterländska ämnen, som förtjena att i efterverldens minne återkallas. Akademien mottager derjemte öfversättningar af klassiska auktorer.

För Zibetska priset:

Sång, till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Priset är Akademiens vanliga stora belöningsmedalj af tjugusex dukaters vikt.

Skrifterna böra inom den 7 nästkommande oktober insändas till Akademiens sekreterare, och böra vara försedda med valspråk och namnsedel, hvilken senare jemväl, i stället för namn, kan innehålla ett tänkespråk. Jemte det Akademien förbehåller sig att för framtiden förvara de skrifter, som till hennes täfningar insändas, får Akademien till de täflandes underrättelse meddela, att, för den händelse någon till Akademien inlemnad skrift skulle före högtidsdagen och utan Akademiens vetskap offentliggöras, samma skrift anses hafva utgått från de täflandes antal.

Widener Library

3 2044 092 556 679